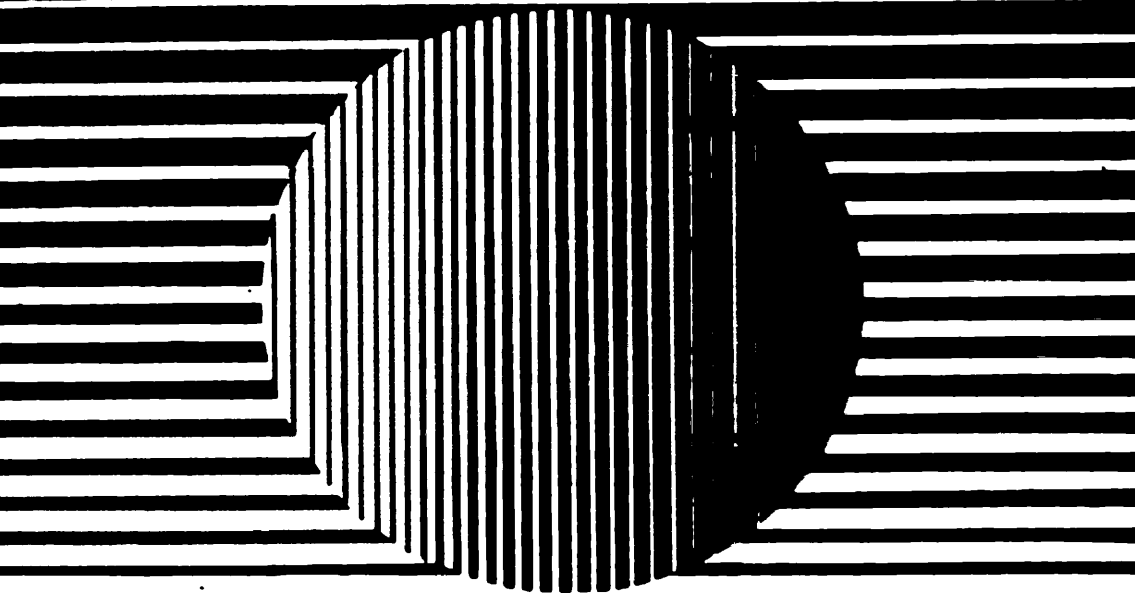

POLSKA AKADEMIA NAUK

OŚRODEK INFORMACJI NAUKOWEJ

PL ISSN 0324-8194

**ZAGADNIENIA
INFORMACJI
NAUKOWEJ**

1983 WARSZAWA NR 2 (43)

POLSKA AKADEMIA NAUK

OŚRODEK INFORMACJI NAUKOWEJ

**ZAGADNIENIA
INFORMACJI
NAUKOWEJ**

1983

WARSZAWA

Nr 2(43)

RADA REDAKCYJNA: Bożenna BOJAR, Mieczysław DERENTOWICZ,
Barbara KRYGIER, Juliusz L. KULIKOWSKI, Bronisław ŁUGOWSKI
/redaktor naczelny/, Maria SZOMAŃSKA /sekretarz redakcji/
Janusz ŚACH, Hanna UNIEJEWSKA, Olgierd A. WOJTASIEWICZ

Do 1971 roku czasopismo ukazywało się pod tytułem
"BIULETYN ODIN PAN"

PL ISSN 0324-8194

ADRES REDAKCJI: Ośrodek Informacji Naukowej PAN
Warszawa, ul. Nowy Świat 72 /Pałac Staszica/

WDN.Zam.816/83.Nakł.650+25egz.

AGNIESZKA MOCZULSKA
Biblioteka Uniwersytecka
w Warszawie

ANNA SITARSKA
Instytut Bibliotekoznawstwa
i Informatyki UW

SPECJALISTYCZNE BIBLIOTEKI CENTRALNE NAUK SPOŁECZNYCH W POLSCE
NARODZINY I WYBRANE PROBLEMY BADAWCZE^{x/}

Niektóre problemy centralnych bibliotek nauk społecznych na ogólnym tle rozwoju koncepcji centralnych bibliotek specjalistycznych w Polsce. Problemy badawcze niezbędne dla prawidłowej realizacji systemu bibliotek centralnych służących naukom społecznym: prace studialne nad klasyfikację piśmiennictwa i językami informacyjno-wyszukiwawczymi; studia nad modelem organizacyjno-funkcyjnym układu bibliotek centralnych i współpracujących oraz ośrodków informacji tworzących łącznie SINS; prace nad dostosowaniem działania bibliotek centralnych do potrzeb uczonych oraz praktyków, a nie tylko bibliotekarzy i pracowników informacji; badanie kosztów i efektów użytkowych; wzajemne relacje między pojęciami "nauki społeczne" i "nauki humanistyczne"; zasady ewidencji bibliotek nauk społecznych oraz wieloaspektowa charakterystyka ich zasobów i potencjału informacyjnego.

W artykule tym zajmujemy się grupą bibliotek centralnych związanych z naukami społecznymi, obejmującymi również humanistykę. Biblioteki centralne w Polsce mają stanowić jeden z kom-

^{x/} Artykuł jest wzbogaconą wersją publikacji zamieszczonej w "Social Science Information Studies" 1983 nr 3.

ponentów kształtującego się dopiero krajowego Systemu Informacji Naukowej, Technicznej i Organizacyjnej - SINTO /36/. Całość problemów specjalistycznych bibliotek centralnych w Polsce - zarówno w swej warstwie praktycznej, jak i podstawie teoretycznej - jest otwarta dla dyskusji i konkretnych rozwiązań.

Obecne warunki społeczno-ekonomiczne w Polsce oraz światowy stan służb bibliotecznych i informacyjnych, wymagają dla pomyślnego procesu realizacji układu bibliotek centralnych nie tylko wielkiego wysiłku praktycznego, lecz również dość gruntownych badań związanych z zasobami bibliotecznymi i innymi kategoriami źródeł informacji, z procesami opracowania i przekazu informacyjnego.

Koncepcje współpracy bibliotek naukowych w Polsce posiadają tradycję sięgającą lat dwudziestych XX w. W okresie 1945-1969 problemy współpracy, specjalizacji zasobów oraz informacyjnych funkcji bibliotek znalazły swoje odbicie przede wszystkim w pracach Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich /43, 15/, w działaniach czynników administracyjnych /19/, oraz w aktach prawnych, takich jak Dekret o bibliotekach /5/ i Ustawa o bibliotekach /41/. W pierwszej połowie lat siedemdziesiątych dyskutowano głównie nad problemami przyszłego systemu bibliotek centralnych i planem ich specjalizacji; dziedzinami i przedmiotami specjalizacji, zadaniami, uprawnieniami oraz trybem wyznaczania i powoływania bibliotek centralnych; nad organami wykonawczymi do spraw specjalizacji /27/ oraz nad problemami dostosowania specjalizacji bibliotek do potrzeb rozwoju nauki i gospodarki polskiej /41, 44, 38/. Zwracano też uwagę na potrzebę porozumień między bibliotekami o pokrewnych specjalizacjach, na rolę bibliotek centralnych wśród innych bibliotek związanych z daną dziedziną specjalizacji /38/. Proponowano połączenie głównych zespołów organizacji zasobu informacji naukowej w kraju z organizacją bibliotek centralnych /28/.

Szczególne doświadczenia historyczne narodu polskiego spowodowane zagrabieniem, wyniszczeniem i rozproszeniem zbiorów bibliotecznych, stały u podstaw oryginalnej polskiej koncepcji pod nazwą "Narodowy Zespół Biblioteczny" /NZB/. NZB ma polegać na zarejestrowaniu i powiązaniu wspólnym aparatem informacyjnym

/katalogi, bazy danych itp./ całego znajdującego się w kraju, historycznie ukształtowanego, zasobu bibliotecznego. NZB obejmaie zakres: polska kultura narodowa i uwzględni prawie wszystkie typy dokumentów /22, 18/. Plan ten został ujęty w SINTO oraz we wspomnianym niżej akcie prawnym z 1979 r. /45/.

W miarę konkretyzowania się wizji przyszłych założeń, budowy i realizowania planu specjalizacji bibliotek poruszano różne aspekty: funkcji i zadań bibliotek centralnych oraz powiązanie ich z SINTO; organizowanie podsystemów specjalistycznych: gromadzenia, opracowywanie, przechowywania i udostępnienia zasobów bibliotek specjalnych oraz ich działalności informacyjnej; prowadzenia prac badawczych i metodycznych dotyczących prawidłowego funkcjonowania systemu bibliotek centralnych oraz rozpoznawania potrzeb użytkowników /29/.

Rozwój działalności praktycznej i badawczej nad współpracą, specjalizacją oraz informacyjną funkcją bibliotek naukowych w Polsce stymulowany jest od 1979 r. aktem prawnym dotyczącym ustalenia zasad i planu specjalizacji zbiorów materiałów bibliotecznych oraz wyznaczania bibliotek centralnych i określenia ich zadań /45/. Bezpośrednio po wydaniu tego aktu prawnego na specjalnej naradzie /21/ dyrektorów bibliotek centralnych i przedstawicieli resortów nadzorujących biblioteki, dokonano szerokiej wymiany poglądów dotyczących: budowy sieci dziedzinowych, relacji między ogólnymi katalogami centralnymi, opracowywanymi przez Bibliotekę Narodową i centralnymi katalogami dziedzinowymi oraz regionalnymi, polityki gromadzenia i selekcji zbiorów bibliotek centralnych /4, 6, 8, 17, 30, 32, 37, 39/.

W momencie ukazania się cytowanego wyżej aktu prawnego oraz związanego z nim wykazu osiemnastu bibliotek wyznaczonych do pełnienia funkcji bibliotek centralnych, istniało już w Polsce kilka instytucji, które zarówno z nazwy, jak i w rzeczywistości, funkcje takie pełniły od wielu lat. Do takich bibliotek należą Centralna Biblioteka Wojskowa powstała w 1919 r., Główne Biblioteka Lekarska założona w 1945 r. oraz Centralna Biblioteka Rolnicza istniejąca od 1955 r. Ponadto, dwie biblioteki od dawna pełnią rolę głównych bibliotek dziedzinowych, przede wszystkim z racji zawartości swoich zasobów, ale także ze względu na

podejmowane działania koordynacyjne w zespołach bibliotek pokrewnych. Są to Biblioteka Szkoły Głównej Planowania i Statystyki - biblioteka centralna nauk ekonomicznych oraz Biblioteka Głównego Urzędu Statystycznego - dla statystyki.

Na mocy aktu prawnego z 1979 r. na biblioteki centralne nauk społecznych powołano 7 instytucji wymienionych w tabeli 1, wyznaczając im zakresy podane w rubryce 3 tejże tabeli.

Tabela 1

Centralne biblioteki nauk społecznych i humanistycznych

Lp.	Nazwa biblioteki	Przynależność resortowa	Zakres specjalizacji
1.	Centralna Biblioteka Informacji Naukowej, Nauki o Książce, Bibliotekoznawstwa i Archiwistyki - Biblioteka Narodowa, Warszawa	Ministerstwo Kultury i Sztuki	- informacja naukowa - nauka o książce, bibliotekoznawstwo - archiwistyka
2.	I Centralna Biblioteka Nauk Społecznych - Biblioteka Główna Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa	Ministerstwo Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki /MNSzWiT/	- filozofia - historia - marksizm-leninizm - nauki polityczne, polityka - nauki prawne, państwo i prawo, administracja państwowa /z wyłączeniem ustawodawstwa, orzecznictwa oraz literatury z tym związanej/ - naukoznawstwo, prognozologia - pedagogika, oświata, szkolnictwo - psychologia - socjologia

Lp.	Nazwa biblioteki	Przynależność resortowa	Zakres specjalizacji
3.	II Centralna Biblioteka Nauk Społecznych - Biblioteka Jagiellońska, Kraków	MNSzWiT	- językoznawstwo - kultura i sztuka - literaturoznawstwo - religioznawstwo, ateizm
4.	Centralna Biblioteka Ekonomiczna - Biblioteka Szkoły Głównej Planowania i Statystyki, Warszawa	MNSzWiT	- handel wewnętrzny, usługi dla ludności - handel zagraniczny - łączność pocztowa - nauki ekonomiczne - spółdzielczość - praca, opieka społeczna, ubezpieczenia
5.	Centralna Biblioteka Statystyczna - Centralna Biblioteka Statystyczna GUS, Warszawa	Główny Urząd Statystyczny	- statystyka - statystyka ekonomiczna - demografia
6.	Centralna Biblioteka Wojskowa, Warszawa	Ministerstwo Obrony Narodowej	- nauka wojskowa, wojskowość, siły zbrojne
7.	Centralna Biblioteka Legislacyjna - Biblioteka Sejnowa, Warszawa	Kancelaria Sejmu PRL	- ustawodawstwo, orzecznictwo oraz literatura z tym związana

Wśród spraw związanych z tą grupą bibliotek odnotowujemy kilka najważniejszych - naszym zdaniem - to jest takich, którymi trzeba się zająć w pierwszej kolejności, czy to podejmując odpowiednie badania, czy też rozwiązując konkretne problemy praktyczne. Cechą wspólną, poruszanych przez nas problemów, jest ich badawczy charakter, wynikający bądź z potrzeby rozpoznania i zewidencjonowania jakiegoś obszaru rzeczywistości, bądź opracowania założeń dla kształtowania rzeczywistości w obszarze objętym przez oddziaływanie bibliotek centralnych.

Najpilniejszymi pracami na rzecz bibliotek służących naukom społecznym są prace związane z klasyfikacją piśmiennictwa, lub - w szerszym ujęciu - z językami informacyjno-wyszukiwawczymi. Języki te są niezbędne w prawie wszystkich działaniach związanych z uzyskiwaniem i przekazywaniem informacji o dokumentach. Obecnie niemal każda biblioteka specjalna posługuje się własnym schematem klasyfikacyjnym, bądź własnym lokalnym słownikiem tematów przedmiotowych. Uniemożliwia to sprawne działanie zarówno na poziomie współpracy między bibliotekami, jak i na poziomie obsługi użytkowników informacji o zainteresowaniach interdyscyplinarnych. Trudności te ostro ujawniły się w sytuacji, kiedy przed bibliotekami nauk społecznych stało wspólne zadanie zbudowania powiązań informacyjnych. Warto przy tym zaznaczyć, że najnowsze, ogólne prace klasyfikacyjne w Polsce, niestety nie dostarczyły takich rezultatów, które mogłyby sprostać potrzebom klasyfikacji piśmiennictwa w zakresie nauk społecznych. Do takich należy "Klasyfikacja dziedzinowo-tematyczna dla planu specjalizacji zbiorów materiałów bibliotecznych" /13/, nie tylko ze względu na zbyt duży poziom ogólności, lecz przede wszystkim dlatego, że nie uwzględnia aktualnego rozwoju nauk społecznych, zwłaszcza problematyki interdyscyplinarnej, tak charakterystycznej dla najnowszych kierunków badawczych. Klasyfikacja ta została specjalnie stworzona dla potrzeb bibliotek centralnych, zwłaszcza dla określenia zakresów specjalizacji przypisywanych bibliotekom współpracującym z bibliotekami centralnymi. Obok wymienionych wyżej wad, klasyfikacja powyższa obciążona jest kardynalnymi błędami logicznymi oraz wyraźną preferencją dziedzin praktycznych.

Podobnie wiele zastrzeżeń budzi "Polska klasyfikacja tematyczna" /23/ tzw. PKT, opracowana dla potrzeb wymiany informacji w krajowym systemie SINTO oraz wymiany z krajami socjalistycznymi, dla której opracowano także tablice przejścia na symbolikę "Rubrykatora" /24/. Z założenia ma więc PKT funkcje klasyfikacji przełącznikowej. Podstawową jej wadę jest brak konsekwentnych powiązań między wyróżnionymi klasami szczegółowymi, zwłaszcza takimi, które obejmują dyscypliny, zajmujące się z różnych punktów widzenia analogicznymi przedmiotami badań, bądź też stosujące odmienne metody badawcze /20/.

Sądzymy, że w tym stanie rzeczy, biblioteki centralne powinny możliwie szybko podjąć wspólne prace, zmierzające do stworzenia sprawnego narzędzia klasyfikacyjnego, które służyłyby m.in.:

- szczegółowemu wyznaczaniu zakresów specjalizacji bibliotek współpracujących z bibliotekami centralnymi;
- tworzeniu wspólnych baz danych i wydawnictw informacyjnych;
- bieżącej wymianie i wyszukiwaniu informacji o charakterze interdyscyplinarnym.

Istotnym elementem obecnej sytuacji jest znaczne zróżnicowanie poziomu prac klasyfikacyjnych i przygotowania języków informacyjno-wyszukiwawczych dla poszczególnych nauk społecznych. Różny jest także stan zaawansowania bibliotek w rozwijaniu komputerowych technik przetwarzania danych bibliotecznych i bibliograficznych. Już obecnie niektóre z bibliotek nauk społecznych włączone są do międzynarodowych systemów wymiany informacji. Stąd też istnieje wielka potrzeba zarejestrowania stanu języków informacyjno-wyszukiwawczych, stosowanych w bibliotekach nauk społecznych, z położeniem specjalnego nacisku na powiązania poszczególnych instytucji i stosowanych przez nie klasyfikacji z krajowymi i zagranicznymi służbami informacyjnymi. Następnie wskazane byłoby przeprowadzenie analizy porównawczej stosowanych języków. Analiza ta pozwoliłaby ujawnić merytoryczne i metodyczne powiązania między nimi. Rezultatem tego etapu pracy powinien być zarys sieci powiązań między poszczególnymi dyscyplinami i specjalnościami nauk społecznych. Zarys ten mógłby stać się podstawą bądź dla weryfikacji jakiegoś istniejącego

schematu klasyfikacyjnego i dostosowania go do potrzeb wyznaczonego układu bibliotek centralnych, bądź też - w zależności od tego, jakie będą wnioski etapu analitycznego - punktem wyjścia dla opracowania klasyfikacji systematycznej oraz stosownego języka informacyjnego, opartego na słownictwie naturalnym. Sądzimy bowiem, że w procesach informacyjnych w naukach społecznych w różnym stopniu potrzebny jest płytki schemat klasyfikacji systematycznej, jak i język typu deskryptorowego lub tematów przedmiotowych o charakterze wyszczególniającym. Pierwszy służyłby głównie charakterystyce całych zbiorów lub ich części, drugi charakterystyce jednostkowej w wyszukiwaniu i przekazywaniu informacji. Równoległe tworzenie tych dwóch typów narzędzi służących charakterystyce treściowej, zapewniłoby spójność obu języków i umożliwiłoby przechodzenie z jednego języka na drugi.

Realizacja takiego przedsięwzięcia wymagać będzie stosownie precyzyjnego określenia całości przewidywanego produktu końcowego, wyważonego planu działania oraz przemyślanej strategii osiąganie kolejnych, cząstkowych rezultatów. Nie bez znaczenia w realizacji tych prac byłyby zapewne tradycyjne więzi instytucjonalne między różnymi bibliotekami i ośrodkami badawczymi. Szczególna rola przypadłaby zapewne Bibliotece Narodowej, która niezależnie od przydzielonego jej wąskiego zakresu specjalizacji, posiada bogate doświadczenia, wynikające z prowadzonego ogólnego warsztatu bibliograficznego, w którym problematyka informacji nauk społecznych zajmuje znaczące miejsce. Podobnie Ośrodek Informacji Naukowej PAN, pełniący rolę centralnego ośrodka informacji nauk społecznych, a prowadzący od lat prace związane z językami informacyjno-wyszukiwawczymi, zwróci może większą niż dotąd uwagę na potrzeby klasyfikacyjne bibliotek nauk społecznych.

Innym kierunkiem prac studialnych, wspomagających praktyczną działalność bibliotek nauk społecznych, powinny być studia nad modelem funkcjonowania całego układu, tworzonego przez biblioteki centralne wymienione w tab. 1 oraz biblioteki współpracujące, w tabeli niewymienione, których dobór jest jednym z najpilniejszych zadań praktycznych.

Zasady tego doboru, kryteria brane pod uwagę w procesie doboru, reguły współdziałania i zależności łączące jednostkę cen-

tralną z jej partnerami w danym obszarze specjalizacji, stanowią jeszcze obszar niewyprecyzowany. Zdobyć orientację o istniejących tego typu rozwiązaniach na świecie jest sprawą stosunkowo prostą. Natomiast praktyczne uwzględnienie uwarunkowań bibliotek polskich, takich jak stan i lokalizacja zasobów, warunki przestrzenne, charakter bezpośrednio obsługiwane środowiska naukowego oraz inne właściwości bibliotek związanych z danym obszarem specjalizacji, wymagać będzie dużego wysiłku.

Zbliżonym kierunkiem prac studialnych powinno być opracowanie organizacyjno-funkcjonalnego modelu współdziałania między układem bibliotek centralnych i współpracujących a układem ośrodków informacji z zakresu nauk społecznych^{x/}. Zgodnie z projektem SINTO oba te układy stanowią łącznie podsystem SINS /System Informacji o Naukach Społecznych /16/. Ponieważ projektowanie i wdrażanie tych układów prowadzi się w znacznej mierze niezależnie od siebie, co najwyżej przy niesformalizowanych kontaktach ośrodków odpowiedzialnych za te prace, powstaje niebezpieczeństwo niespójności koncepcji i powtarzalności działań.

Według koncepcji opracowanych przez Ośrodek Informacji Naukowej PAN /46, 47/ rola bibliotek zarówno centralnych, jak i współpracujących sprowadzona jest w SINS do odpowiedzialności za bazę źródłową. Jak wynika z zadań określonych w strukturze funkcjonalnej SINS /46, 47/ biblioteki będą gromadzić i rozpowszechniać źródła pierwotne. Natomiast ośrodki informacji będą przetwarzać, przechowywać, wyszukiwać i rozpowszechniać źródła pochodne oraz tworzyć warsztat metodyczny z nimi związany, ewentualnie przy udziale bibliotek.

Zadna z kilku wersji założeń SINS opracowanych do końca 1979 r.^{xx/} nie zawiera jednoznacznych podziałów zadań i funkcji bibliotek i ośrodków informacji z zakresu nauk społecznych.

^{x/} Według Uchwały Komitetu Informatyki przy Prezesie Rady Ministrów z dn. 6.03.1978 r. oraz związanego z tą Uchwałą Zarządzenie nr 11 Sekretarza Naukowego PAN z dnia 14.12.1978 r., Ośrodek Informacji Naukowej PAN jest centralnym ośrodkiem informacji odpowiedzialnym za zaprojektowanie i uruchomienie systemu informacji w naukach społecznych.

^{xx/} Na podstawie materiałów Zespołu ds. Założeń i Wątpliwego projektu SINS wzięto pod uwagę wersje datowane: luty, maj, czerwiec i październik 1979 r.

Biorąc pod uwagę tradycje zainteresowań OIN PAN informację w naukach społecznych /26, 1/, można mieć nadzieje na rzeczywisty wkład tego Ośrodka w opracowanie modelu organizacyjno-funkcjonalnego dla systemu informacji w naukach społecznych. Sądziamy, że wkład ten mógłby m.in. polegać na pracach studialnych prowadzonych wspólnie z bibliotekami centralnymi.

Równolegle z pracami nad klasyfikacją, należałoby podjąć studia nad celowością i kryteriami podziału całości SINS i wydzielonych w nim układów bibliotek i ośrodków informacji według dyscyplin i/lub ich grup. W istniejących już aktach prawnych i opracowaniach projektowych występują odmienne podziały dziedzinowe wyznaczające strukturę organizacyjno-funkcjonalną.

W pracach centralnych bibliotek nauk społecznych można zaobserwować pewne tendencje łączenia różnych kategorii dzieł /np. tworzenie centralnego katalogu dziedzinowego/ w zakresie grup dziedzin, stanowiących obszar specjalizacji wielu bibliotek centralnych i współpracujących /33/. W założeniach SINS widoczna jest tendencja głębokiego podziału zakresów specjalizacji, a w ślad za tym zarówno rozproszenie organizacyjne, jak i nadmierne rozczłonkowanie odpowiedzialności za procesy informacyjne. Zważywszy liczne i ścisłe więzi interdyscyplinarne w obszarze nauk społecznych /terytoryczne i metodologiczne/, które mają silne odbicie w piśmiennictwie oraz w informacji o nim, konieczne jest - jak się wydaje - skonfrontowanie zapisów prawnych oraz prac projektowych SINS i bibliotek centralnych z rzeczywistymi zjawiskami informacyjnymi w naukach społecznych. Wyniki takiej konfrontacji powinny stać się podstawą dla komplementarnych i zsynchronizowanych działań, przede wszystkim organizacyjnych i metodycznych w bibliotekach i ośrodkach informacji nauk społecznych.

Urzeczywistnienie planu specjalizacji bibliotek /31/, a zarazem budowanie szerszej struktury systemu informacyjnego w naukach społecznych, może stać się dogodną okazją dla podjęcia studiów nad kosztami tych przedsięwzięć. W polskich służbach bibliotecznych i informacyjnych badania w tym zakresie nie mają żadnej prawie tradycji; byłyby to więc w Polsce prace prekursorskie. Sądziamy, że warunki kryzysowe można w tym przypadku

traktować jako okoliczność sprzyjającą. Centralny Ośrodek Informacji o Naukach Społecznych, tj. Ośrodek Informacji Naukowej PAN - główny dysponent /przynajmniej potencjalny/ środków finansowych przeznaczonych na budowę SINS, byłby chyba instytucją najbardziej powołaną do zaprogramowania badań tego typu. Nie oznacza to, że badaniami należałoby objąć wyłącznie tę działalność, którą bezpośrednio prowadzi OIN PAN i inne ośrodki informacji; trzeba by raczej szukać wyznaczników zasięgu badań w rzeczywistych granicach procesów informacyjnych, służących naukom społecznym, niezależnie od granic administracyjno-resortowych. Sądzimy, że badanie kosztów w naukach społecznych pomogłoby, także na polskim gruncie, obalić mity o większej łatwości i mniejszym skomplikowaniu procesów informacyjnych w naukach społecznych niż w naukach matematyczno-przyrodniczych i stosowanych /9/.

Wyniki badań nad kosztami powinny stanowić jeden z elementów bardziej ogólnej analizy efektywności systemu informacyjnego w naukach społecznych. Nie powtarzając truizmów o pozakonomicznych wartościach działalności informacyjnej, przy budowie SINS i specjalizacji zbiorów bibliotecznych warto zwrócić uwagę na potrzebę uświadomienia sobie, jakie są rzeczywiste efekty użytkowe obu tych przedsięwzięć. Przez efekty użytkowe rozumiemy tu takie wyniki działań ośrodków i bibliotek, które są przez użytkownika /indywidualnego i zbiorowego/ bezpośrednio odbierane i co najistotniejsze - są nieosiągalne w obecnym warunkach służb biblioteczno-informacyjnych, bez specjalnych nakładów pracy i finansów. Chodziłoby tu przede wszystkim o to, ażeby wprowadzić specjalny mechanizm i kryteria dopuszczające do inwestowania /przy czym nie chodzi tu tylko o inwestycje finansowe/. Mechanizm taki przeciwdziałałby pozornym "nowościom", które w efekcie dają użytkownikowi dokładnie to samo - lub nawet mniej - co można osiągnąć w tradycyjnym systemie informacyjnym. Bezpośrednio z tymi zagadnieniami wiąże się sprawa stosunku środowisk naukowych i bibliotecznych do koncepcji planu specjalizacji i bibliotek centralnych w ogóle. Z jednej strony uzyskanie statusu biblioteki centralnej i/lub współpracującej z centralną, może być i jest uznawane za przywilej, zwłaszcza

w kategoriach prestiżowych, z drugiej jednak strony, w obecnych warunkach gospodarczych, kiedy z uzyskaniem tego statusu nie będą się zapewne wiązały żadne dodatkowe środki materialne, przyjmowanie przez biblioteki dodatkowych zadań, wynikających z planu specjalizacji, staje się jeszcze jednym obciążeniem, w ogólnie ciężkiej sytuacji.

Opracowanie i upowszechnienie mocnych, dobrze określonych motywacji, uzasadniających wysiłki związane z rozwijaniem specjalizacji bibliotek właśnie w okresie kryzysu społeczno-gospodarczego, łączy się bezpośrednio z poszukiwaniem najkorzystniejszego modelu współpracy bibliotek centralnych. Sądzymy, że rysującą się tendencją układu centralnie koordynowanej federacji bibliotek specjalnych najbardziej sprzyjałaby postępom w budowie realnych, a nie tylko nominalnych więzi informacyjnych między bibliotekami. Powiązanie bibliotek centralnych nauk społecznych z różnymi resortami administracyjnymi i różnymi centralnymi urzędami, nie musi oznaczać braku wspólnoty interesów. Biorąc jednak pod uwagę małe prawdopodobieństwo istnienia specjalnych funduszy na realizację programów badawczych należy przede wszystkim widzieć wspólne działania w tworzeniu bazy intelektualnej dla późniejszych działań wymagających bezpośrednio nakładów finansowych.

Dyskusyjnym zagadnieniem jest sposób zorganizowania prac studialnych w bibliotekach centralnych. A. Romańska /29/ proponowała, aby każda biblioteka centralna pełniła także rolę ośrodka badawczego w zakresie problemów informacyjnych przydzielonego jej obszaru specjalizacji. Przyznając ogólną słuszność takiej koncepcji, sądzymy jednak, że w początkowym okresie kształtowania się systemu bibliotek centralnych, bardziej celowe byłoby tworzenie zespołów badawczych powoływanych dla rozwiązania konkretnego problemu, złożonych ze specjalistów określonej dziedziny z różnych środowisk oraz z bibliotekarzy biblioteki centralnej i bibliotek współpracujących. Korzystne byłoby zainteresowanie pracami badawczymi na rzecz bibliotek centralnych, także ekademyckich ośrodków bibliotekoznawstwa i informacji naukowej, z natury rzeczy skupiających ludzi prowadzących badania.

Szczególnie ważnym zadaniem bibliotek centralnych jest nawiązanie współpracy ze środowiskami uczonych. Nie jest to sprawa prosta, ponieważ w warunkach polskich, biblioteka nie należy do instytucji obdarzanych szczególnym zainteresowaniem i prestiżem społecznym. Bez udziału uczonych prace badawcze, przed którymi stoi obecnie zespół centralnych bibliotek specjalistycznych, nie mają szans powodzenia. Udział ten jednak zależy w znacznej mierze od sposobu formułowania zadań badawczych, które muszą bezpośrednio nawiązywać do autentycznych potrzeb warunków uczonych, a nie bibliotekarzy.

O tym jak warsztat pracy w naukach społecznych i humanistycznych sprzężony jest silnie z informacyjno-bibliotecznymi podstawami badań, świadczą m.in. prace Korbuta /14/, Ihnstowicza /10/, Sternawskiego /34, 35/, Czachowskiej i Lotha /2, 3/. Warto więc nawiązać do ugruntowanej tradycji współtworzenia warsztatu informacyjnego w naukach społecznych przez pracowników badawczych oraz dokumentalistów i bibliotekarzy. Świadectwami takiej tradycji są m.in. materiały z dwóch sympozjonów, poświęconych problemom informacyjnym warsztatu naukowego, zorganizowanych w latach sześćdziesiątych przez polską i czechosłowacką akademię nauk /26, 1/ oraz dorobek poznańskiego seminarium Instytutu Badań Literackich PAN nt. dokumentacji w badaniach literackich i teatrologicznych /7/.

Kolejną sprawą wymagającą przemyśleń i uporządkowania pojęciowo-terminologicznego jest sprawa posługiwania się terminami "nauki społeczne" i "nauki humanistyczne". W Polsce od 1945 roku można zaobserwować tendencję unikania terminów "nauki humanistyczne" i "humanistyka". Nie jest to jednak tendencja powszechna, o czym świadczą zarówno przykłady zaczerpnięte ze sfery organizacji nauki polskiej, jak z procesów informacji naukowej. Ten stan rzeczy, sygnalizowany zresztą przez H. P. Hogeweg-de Haart /9/ w Kopenhadze na seminarium FID, może być czynnikiem utrudniającym przepływ informacji między dyscyplinami, raz zaliczanymi do nauk społecznych, raz do nauk humanistycznych. Dla ilustracji podamy kilka przykładów, wskazujących jak obecnie funkcjonują pojęcia nauk społecznych i humanistycznych w Polsce.

W tabeli 2 podano wykaz dyscyplin włączonych w Polskiej Akademii Nauk /PAN/ do Wydziału Nauk Społecznych i jednocześnie pokazano, jak dyscypliny te są usytuowane w strukturze dziesięciu polskich uniwersytetów. Z tabeli tej widać wyraźnie, że zakres nauk społecznych przyjęty przez PAN nie znajduje zastosowania w organizacji uniwersytetów, które w swoich strukturach posiadają wydziały humanistyczne, obejmujące wiele dyscyplin określonych w PAN jako nauki społeczne. Co więcej, nawet w tych instytucjach, w których skupia się zespoły dyscyplin pod nazwą "nauki społeczne", stopnie naukowe doktora i doktora habilitowanego nadaje się w zakresie nauk humanistycznych. Jest to już oczywiście niekonsekwencja pojęciowo-terminologiczna, a nie tylko odmienność interpretacyjna. Wśród 10 uniwersytetów, 5 posiada wydziały humanistyczne. Wydziały humanistyczne występują ponadto w 9 /na 10/ wyższych szkołach pedagogicznych. Widać więc, że w organizacji nauki polskiej, tylko Polska Akademia Nauk wyraźnie eliminuje pojęcie nauk humanistycznych, utrzymując je jednak w nazewnictwie stopni naukowych.

W pracach dotyczących organizacji procesów informacyjnych w zasadzie dominuje tendencja rugująca pojęcie humanistyki. Ilustruje to m.in. nazewnictwo stosowane przy określaniu zakresów bibliotek centralnych. Żadna z tych bibliotek, ani w nazwie, ani w określeniu zakresu specjalizacji nie została związana z pojęciem humanistyki, choć oczywiście dyscypliny, zaliczane przez uniwersytety do nauk humanistycznych, są wyznaczone jako obszary specjalizacji bibliotek.

Podobna sytuacja występuje w klasyfikacji stworzonej dla potrzeb bibliotek centralnych /13/. W "Polskiej klasyfikacji tematycznej" /23/ także przeznaczonej do użytkowania przez te biblioteki, wprowadzono grupę działów wspólnie nazwanych "nauki humanistyczne i społeczne". Dyscypliny zaliczone do tej grupy, w pierwszej z wymienionych klasyfikacji określono terminem "nauki społeczne".

W opracowanym pod auspicjami Biblioteki Narodowej informatorze o polskich źródłach informacyjnych z zakresu reprezentowanego przez biblioteki centralne wymienione w tabeli 1, użyto określenia "nauki społeczne i humanistyczne" /12/. Widać więc, że

Miejsca dyscyplin w strukturach organizacyjnych Polskiej Akademii Nauk
i polskich uniwersytetów

Lp.	Nazwa dyscypliny	Symbole instytucji											
		PAN	UW	UWB	UGd	US	UJ	UMCS	UŁ	UAM	UMK	UWR	KUL
1.	Literaturoznawstwo	S	F	H	H	F	F	H	F	F	H	F	H
2.	Językoznawstwo	S	F	H	H	F	F	H	F	F	H	F	H
3.	Filozofia	S	S	-	H	S	Fi/Hs	X	X	S	H	X	X
4.	Socjologia	S	S	-	H	S	Fi/Hs	X	X	S	H	X	Fi
5.	Historia	S	X	H	H	S	H	H	X	X	X	X	H
6.	Historia kultury materialnej	S											H
7.	Historia nauki, oświaty i techniki	S									H		H
8.	Prawo	S	X		X	X	X	X	X	X	X	X	X
9.	Organizacja i zarządzanie	S	X		P	P	P	E	E	P	E	P	H
10.	Archeologia	S	Hs				Fi/Hs		Fi/Hs	Hs	H	Fi/Hs	H
11.	Sztuka	S	Hs				Fi/Hs	Pd/Ps	Fi/Hs	Hs	X	Fi/Hs	H

S - wydział nauk społecznych

H - wydział humanistyczny

F - wydział filologiczny

Fi/Hs - wydział filozoficzno-historyczny

Hs - wydział historyczny

E - wydział nauk ekonomicznych

P - wydział prawa

Pd/Ps - wydział pedagogiczno-psychologiczny

X - wydział inny lub samodzielna jednostka organizacyjna

PAN - Polska Akademia Nauk

UW - Uniwersytet Warszawski

UWB - Filia UW w Białymstoku

UGd - Uniwersytet Gdański

US - Uniwersytet Śląski

UJ - Uniwersytet Jagielloński

UMK - Uniwersytet M. Kopernika w Toruniu

KUL - Katolicki Uniwersytet Lubelski

UMCS - Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

UŁ - Uniwersytet Łódzki

UAM - Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu

UWR - Uniwersytet Wrocławski im. B. Ścierży

w praktyce informacyjnej pojawia się termin "nauki humanistyczne" obok terminu "nauki społeczne", bez wyraźnej świadomości zakresów im przypisywanych.

W takiej sytuacji, służby informacyjne, łącznie z centralnymi bibliotekami, powinny się przyczynić, jeśli nie do zlikwidowania, to przynajmniej do zmniejszenia tego zamętu pojęciowo-terminologicznego oraz wyjaśnienia wzajemnych relacji między pojęciem nauk społecznych i nauk humanistycznych. Sądzymy, że jest to szczególnie istotne w perspektywie wymiany informacji z zagranicznymi służbami informacyjnymi, w których nierzedko dobór informacji dla wymiany opiera się na hasłowych /tytułowych/ określeniach jej zakresu.

Kolejnym nurtem prac studyjnych inspirowanych przez biblioteki centralne nauk społecznych będzie zapewne nurt zmierzający do stworzenia wieloaspektowego informatora o instytucjach, zasobach bibliotecznych i warsztatach informacyjnych dotyczących tych nauk. Obecnie w piśmiennictwie polskim istnieją tylko nieliczne opracowania dotyczące pojedynczych dyscyplin, np. dla polonistyki cytowane wyżej prace Czachowskiej i Lotha /2, 3/ oraz dla ekonomii "Informator o polskich bibliotekach ekonomicznych" /40/. W roboczym rejestrze bibliotek nauk społecznych opracowanym przez Bibliotekę Uniwersytetu Warszawskiego, tj. I Centralną Bibliotekę Nauk Społecznych zarejestrowano ok. 200 instytucji, które należałoby szczegółowo scharakteryzować z punktu widzenia ich potencjału bibliotecznego i informacyjnego. Prace szczegółowe trzeba jednak poprzedzić ustaleniami metodycznymi, które zapewnią jednolity i dostatecznie analityczny poziom charakterystyki rejestrowanych jednostek instytucjonalnych. Jest to jeszcze jedno pole działania, w którym niezbędne jest dobre narzędzie klasyfikacyjne. Ponadto trzeba wziąć pod uwagę formalne zasady tworzenia tego typu informatorów opracowywane przez ISO /11/, w Polsce jeszcze nierozpowszechnione. Zarówno projekt ISO, jak i Polska Norma dotycząca tego rodzaju informatorów /25/, nie uwzględniają w dostatecznym stopniu danych opisujących środowisko naukowe, któremu służą rejestrowane zasoby dokumentów i informacji, ani też takich aspektów charakterystyki zasobów, jak stopień kompletności, proporcje zasięgów

językowych, preferencje chronologiczne, poziom i formy dokumentów.

Zesygnalizowane tu kierunki prac, stojących przed zespołem centralnych bibliotek nauk społecznych, nie wyczerpują oczywiście całego repertuaru potrzeb badawczych. Wydaje się jednak, że kierunki te są najbardziej potrzebne, stanowią bowiem podstawę dla przyszłej działalności praktycznej, z której bezpośrednio korzyści czerpać już będą środowiska naukowe. Chodzi tu także o tę przyszłość, w której bez ograniczeń będą mogli do polskich bibliotek dochodzić źródła informacji przekazujące wiadomości o postępach nauk za granicą. Prace te pozwolą lepiej wykorzystać posiadany potencjał informacji dokumentalnej, który nie zawsze dostępny jest w całym swoim bogactwie, właśnie na skutek braku dostatecznych narzędzi informacyjnych, dostosowanych do potrzeb środowiska badaczy w naukach społecznych.

Na zakończenie warto wyciągnąć wnioski z pewnej prawidłowości występującej w rozwoju nauki o informacji. W początkowym okresie ignorowała ona niemal zupełnie zjawiska informacyjne występujące w naukach społecznych i w praktyce społecznej /social practice, social life/; były to lata pięćdziesiąte naszego wieku. W bardziej zaawansowanym etapie /lata sześćdziesiąte/ zaczęto zajmować się informacją o niektórych dyscyplinach akademickich nauk społecznych /np. w pedagogice i socjologii/. W latach siedemdziesiątych ten nurt zainteresowań rozszerzył się o badanie procesów informacyjnych w środowiskach praktycznie wykorzystujących wiedzę o społeczeństwie /42/. W tej sytuacji, podejmując budowę systemu informacji o naukach społecznych w Polsce lat osiemdziesiątych, trzeba korzystać z wyników badań i dostosować strukturę bazy źródłowej oraz funkcji systemu do potrzeb i właściwości nie tylko małych grup uczonych uprawiających nauki społeczne, ale także rozległych środowisk praktyków /służb socjalnych, prawników, polityków, nauczycieli, psychologów itp./. Wiedza i działania środowiska praktyków są bowiem jedną z najważniejszych podstaw badań w naukach społecznych. Zasięg środowisk użytkowników SINS, w tym także bibliotek centralnych, powinien zdecydować o tym, że funkcje tego systemu byłyby nie tylko usługowe, mógłby on być również stymulatorem kierunków badań i działań społecznych.

L i t e r a t u r a

1. ANALIZA potrzeb pracownika naukowego w zakresie uzyskiwania informacji naukowej. Materiały z II sympozjum pracowników informacji naukowej ČAV i PAN. Smolenice 23-26 X 1967. Praha: Zakladni Knihovna ČAV 1968.
2. CZACHOWSKA J., LOTH R. Przewodnik polonisty. Bibliografie, słowniki, biblioteki, muzea literackie. Wrocław: Ossolineum 1974.
3. CZACHOWSKA J., LOTH R. Bibliografie i biblioteka w pracy polonisty. Wrocław: Ossolineum 1977. Vademecum Polonisty.
4. CZERNI J. Katalogi regionalne. "Aktual. Probl. Inf. Dok." 1980 nr 1 s. 32-35.
5. DEKRET z dnia 17.04.1946 r. o bibliotekach i opiece nad zbiorami bibliotecznymi. Dziennik Ustaw 1946 nr 26 poz.163.
6. DERENTOWICZ M. Problem bibliotek centralnych i specjalizacji zbiorów materiałów bibliotecznych w Polsce. "Aktual. Probl. Inf. Dok." 1980 nr 1 s. 4-9.
7. DOKUMENTACJA w badaniach teatralnych i literackich. Wybrane problemy. Wrocław: Ossolineum 1970.
8. DOMAŃSKI E. Warunki realizacji plenu specjalizacji zbiorów materiałów bibliotecznych. "Aktual. Probl. Inf. Dok." 1980 nr 1 s. 21-24.
9. HÜGEWEG-de HAART H.P. Some characteristics of social science, social science information and social scientists. Copenhagen: FID Workshop Session 1980.
10. IHNATOWICZ I. Vademecum do badań nad historią XIX i XX w. T. 1-2. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1967-1971.
11. ISO 2164: Directories of Libraries, Archives, Information and Documentation Centers and theirs Data Bases. Wyd. 2. 1982.
12. JASIŃSKA M., MAKOWSKA H. Polskie źródła informacji w naukach społecznych i humanistycznych. Warszawa: Biblioteka Narodowa 1983.

13. KLASYFIKACJA dziedzinowo-tematyczna dla planu specjalizacji zbiorów materiałów bibliotecznych. Warszawa: IINTE 1979.
14. KORBUT G. Literatura polska od początków do wojny światowej. Książka podręczna informacyjna dla studiujących naukowo dzieje rozwoju piśmiennictwa polskiego. Wyd. 2 powiękzone. T. 1-4. Warszawa 1929-1931.
15. KSIĘGA VI Zjazdu Bibliotekarzy Polskich. 12 - 14 luty 1968r. Warszawa: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich 1969.
16. LENART J., ŁUGOWSKI B. Aktualne zagadnienie budowy systemu informacji o naukach społecznych. "Zagadnienia Informacji Naukowej" 1983 nr 1/42/ s. 3-28.
17. LEWANDOWSKI J. Gromadzenie zbiorów w warunkach wdrażania planu specjalizacji. "Aktual. Probl. Inf. Dok." 1980 nr 1 s. 13-16.
18. MARSZAŁEK L. Narodowy Zesób Biblioteczny. "Przegląd Biblioteczny" 1978 R. 46 z. 4 s. 423-432.
19. MATERIAŁY z Konferencji Rogowskiej w sprawie działalności i rozwoju bibliotek. Warszawa: Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego 1962.
20. MOCZULSKA A., SITARSKA A. Wyniki próby zastosowania w naukach społecznych Polskiej Klasyfikacji Tematycznej /II wersji eksploatacyjnej/. Warszawa: Biblioteka Uniwersytecka - I Centralna Biblioteka Nauk Społecznych 1983 /maszyn.powiel./
21. NARADA dyrektorów bibliotek centralnych. 19-20 czerwiec 1979 Wilga. "Aktual. Probl. Inf. Dok." 1980 nr 1.
22. NARODOWY Zesób Biblioteczny. Ogólne założenia programowe i organizacyjne. Warszawa: Biblioteka Narodowa, Biblioteka Jagiellońska, Biblioteka Zakł. Nar. im. Ossolińskich 1977.
23. POLSKA Klasyfikacja Tematyczna. II wersja eksploatacyjna. Warszawa: IINTE 1981.
24. POLSKA Klasyfikacja Tematyczna. Tablice przejść. Warszawa: Centrum INTE 1983.
25. PN-76/N-01220: Informatory o bibliotekach i ośrodkach informacji. Warszawa: Wydawnictwa Normalizacyjne 1977.

26. PRACA informacyjna w placówce naukowej. Materiały z sympozjum pracowników informacji naukowej PAN i ČAV. Świnoujście 25-28 V 1966. Warszawa: ODIN PAN 1966.
27. ROMAŃSKA A. Pierwszy akt prawny w zakresie specjalizacji działalności bibliotek naukowych w Polsce. "Przegląd Biblioteczny" 1974 R. 42 z. 1 s. 21-36.
28. ROMAŃSKA A. Zasoby informacji naukowej. "Przegląd Biblioteczny" 1976 R. 44 z.3 s. 279-303.
29. ROMAŃSKA A. Z rozważań nad zakresem dziełami biblioteki centralnej. "Przegląd Biblioteczny" 1978 R. 46 z. 1 s. 13-24.
30. ROMAŃSKA A. Archiwizowanie i selekcja zbiorów bibliotecznych. "Aktual. Probl. Inf. Dok." 1980 nr 1 s. 17-20.
31. ROMAŃSKA A., SITARSKA A. Specjalizacja zbiorów bibliotecznych. Tworzenie planów i funkcjonowanie bibliotek. Warszawa: Centrum INTE. SINTO. Materiały Metodyczne /w oprac. redakcyjnym/.
32. RYMZA-ZALEWSKA D. Centralne katalogi wydawnictw zagranicznych w bibliotekach polskich. "Aktual. Probl. Inf. Dok." 1980 nr 1 s. 25-27.
33. SITARSKA A. Koncepcja dziedzinowego katalogu centralnego nauk społecznych. I wersja robocza do dyskusji z bibliotekami współpracującymi i innymi centralnymi. Warszawa: Biblioteka Uniwersytecka - I Centralna Biblioteka Nauk Społecznych 1982 /masz.powiel./.
34. STARNAWSKI J. Warsztat bibliograficzny historia literatury polskiej. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1957.
35. STARNAWSKI J. Warsztat bibliograficzny historia literatury polskiej. Na tle dyscyplin pokrewnych. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1971.
36. SINTO. System Informacji Naukowej, Technicznej i Organizacyjnej. Projekt ogólny. Warszawa: Centrum INTE 1977.
37. ŚLIWIŃSKI J. Katalogi dziedzinowe w bibliotekach centralnych. "Aktual. Probl. Inf. Dok." 1980 nr 1 s. 28-31.

38. UNIEJEWSKA H. Specjalizacja bibliotek - biblioteki centralne. Uwagi dyskusyjne. "Przegląd Biblioteczny" 1974 R. 42 z. 4 s. 423-429.
39. UNIEJEWSKA H. Budowa sieci bibliotek dziedzinowych. "Aktual. Probl. Inf. Dok." 1980 nr 1 s. 10-12.
40. UNIEJEWSKA H., WÓJCIK K., ZABIELSKA-HELLE A. Informator o polskich bibliotekach ekonomicznych. Warszawa: Biblioteka SGPiS - Centralna Biblioteka Ekonomiczna 1979.
41. USTAWA z dnia 9 kwietnia 1968 r. o bibliotekach. Dziennik Ustaw 1968 nr 12 poz. 63.
42. WILSON T.D., STREATFIELD D.R. Structured observation in the investigation of information needs. "Social Science Information Studies" 1981 nr 1 s. 173-184.
43. WSPÓŁPRACA bibliotek. Materiały Wakacyjnego Seminarium Bibliotekarskiego. Jarocin 17-27 sierpień 1959. Warszawa: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich 1960.
44. ZARZĄDZENIE nr 15 Ministra Kultury i Sztuki z dn. 9.02.1973 w sprawie zasad specjalizacji zbiorów materiałów bibliotecznych oraz działalności informacyjnej centralnych bibliotek naukowych. Dziennik Urzędowy Ministerstwa Kultury i Sztuki 1973 nr 2 poz. 18.
45. ZARZĄDZENIE nr 1 Ministrów: Kultury i Sztuki, Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki oraz Sekretarza Naukowego Polskiej Akademii Nauk z dn. 26.04.1979 r. w sprawie ustalenia zasad i planu specjalizacji zbiorów materiałów bibliotecznych oraz wyznaczania bibliotek centralnych i określania ich zadań. Dziennik Urzędowy Ministerstwa Kultury i Sztuki 1979 nr 3 poz. 15.
46. ZAŁOŻENIA rozwoju Systemu Informacji o Naukach Społecznych SINTO. Materiał do dyskusji ... 29 VI 1979 r. Warszawa: OIN PAN 1979 /maszyn. powiel./.
47. ZAŁOŻENIA wstępne projektu ogólnego Systemu Informacji o Naukach Społecznych jako dziedzinowo-gałęziowego podsystemu SINTO. Warszawa: OIN PAN 1979 /maszyn. powiel./.

SOCIAL SCIENCES CENTRAL LIBRARIES IN POLAND
ORIGINS AND SELECTED PROBLEMS FOR RESEARCH

S u m m a r y

Some problems of social sciences central libraries are presented on the background of the development of the idea of special central libraries in Poland. The authors fix their attention on research problems, necessary - in their view - for the proper realization of the system of central libraries, serving social sciences. These problems include: studies concerning classification of literature and information retrieval languages; studying of the operational model of the system of central and cooperating libraries making - together with information centers - Social Sciences Information System; works which aim at bringing into harmony the functions of central libraries with the real needs of scientists and practitioners, not only with the needs of librarians and information staff; the cost-benefits analysis; explanation of the relationships between the concept "social science" and "humanities"; working out of principles of social sciences libraries' records and the complex characteristics of their resources and information tools.

ЦЕНТРАЛЬНЫЕ БИБЛИОТЕКИ ПО ОБЩЕСТВЕННЫМ НАУКАМ В ПОЛЬШЕ
НАРОЖДЕНИЕ И ИЗБРАННЫЕ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЕ ПРОБЛЕМЫ

Р е з ю м е

Представлены некоторые проблемы центральных библиотек по общественным наукам на общем фоне развития концепции центральных специальных библиотек в Польше. Авторы сосредоточились на исследовательских проблемах необходимых, по их мнению, для правильного осуществления системы центральных библиотек, служащих общественным наукам. К этим проблемам относятся: опознавательные работы по классификации литературы и информационно-поиско-

вым языкам; исследования по организационно-функциональной модели системы центральных и сотрудничающих библиотек, а также центров информации, составляющих совместно Информационную систему по общественным наукам; согласование деятельности центральных библиотек с актуальными потребностями учёных и практиков, а не только библиотекарей и информационных работников; исследование стоимости и эффективности; выяснение взаимных отношений между понятиями "общественные науки" и "гуманитарные науки"; разработка принципов учёта библиотек по общественным наукам и многоаспектной характеристики их фондов и информационного потенциала.

ALDONA DOWNAR-ZAPOLSKA
ARTUR JAZDON

Biblioteka Główna UAM
Poznań

**BADANIE POTRZEB INFORMACYJNYCH PRACOWNIKÓW NAUKOWYCH
UNIwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu**

Uzasadnienie celowości badań informacyjnych pracowników naukowych jako użytkowników Biblioteki Głównej UAM. Charakterystyka badanego środowiska. Forme i przebieg badań. Pierwszy etap badań - ankieta sondażowa. Drugi etap - badania celowo-losowej grupy pracowników naukowych w oparciu o rozszerzony kwestionariusz ankiety. Omówienie wyników badań. Ocena wyników ankiety i wnioski. Jako załącznik tekst Ankiety "Badania potrzeb użytkowników informacji w Bibliotece Głównej UAM - 1982 r."

Konieczność przeprowadzenia badań potrzeb informacyjnych użytkowników Biblioteki Głównej UAM w Poznaniu zrodziła się z przekonania, że ich znajomość jest niezbędne nie tylko dla prawidłowej organizacji pracy Oddziału Informacji Naukowej, ale także innych komórek organizacyjnych Biblioteki, zwłaszcza w aspekcie określenia kierunków pracy informacyjnej.

Celem badań było uzyskanie danych o:

- rodzajach form i źródeł informacji najchętniej wykorzystywanej przez użytkowników w pracy naukowej.

"Zagadnienia Informacji Naukowej" 1983 nr 2/43/

- ocenie świadczonych przez Bibliotekę UAM form usług informacyjnych,
- przydatności posiadanych przez Bibliotekę Główną źródeł i narzędzi informacji.

Na tej podstawie przewiduje się dokonanie korekty dotychczasowego systemu biblioteczno-informacyjnego, który w maksymalnym stopniu uwzględniac będzie potrzeby odbiorców. Równolegle zostały poddane ocenie nowe, proponowane w ankiecie do wprowadzenia, formy usług informacyjnych.

Spośród pozostających do dyspozycji metod badań^{1/} wybrano metodę socjologiczną z zastosowaniem techniki ankietowej, dającej największe możliwości statystycznego opracowania otrzymanych informacji, dokonania analizy różnic w potrzebach informacyjnych przedstawicieli poszczególnych dyscyplin oraz ustalenia "spisu życzeń" użytkowników pod adresem Biblioteki. W drugiej części badań - co szczegółowo przedstawione będzie niżej - dopuszczono także możliwość prowadzenia wywiadu w oparciu o kwestionariusz, co pozwoliło na wyeliminowanie występującego nieraz w badaniach ankietowych zjawiska wadliwej interpretacji pytań poprzez udzielenie natychmiastowej odpowiedzi na zgłoszone przez ankietowanego wątpliwości, ustalenie przyczyn niepowodzeń w uzyskaniu poszukiwanego źródła informacji czy właściwym jego wykorzystaniu.

CHARAKTERYSTYKA BADANEGO ŚRODOWISKA

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu należy do dużych uczelni w kraju, gdyż zatrudnia ok. 1500 pracowników naukowo-dydaktycznych, nie licząc pracowników inżynieryjno-technicznych, oraz kształci przeszło 13 tysięcy studentów. Są to przedstawiciele bardzo różnych dyscyplin naukowych i dlatego liczyć się należało z dużym zróżnicowaniem potrzeb informacyjnych. Z tych względów ograniczono się w podjętych badaniach do grup pracowników naukowych. Pozostali użytkownicy będą być może w przyszłości objęci odrębnymi badaniami. Już podczas budowania kwestionariusza ankiety - szczególnie w drugim etapie badań -

oraz w trakcie dokonywania analizy jej wyników zdawano sobie sprawę z czynników kształtujących potrzeby informacyjne pracowników, takich jak np. zmienność potrzeb wynikająca z ich zaangażowania naukowego^{2/}, zasięg kontaktów /uczestnictwo w międzynarodowym, krajowym lub środowiskowym życiu naukowym/, wspomniana specyfika potrzeb ściśle związana z reprezentowaną specjalnością naukową oraz zróżnicowany stopień przygotowania lub znajomości wazęztatu informacyjnego przez pracowników naukowych - użytkowników Biblioteki. Ich różnorodność niekazywała domniemywać, że uzyskanie klarownego obrazu tych potrzeb będzie zadaniem trudnym.

FORMA I PRZEBIEG BADAŃ

Badania przeprowadzone w roku akademickim 1981/1982 i w 1982/1983 podzielone zostały na dwa etapy - pierwszy wstępny, tzw. sondażowy stanowił podstawę budowy kwestionariusza do części drugiej - zasadniczej. Badania prowadzone były początkowo przez czterosobowy zespół pracowników naukowo-badawczych Biblioteki Głównej^{3/}, później korzystano z pomocy członków Koła Naukowego studentów Instytutu Bibliotekoznawstwa i Informacja Naukowej UAM.

Przeprowadzone w pierwszej kolejności ankieta sondażowa została przygotowana tak, aby respondent mógł ją wypełnić, odpowiednio zgiąć i wrzucić do skrzynki pocztowej. Dla ułatwienia na odwrocie znajdował się adres zwrotny wysyłających ankietę /tj. Biblioteki UAM/, przyklejono też znaczek pocztowy. Miało to zredukować do minimum czynności techniczne związane z odpowiedzią na ankietę. Była ona anonimowa i rozesłano ją do wszystkich pracowników naukowych uczelni. Tą drogą chciano poznać jaki wydział, specjalizację zawodową i stopień naukowy reprezentują respondenci oraz ustalić częstotliwość korzystania z Biblioteki Głównej, Wydziałowej czy Instytutowej. Powyższe dane charakteryzowały pod względem formalnym respondentów jako pracowników i użytkowników sieci bibliotecznej Uniwersytetu.

Pytanie 1 dotyczyło częstotliwości korzystania z usług Biblioteki Głównej UAM oraz bibliotek zakładowych /instytutowych, wydziałowych/.

Pytania zasadnicze 2 i 3 dotyczyły dwóch problemów. Pierwszy z nich sprowadzał się w zasadzie do ustalenia gradacji potrzeb, w zaspokajaniu których mogłaby pomóc biblioteka. Jednocześnie poprzez zebranie odpowiedzi na to pytanie chcieliśmy poznać stopień znajomości i ocenę form usług świadczonych obecnie przez Bibliotekę Główną. Pytanie 3 dotyczyło z kolei tej grupy potrzeb, w zaspokojeniu których pracownicy UAM korzystają także z usług innych bibliotek. Odpowiedź na to pytanie miała uświadomić nam jakich form usług brak jest w naszej Bibliotece lub, które świadczone są w sposób niedostateczny.

Na ankietę odpowiedziało 279 osób, co stanowi 19% wszystkich badanych i przy tym typie badań jest wynikiem zadowalającym. Największym zainteresowaniem cieszyła się ankieta na Wydziałach Chemii, Matematyczno-Fizycznym, Biologii i Nauk o Ziemi, na których odpowiedziało na nią ok. 25% zatrudnionych pracowników, najmniejszym na Wydziale Filologicznym - 11,7%, Nauk Społecznych - 14,7%. Ogólna charakterystyka respondentów, którzy odpowiedzieli na ankietę według stopni naukowych, przedstawia się następująco: 11% profesorów, 19% docentów i doktorów habilitowanych, 48% - to doktorzy i 22% magistry, co stanowi odpowiednio: 24% ogólnej liczby profesorów, 25% ogólnej liczby docentów i doktorów habilitowanych, 20% ogólnej liczby doktorów i 18% ogólnej liczby magistrów zatrudnionych na etatach naukowych w UAM.

Powyższa struktura respondentów pozwala na konstatację, że najbardziej zainteresowani udziałem w badaniach byli przedstawiciele nauk ścisłych i przyrodniczych, a więc ci, dla których szybkie dotarcie do najnowszych wyników badań jest konieczne dla prowadzenia efektywnej działalności naukowo-badawczej. Wynika stąd, że przedstawicielom tych nauk trzeba poświęcić szczególną uwagę, przez właściwy dobór najchętniej i najczęściej poszukiwanych i wykorzystywanych przez nich źródeł informacji. Można również stwierdzić, że znajomość zagadnień informacji, a także dezyderaty i potrzeby własne zgłoszone w tym zakresie pochodzą w najmniejszym stopniu od grup doktorów i magistrów, choć właśnie oni ze względu na swój niedoskonały jeszcze warsztat badawczy, powinni być w największym stopniu zainteresowani

usprawnieniem organizacji i form świadczonych usług informacyjnych.

Nasuwa się w tym miejscu refleksja o celowości wprowadzenia do procesu nauczania młodej kadry naukowej odpowiednich treści z zakresu kształcenia użytkowników informacji.

Odpowiedzi merytoryczne na pytania ankiety sondażowej wyraźnie wykazały, że nie wszyscy pracownicy uczelni są dostatecznie zorientowani w działalności informacyjnej, pozwoliły też ustalić listę najważniejszych potrzeb w tym zakresie zgłoszonych pod adresem Biblioteki.

Wypowiedzi grupowały się wokół następujących zagadnień:

- 1/ kompletność zbiorów - 182 głosy,
- 2/ działalność informacyjna /w tym m.in.: informacja o zbiorach, obsługa bibliograficzna, uzupełnianie własnych zbiorów wydawnictw informacyjnych, fachowość świadczonych usług itp./ - 152 głosy,
- 3/ usługi Pracowni Reprograficznej, w tym szczególnie usługi kserograficzne - 121 głosów,
- 4/ funkcjonowanie Wypożyczalni Międzybibliotecznej - 83 głosy,
- 5/ obsługa czytelników - 33 głosy,
- 6/ praca Oddziału Udostępnienia Zbiorów - 28 głosów,
- 7/ rozmieszczenie zbiorów /Biblioteka Główna a biblioteki wydziałowe, instytutowe lub zakładowe/ - 24 głosy,
- 8/ warunki pracy czytelników w Bibliotece - 23 głosy,
- 9/ funkcjonowanie katalogu - 14 głosów,
- 10/ polityka zakupów - 11 głosów,
- 11/ mikrofilmowanie zbiorów - 7 głosów,
- 12/ cykl opracowania - 7 głosów,
- 13/ ogólne usprawnienie pracy biblioteki - 5 głosów.

Taki rozrzut tematyczny oraz hierarchia ważności zagadnień mierzona ilością wypowiedzi pozwoliła na ukierunkowanie dalszego toku badań, tzn. objęcie nimi szeroko pojętej działalności informacyjnej biblioteki, nie tylko Oddziału Informacji Naukowej, ale i innych komórek organizacyjnych, mających wpływ na szybsze odszukanie i dostarczenie użytkownikowi niezbędnych źródeł informacji.

W drugim etapie badań kwestionariusz ankiety rozbudowano do 34 pytań^{x/}. Był on przy tym tak skonstruowany, że pełnił równocześnie funkcje dydaktyczno-informacyjne, np. pytanie nr 2 poprzez prezentację form usług informacyjnych świadczonych przez Oddział Informacji Naukowej. Przez wprowadzenie szeregu pytań otwartych dawano możliwość swobodnej wypowiedzi, nie ograniczając ankietowanych do konieczności wyboru jednej z zaproponowanych alternatyw. Ponieważ w drugim etapie ankiety nie były rozsyłane, lecz ankietę zgłaszał się osobiście do wytypowanego pracownika można założyć, że udało się uniknąć w wielu przypadkach błędnych interpretacji pytań. Istniała bowiem możliwość wyjaśnienia czy dyskusji sprzyjającej uzyskaniu szerszych odpowiedzi.

Drugi etap badań objął wytypowaną w drodze doboru celowo-losowego grupę pracowników naukowych. Wiedząc, że w strukturze zatrudnionych w uczelni 25% to pracownicy samodzielni, 50% - adiunkci oraz 25% to asystenci, a także zakładając, że przebadanych powinno zostać 15% wszystkich pracowników, aby osiągnąć reprezentatywność wypowiedzi, dokonano w ramach każdego wydziału i wymienionych grup pracowniczych /z zachowaniem proporcji odpowiadających strukturze zatrudnienia, tj. 1:2:1/ losowania osób, które miały być objęte badaniami. W tej fazie badań nie udało się zebrać 100% odpowiedzi mimo prób dokonywania losowań uzupełniających w przypadkach niemożności uzyskania wypełnionej ankiety od respondentów pierwotnie wytypowanych. Udało się uzyskać tylko 70% wypełnionych ankiet. Na ankietę odpowiedziało łącznie 136 osób, w tym: 26 pracowników samodzielnych, 72 adiunktów i 38 asystentów. W rozkładzie na wydziały przedstawia się to w sposób następujący: Wydział Chemii - 35, Biologii i Historyczny - po 27, Matematyczno-Fizyczny - 17, Nauk Społecznych - 13, Nauk Filologicznych - 11, Prawa i Administracji - 6. Z uwagi na fakt, że zarówno idea badań potrzeb użytkowników informacji, jak i ankietarzy spotkali się nieraz z nieprzychylnym stosunkiem ze strony potencjalnych responden-

^{x/} Tekst Ankiety zamieszczono na końcu niniejszego artykułu.

tów, odstąpiono od dalszych prób uzupełniania grupy osób ankietowanych. Potwierdziło się jeszcze raz, wspomiane w literaturze na przestrzeni ostatnich lat, zjawisko oporu przeciwko wypowiedaniu swoich poglądów na temat informacji naukowej w tym środowisku^{4/}. Przyczyn tych oporów jest wiele. Może to być zarówno brak czasu, zbytne obciążenie poszczególnych pracowników nauki czynnościami bezpośrednio nie związanymi z ich pracą naukową, niechęć do odpowiadania na tego typu ankiety, niskie efekty realizacji dezyderatów zawartych w odpowiedziach na różne ankiety już poprzednio wypełniane, niechęć do odsłaniania tejników własnego warsztatu^{5/}, ale być może także obawa przed ujawnieniem nieznanomości zagadnień poruszonych w ankiecie, co potwierdzają zresztą niektóre z otrzymanych wypowiedzi.

OMÓWIENIE WYNIKÓW BADAŃ

Na pytanie pierwsze, czy respondent korzystał z usług Oddziału Informacji Naukowej odpowiedziało łącznie 136 osób, w tym 58 osób twierdząco, 80 przecząco, czyli prawie 80% ankietowanych. Połowę wśród korzystających stanowili adiunkci, 30% asystenci i 20% pracownicy samodzielni. W największym stopniu byli to przedstawiciele nauk historycznych i chemicznych /po 25%/, w niewiele mniejszym matematyczno-przyrodniczych, najmniejszym - społecznych i prawnych. Wśród niekorzystających 55% stanowili adiunkci, po 22,5% przypadało na pracowników samodzielnych i asystentów. W grupie tej przeważali pracownicy wydziałów: Prawe, Nauk Społecznych, w mniejszym stopniu Biologii.

Taki rozkład odpowiedzi pozwala stwierdzić, że pracownicy, albo nie mają wyrobionego nawyku korzystania z usług Oddziału Informacji Naukowej, albo nie są zorientowani w jego pracy lub też z dotychczasowych kontaktów wynieśli niekorzystne doświadczenia, które nie zachęcają ich do współpracy z Oddziałem. Przy czym, sądząc zarówno z wyników sondażu, jak i samej ankiety brać należy pod rozwagę wszystkie te czynniki. Z tą ostatnią tezę koresponduje pytanie 3, w którym miano ocenić procentowo jakość świadczonych usług. Odpowiedzi wykazały, że tylko 4 res-

pondentów na 62 oceniło ją jako zadowalającą w 100%, 22 - w 75%, 2 - w 70%, 4 - w 60%, 20 - w 50%, 2 - w 40%, 4 - w 25%, 2 - poniżej 25%. Przeciętnie więc jakość świadczonych usług oceniona została na ok. 58%, co jest wynikiem dalekim od idealnego. Na pytanie o to z jakich form usług informacyjnych korzystano, otrzymano następujące odpowiedzi. Najwięcej, bo 30 razy wskazywano na informację o lokalizacji czasopism zagranicznych i tyleż razy książek zagranicznych w Polsce, 16 razy na sporządzenie tematycznych zestawień bibliograficznych, dziesięciokrotnie na informację o istniejących wydawnictwach abstraktowych oraz korzystanie z kartoteki wydawnictw informacyjnych o zbiorach Biblioteki Głównej UAM, ośmiokrotnie na kwerendy bibliograficzne. Rzadziej korzystano z instruktażu dla potrzeb samodzielnego wyszukiwania materiałów, informacji sygnałnej, z gotowych już tematycznych zestawień bibliograficznych, informacji ustnej i telefonicznej, udzielanej w oparciu o istniejące informatorium. Ze pozostałych dziewięć form usług m.in. z zakresu informacji rzeczowej, kartotek pomocniczych, reprograficznych, z siedmiu korzystano od 2 do 4 razy, z kartotek kryptobibliografii i "Informatora Politycznego" ani razu.

Z pytaniem korespondowało następne - pytanie 4, w którym proszono o wypowiedź na temat: jakie formy usług winien świadczyć Oddział Informacji Naukowej. Najczęściej /11 razy/ respondenci wskazywali na wszystkie, które realizuje obecnie. Indywidualnie zaś wymieniono /w szeregu malejącym/: informację o lokalizacji czasopism i książek zagranicznych, ze szczególnym uwzględnieniem szybkiego sprowadzenia ich oryginałów i wykonywanie odbitek kserograficznych lub jeszcze lepiej sprowadzania już gotowych odbitek. Sugerowano przy tym dwa rozwiązania. Pierwsze, aby po wykorzystaniu mogły one wchodzić do zbiorów Biblioteki, rozwiązanie drugie - wprowadzenie odpłatności za usługi, którą pracownicy jak się deklarowano - gotowi są ponieść. Następnie wymieniono potrzebę sporządzania tematycznych zestawień bibliograficznych, kwerend bibliograficznych, prowadzenia w rozszerzonym zakresie /bardziej rozbudowanych i czytelnych/ kartotek kryptobibliografii, instruktaż i pomoc w samodzielnym wyszukiwaniu materiałów. Z form nowych, wskazywano

na konieczność uruchomienia informacji komputerowej /takiej jak np. w Politechnice Wrocławskiej/ o artykułach na określone tematy. Grupa młodych pracowników nauki widziała potrzebę udostępnienia wszystkich form usług dla wszystkich pracowników nie tylko samodzielnym, co nie jest możliwe w tej chwili ze względu na istniejące ograniczenie sporządzenia tematycznych zestawień bibliograficznych, kwerend /bo o to szczególnie chodziło/ w przypadku pisania pracy na etopiań naukowy.

Z odpowiedzi na to pytanie wynika, że zapotrzebowanie pracowników na formy usług informacyjnych pokrywe się w zasadzie z usługami już świadczonymi przez Oddział Informacji Naukowej. Nie sugerowano też konieczności wprowadzenia generalnych zmian w pracy Oddziału.

Pytanie piąte, poprzez które chciano się zorientować z jakich źródeł informacyjnych korzystają pracownicy nauki naszego Uniwersytetu wykazało mniej niż skromną znajomość nawet kierunkowych bibliografii i informatorów. Powinno to być wskazówką dla osób prowadzących zajęcia z "Podstaw informacji naukowej" na wszystkich kierunkach reprezentowanych na Uniwersytecie, aby w miarę możliwości w stopniu gruntownym zapoznali studentów z tego typu wydawnictwami, zaś dla kompetentnych czynników organizujących szkolenie młodych kadr naukowych aby ująć w tym programie zagadnienie źródeł specjalistycznej informacji.

Poprzez pytanie szóste chciano zorientować się jak często przedstawiciele poszczególnych kierunków korzystają z rozmaitych wydawnictw informacyjnych, co może być pomocne w pracach nad profilowaniem księgozbioru informacyjnego. Zgodnie z oczekiwaniami odpowiedzi wykazały, iż najczęściej, bo raz lub kilka razy w miesiącu korzystają z księgozbioru informacyjnego przedstawiciele nauk matematyczno-fizycznych /25% wskazujących na to odpowiedzi/, chemicznych /25% odpowiedzi/, biologicznych /15% odpowiedzi/. Na rzadsze kontakty z tymi wydawnictwami /raz na kwartał, kilka razy w roku/ decydują się historycy /40% odpowiedzi/, przedstawiciele nauk filologicznych /30%/ i nauk społecznych /15%/.

Prosząc pracowników naukowych o ocenę zestawu wydawnictw informacyjnych z zakresu poszczególnych dziedzin wiedzy i wykaza-

nie konkretnych w nim braków /pytanie 7 i pytanie 8/ chcieliśmy się dowiedzieć jak oceniają oni jego kompletność. Za wystarczający dobór ten uznało 24 pracowników w tym rzecz charakterystyczna - 14 to przedstawiciele Wydziału Historycznego, a 6 Filologicznego. Nie w pełni zadowolili on 38 pracowników - głównie chemików /12/, matematyków /8/, a tylko 6 przedstawiciele Wydziału Historycznego i Filologicznego. Jedynie 4 pracowników Wydziału Matematyczno-Fizycznego uznało go za w zupełności niewystarczający. Odpowiedzi te wskazują na konieczność jego weryfikacji.

W związku z zamiarem uruchomienie czytelnii przy Oddziale Informacji Naukowej w Bibliotece Głównej poproszono respondentów o wyrażenie opinii o celowości jej organizacji /pytanie 9/.

Zdania na ten temat były podzielone. Przedstawiciele różnych kierunków /42 osoby/ uważają, że utworzenie takiej czytelnii usprawniłoby usługi informacyjne i poprzez zgromadzenie informatorów w jednym miejscu zapewniłoby łatwość dotarcia do nich, możliwość ciągłego z nich korzystania, zlikwidowanie czynności formalnych powstających przy sięganiu po nie w innych czytelniach. Towarzyszyło temu zastrzeżenie, że powinien być to zespół kompletny, obsługiwany przez kompetentne osoby. Natomiast 54 odpowiadających jest przeciwnego zdania, twierdząc, że informatory te powinny znajdować się w pełniejszym wyborze w różnych czytelniach w gmachu głównym Biblioteki, część natomiast zwraca uwagę na konieczność gromadzenia ich w bibliotekach wydziałowych i zakładowych możliwie blisko miejsca ich codziennej pracy.

Pytanie /10/ o wpływ użytkownika na tworzenie i uzupełnianie informatorium dało następujące propozycje. Największa ilość osób uważała, że należy zgłaszać zauważane braki w księgozbiorze poprzez wrzucanie do specjalnej skrzyneczki dezyderatów. Kilkaosobnie osób widziało konieczności konsultacji merytorycznych ze specjalistami poszczególnych dyscyplin. Interesujący jest projekt, aby przed zestawieniem księgozbioru pracownicy wszystkich wydziałów przygotowali spisy koniecznych ich zdaniem informatorów. Daleko idącym postulatem jest propozycja jednego z respondentów aby uczelniani stypendyści za granicą mieli obowiązek zbierania informacji o nowościach w tym zakresie według określonego przez Bibliotekę schematu.

Następny zespół pytań /11-14/ dotyczył wydawanych przez Oddział Informacji Naukowej w 13 seriach tematycznych wykazów nabytków zagranicznych. Wnioski nie są pocieszające. 55% odpowiadających nigdy z nich nie korzystało lub nie wie, że istnieją. Szczególnie słabo docierają do pracowników Wydziału Chemii i Wydziału Filologicznego. Następne 30% korzystało z nich dwa razy w roku lub rzadziej. Połowa z 56 otrzymujących ten wykaz oceniła, iż jest to informacja wyczerpująca o nowych nabytkach. Druga połowa stwierdziła, że nie daje on pełnej informacji lub nie wnosi nic nowego. Szczególnie niezadowoleni są przedstawiciele biologii i historii. Widzą oni konieczność uzupełnienia wykazu o następujące elementy: określenie charakteru publikacji, wprowadzenie adnotacji treściowych. Za wyraźny brak wydawnictwa uważają pomijanie informacji o czasopiśmie głównie zachodnich. Równocześnie niewiele osób zadeklarowało chęć indywidualnej "prenumeraty" wykazu.

Kolejne dwa pytania /15 i 16/ dotyczyły problemu gromadzenia informacji o dorobku naukowym pracowników UAM. 70% odpowiadających widziało konieczność zbierania informacji w tym zakresie, przy czym istnieje równowaga w odpowiedziach na pytanie o formę /kartoteka, bibliografia drukowana/, w jakiej powinno się udostępniać zebrane materiały. Wszyscy podkreślają, że najistotniejsza jest sprawa łatwego do nich dostępu, i przejrzystość układu.

Następnym formom usług świadczonych przez Oddział Informacji Naukowej poświęcone były pytania 17 do 19. Pierwsze z nich przyniesło elementy oceny celowości zbierania sprawozdań z wyjazdów zagranicznych pracowników UAM pod kątem ich praktycznego wykorzystania oraz określić częstotliwość sięgania do nich. Na 132 respondentów, którzy odpowiedzieli na to pytanie 84 nigdy z tego zbioru nie korzystało, dalszych 30 przyznaje się że nie wie o jego istnieniu, 4 sięgnęło do niego tylko raz a 14 kilka razy. Wydaje się, że celowość gromadzenia tych informacji jest uzasadniona o tyle, że są one przesyłane do Centrum Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej, gdzie zamieszcza się je w ogólnopolskim Informatorze o sprawozdaniach z zagranicznych podróży służbowych. Informator ten, od

1 stycznia 1983 wydawany jest w dwu seriach tematycznych, pierwsza obejmująca nauki społeczne i humanistyczne, druga natomiast - nauki techniczne, przyrodnicze, rolnicze i medyczne. Zadaniem OIN powinna więc być szersza popularyzacja Informatora wśród pracowników naukowych.

Oceniając organizowane przez Bibliotekę wystawy tematyczne oraz prezentowane w stałych gablotach zagraniczne nabytki, 66 ankietowanych na 110 uważa, że jest to najbardziej "agresywna" w pozytywnym sensie forma informacji, dająca kontakt z nowościami, stanowiąca cenne źródło wiedzy o nowych nabytkach oraz ogólnie o tym co się dzieje w nauce. Zgłaszano przy tej okazji zestrzeżenia, że nie wszystkie najważniejsze nabytki są ekspozowane oraz sugerowano konieczność organizowania tego rodzaju wystaw w bibliotekach wydziałowych; 28 respondentów twierdzi, że organizuje się je zbyt rzadko, w sposób mało ciekawy, nie przyciągający uwagi. Niewystarczająca jest też ich reklama. Większości respondentów nie zadowala wizualne zapoznanie się z nowościami. Chcieliby mieć możliwość wzięcia do ręki wybranych pozycji. Znaczna grupa, bo 26 osób w ogóle nie zauważyło przygotowywanych wystaw. Na pytanie czy wzięliby udział w przygotowaniu wystawy tematycznej służąc fachową pomocą, połowa odpowiedziała, że podjęłaby się tego chętnie, druga połowa natomiast, że nie widzi takiej możliwości, uzasadniając to brakiem czasu, kompetencji, doświadczenia i sugeruje, że powinny się tym zająć istniejące na każdym wydziale komisje biblioteczne.

Kolejne zagadnienia zasugerowane w wyniku badań sondażowych dotyczą problemów gromadzenia i uzupełniania zbiorów oraz ich udostępnienia /katalogi, wypożyczalnie, czytelnie/.

Prosząc w drugim etapie badań o wyrażenie szczegółowych opinii na temat roli ankietowanych w kształtowaniu polityki gromadzenia zbiorów biblioteczných, otrzymaliśmy 136 odpowiedzi. Wśród nich 50 osób oświadczyło, że bierze w tym czynny udział, 64 natomiast, że nie mają na to żadnego wpływu, 14 z tej liczby chciałoby w tym procesie uczestniczyć, lecz nie wie jak to technicznie zrealizować. Tylko 12 osób przyznało się, że problem ten ich nie interesuje. Na podstawie podanych liczb i wypowiedzi można wysunąć wniosek, że istnieje na Uczelni zainte-

resowanie udoskonaleniem istniejącej już w tym zakresie współpracy Biblioteki z pracownikami naukowymi. W ich wyobrażeniach powinny przybierać one różne formy. Najwięcej głosów opowiedziało się za formą najprostszą, tj. zgłaszaniem przez pracownika potrzeb indywidualnych bądź zespołowych poprzez proponowanie nawet konkretnych tytułów, lub współdziałanie w wytyczeniu nowych kierunków gromadzenia, których realizacji Biblioteka winna się podjąć. Technicznie miałyby się to także odbywać za pomocą wystawionych w widocznym miejscu skrzynek na wnioski. Stwierdzono konieczność prowadzenia przez Oddział Gromadzenia stałych konsultacji i sondaży wśród pracowników. Postulowano potrzebę bardziej precyzyjnego profilowania zbiorów pod kątem aktualnej tematyki naukowo-badawczej Uczelni. Proponowano także utworzenie zespołu doradczego, składającego się z przedstawicieli różnych dyscyplin, który miałby głos opiniodawczy i konsultacyjny w sprawach polityki gromadzenia zbiorów, albo też instytucji "łączników" między tymże Oddziałem a poszczególnymi instytutami.

Podnoszono także, trudne w tej chwili do zrealizowania choć bardzo istotne, inne rozwiązania; przykładowo: decydować o zakupach powinni kierownicy zakładów w ramach przyznanym im limitów pieniężnych, wyjeżdżający za granicę pracownicy powinni mieć możliwość zakupu książek do zbiorów Biblioteki, wszyscy pracownicy powinni zostać formalnie zobowiązani do informowania Oddziału Gromadzenia /osobiście lub poprzez bibliotekę instytutową/ o istnieniu niezbędnej według nich pozycji. Zwrócono także uwagę, że kierunki gromadzenia powinny w większym stopniu uwzględnić potrzeby bibliotek instytutowych, traktując je jako biblioteki fundamentalne z zakresu poszczególnych dyscyplin.

Zaznaczyć należy, że przedstawione propozycje respondentów w znacznym stopniu są realizowane przez Oddział Gromadzenia /np. dostosowywanie zakupów do tematyki planów naukowo-badawczych Uczelni, prowadzenie przez Oddział banku dezyderatów/. Wymienianie ich w formie wniosków, które należałoby wprowadzić dopiero w życie świadczy o zbyt słabej orientacji pracowników naukowych w pracy tego Oddziału i możliwościach ich wpływu na gromadzenie zbiorów bibliotecznych. Część propozycji jest ze

względów praktycznych niewykonalna np. umożliwienie dokonywania zakupów za granicą - ze względu na limity dewizowe. Cennym byłoby natomiast przywożenie stamtąd dokładnych opisów bibliograficznych książek, które ich zdaniem należałoby zakupić.

Zespół pytań 22 - 25 dotyczył funkcjonowania wypożyczalni międzybibliotecznej. Korzysta z niej, z różną częstotliwością, prawie 70% ankietowanych. Stwierdzili oni w większości, że nie napotykają trudności w korzystaniu z jej usług, co zdawały się sugerować wypowiedzi w fazie badań sondażowych. Tylko 18 osób na 48 wyrażających opinię zwróciło uwagę na fakt, że nie wszystkie materiały można tą drogą sprowadzić do Poznania oraz, że proces ten w wielu przypadkach trwa za długo. Odpowiadając z kolei jak powinna funkcjonować wypożyczalnia międzybiblioteczna, najwięcej wypowiedzi domagało się maksymalnego skrócenia czasu oczekiwania na zamówione materiały. Zwrócono uwagę na korzyści płynące ze zmiany zasad działania wypożyczalni poprzez zaprzestanie sprowadzania oryginałów na rzecz odbitek kserograficznych, mikrofilmów lub ich wykonywania na miejscu dla użytkowników. Sugerowano konieczność wyposażenia tego Oddziału w pełen zestaw informatorów o nabytkach, szczególnie zagranicznych innych bibliotek, wprowadzenia przyjmowania zamówień drogą telefoniczną, a także umożliwienie odbierania przysyłanych do Biblioteki Głównej materiałów w terminie 7 dni w bibliotece wydziałowej lub instytutowej. Część pracowników /6 osób/ nie widzi konieczności wprowadzania jakichkolwiek zmian, gdyż według nich wypożyczalnia funkcjonuje poprawnie, 2 natomiast jest przeciwnego zdania, twierdząc, że należy zmienić personel i ogólne zasady funkcjonowania wypożyczalni.

System katalogów specjalistycznych, tj. katalogi: starodruków, rękopisów, zbiorów masonskich, muzycznych, dokumentów życia społecznego itp., istniejący w bibliotece, oceniono w 80% jako w pełni zadowalający użytkowników i zaspokajający ich potrzeby, w 40% natomiast, jako odpowiadający im jedynie częściowo. Tylko dwóch respondentów uważało, że nie zaspokaja on ich potrzeb. Dodatkowo na te całkowicie lub częściowo ujemne oceny wpłynęły nie względy merytoryczne, lecz przede wszystkim pewne niedostatki natury organizacyjnej. Zarzucono, że system katalo-

gów specjalistycznych dlatego nie w pełni ich zadowolą, gdyż są one zbyt "zakumflowane" w gmachu biblioteki, trudno do nich dotrzeć, brak wyraźnej informacji o ich umiejscowieniu.

Więcej zastrzeżeń wyrażono natomiast co do poprawności i przejrzystości wewnętrznego podziału katalogu systematycznego. Na 130 odpowiadających tylko 60 osób uznało go za zdecydowanie poprawny, 28 miało zdanie przeciwne, 42 natomiast nie mogły zdecydowanie wskazać na jedną z tych odpowiedzi zajmując pozycje środkowe. Przy czym rzecz znamienne, rozkład głosów "za i przeciw" wśród przedstawicieli jednej dyscypliny na temat wewnętrznego podziału szczególnie interesujących ich działów jest z reguły remisowy. Wyraźnie zadowoleni są tylko matematycy i historycy. Zarzutami, które najczęściej wysuwano było nienadążanie za rozwojem nauki i pominięcie przez to wielu problemów: nieczytelność spowodowana zbyt małą ilością haseł, a także błędna klasyfikacja w obrębie niektórych dyscyplin.

Zgodnie z życzeniami odpowiadających na ankietę, którzy chętnie udzielają lub chcieliby udzielać porad i pomagać w ulepszaniu katalogu systematycznego, należy wypracować techniczną formę umożliwienia realizacji tego postulatu. Formą, którą proponują jest zaznaczenie zauważonych błędów w katalogu za pomocą przygotowywanych w tym celu i znajdujących się w widocznym miejscu kolorowych zakładek i odkładanie tych kapsułek z katalogu alfabetycznego lub skrzynek z katalogu systematycznego na stół dyżurnego.

Obowiązujący regulamin udostępniania /pytania 29-30/ na 124 osoby 42 uznały jako słuszny, a jedynie 8 dalszych było zdania przeciwnego; 68 osób nie interesuje się regulaminem jako takim, ważne jest dla nich, aby Biblioteka po prostu dobrze działała w tym zakresie; 6 natomiast przyznaje się, że nie zna go absolutnie.

Na pytanie, które z proponowanych zmian uznałyby za konieczne do wprowadzenia w regulaminie udostępniania, otrzymaliśmy w sumie 150 odpowiedzi. Za zwiększeniem ilości jednorazowo wypożyczanych książek opowiedziało się 52 pracowników. Na zaostrożenie sankcji wobec tych, którzy terminowo nie zwracają książek zgodziło się 46 osób; 42 osoby uznały, że wydaw-

nictwa z egzemplarza obowiązkowego powinny być przeznaczone tylko do korzystania na miejscu. Wśród zgłoszonych ponadto propozycji dominowały postulaty, aby szybciej informować kto ma poszukiwaną książkę i skuteczniej egzekwować jej zwrot. Domagano się długoterminowych wypożyczeń książek obcojęzycznych w przypadku, gdy dostępne są ich polskie tłumaczenia. Wielokrotnie powtarzały się, także w badaniach sondażowych, wnioski domagające się zwiększenia wymiaru świadczonych przez Bibliotekę usług kserograficznych.

Ostatnie trzy pytania /31-33/ dotyczyły funkcjonowania czyteln. Większość z ankietowanych /88%/ korzysta z jej usług, w tym jednak 76 osób tylko kilka razy w miesiącu lub jeszcze rzadziej. Codziennie lub kilka razy w tygodniu korzysta z nich 16 osób. Za lepiej funkcjonujące uważają oni czytelnie bibliotek wydziałowych czy instytutowych lub też innych bibliotek, działających w Poznaniu. To co szczególnie chcieliby zmienić w pracy czyteln Biblioteki Głównej to skrócenie czasu oczekiwania na książkę z magazynu oraz wprowadzenie częstszych przeglądów księgozbiorów podręcznych, a także sprawniejsze włączenie w miejsce książek zdezaktualizowanych nowych pozycji.

OCENA WYNIKÓW ANKIETY I WNIOSKI

Ankieta pozwoliła uzyskać odpowiedź na pytanie jak czytelnicy widzą i oceniają pracę Biblioteki Głównej, szczególnie w zakresie zaspokajania ich potrzeb informacyjnych. Stanowić to może punkt wyjścia dla wypracowania zmian organizacyjnych i merytorycznych, które-wpłynąć powinny na poprawę funkcjonowania Biblioteki.

Ankieta pomogła także w zorientowaniu się, jakie grupy pracownicze i przedstawiciele jakich wydziałów, dyscyplin i kierunków są zainteresowani poszczególnymi, poruszonymi w niej zagadnieniami. Wyniki badań stwórzają szansę nie tylko lepszego ukierunkowania działania Biblioteki i bardziej efektywnego wypełnienia podstawowych funkcji. Stanowić one mogą także materiał porównawczy dla innych, którzy pragną ulepszać funkcjonowanie swych instytucji.

Wnioski szczegółowe płynące zarówno z pierwszego jak i drugiego etapu badań są następujące:

1. Należy publikować większą ilość rozmaitych informatorów, traktujących o formach i zakresie świadczonych usług, posiadanych źródłach informacji, wydawnictwach informacyjnych itp., przeznaczonych dla wszystkich pracowników /szeroko pojęta reklama poszczególnych oddziałów Biblioteki/.

2. Celowe jest wprowadzenie częstszych konsultacji z pracownikami nauki i przeprowadzanie sondaży, poprzez które mogli by oni ocenić dotychczasową działalność informacyjną, podejmowane nowe inicjatywy oraz zgłaszać własne propozycje. Stanowiłoby to bazę do doskonalenia pracy Biblioteki.

3. Należałoby podjąć szeroko zakrojoną współpracę z innymi bibliotekami naukowymi miasta Poznania w zakresie kompletnego gromadzenia książek i czasopism zagranicznych, sporządzanie ich centralnych katalogów, czy kartotek /forma do uzgodnienia/, wymiany wydawnictw informacyjnych o zbiorach własnych szczególnie nowych nabytkach i udostępnianie ich w katalogach i wypożyczalniach.

4. W związku z powtarzającymi się sygnałami, że głównym atrybutem wszelkich usług informacyjnych musi być szybkość i sprawność, biblioteki powinny wypracować takie formy świadczenia usług, które gwarantowałyby realizację tych postulatów. Konieczne jest ciągle podnoszenie ich jakości oraz wprowadzenie zasady sygnowania udzielanej informacji nazwiskiem opracowującego.

5. Nagminnie powtarza się trudny z przyczyn technicznych do zrealizowania postulat stosowania na szeroką skalę usług kserograficznych, zarówno w pracy Oddziału Informacji Naukowej, jak i w Oddziale Udostępniania, a także upowszechnienia mikrofilmowania, stanowiącego metodę uzupełniania oraz ochrony zbiorów.

6. Kolejny postulat dotyczy wprowadzenia do wypożyczenia międzybibliotecznego w miejsce oryginałów odbitek kserograficznych lub mikrofilmów, które po wykorzystaniu pozostałyby w Bibliotece uzupełniając jej zbiory. Postulat ten jest do realizacji na forum ogólnopolskim. Wyposażyć należy także wypoży-

czalnię w pełen zestaw informatorów o zbiorach innych bibliotek.

7. Celowe wydaje się objęcie szkoleniem z zakresu informacji naukowej młodej kadry dydaktycznej. Miałyby to na celu pogłębienie ich wiadomości z tego zakresu, wyrobienie nawyków i motywacji korzystania z usług informacyjnych.

8. Odnośnie Oddziału Katalogów proponuje się: wprowadzenie szerokiej informacji o systemie katalogów Biblioteki Głównej /w formie planszy, tablicy informacyjnej itp./, rozważenie możliwości rozbudowy katalogu systematycznego poprzez wprowadzenie nowych haseł, co ułatwiłoby orientację i dotarcie do poszukiwanych materiałów, wypracowanie i praktyczne zastosowanie systemu oznaczenia błędów zauważonych w katalogach.

9. W oparciu o personel bibliotek zakładowych orientującą się w potrzebach informacyjnych pracowników naukowych poszczególnych instytutów należy zastanowić się nad przeniesieniem /w pewnych granicach/ do bibliotek zakładowych, części zbiorów traktowanych jako fundamentalne w określonych dziedzinach wiedzy.

10. Oddział Udostępniania i Oddział Informacji Naukowej powinny przeprowadzać konsultacje wśród pracowników i na tej podstawie na bieżąco, systematycznie uaktualniać księgozbiory podręczne czyteln.

11. Domagano się gromadzenia i szybkiego opracowywania wszelkich materiałów z sesji, konferencji, wygłoszonych referatów itp., które stanowią dla pracowników źródła o największym stopniu aktualności.

12. W zakresie kształtowania kierunków gromadzenia zbiorów należy zobligować bibliotekarzy bibliotek zakładowych do ścisłej współpracy z pracownikami naukowymi macierzystych instytutów, zbierania ich wniosków i postulatów a następnie przesyłanie ich do "banku dezyderatów" znajdującego się w Oddziale Gromadzenia Biblioteki Głównej UAM.

13. Konieczne jest aby wychodząca w formie miesięcznych wykazów informacja sygnałna o nowych nabytkach w sposób faktyczny docierała do zainteresowanych.

14. Należy dążyć do zwiększenia współudziału przedstawicieli poszczególnych instytutów w organizacji wystaw tematycznych przygotowywanych przez Bibliotekę Główną, a także rozpatrzyć projekt przenoszenia ekspozycji do innych gmachów Uniwersytetu.

15. Uwzględnić możliwość udostępniania do wglądu w Czytalni Pracowników Nauki nowości eksponowanych na wystawach.

16. Dążyć do maksymalnego skrócenia czasu oczekiwania na zamówione książki - zarówno do czytelni jak i wypożyczalni.

17. Traktować większość z proponowanych zmian w regulaminie udostępniania jako pożądane przez użytkowników i wprowadzić odpowiednie poprawki do regulaminu dzisiaj obowiązującego.

P r z y p i s y

1. Wróblewska S. O metodach badań potrzeb informacyjnych pracowników naukowych. "Aktual. Probl. Inform. i Dokum." 1978 nr 1 s. 16-20.
2. Zob. klasyfikację pracowników naukowych A. Kleczkowskiego dokonaną ze względu na ich zróżnicowanie w zależności od kwalifikacji zawodowych. W: Specjalistyczne potrzeby informacyjne wybranych grup użytkowników. Warszawa 1978, s.11 /maszynopis/.
3. Badania prowadzili: Aldona Downar-Zapolska, Artur Jazdon, Bożena Kapustowa, Katarzyna Śpikowska, konsultując się w fazie pierwszej z dr Jerzym Sonnewendem z Instytutu Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej, w fazie drugiej - z doc. dr hab. Markiem Ziółkowskim z Instytutu Socjologii UAM.
4. Zob. np. Wyczańska K. Badanie potrzeb pracowników naukowych w zakresie informacji naukowej w PAN. W: Analiza potrzeb pracowników naukowych w zakresie uzyskiwania informacji naukowej. Praha 1968 s. 73-74; Jarecka H. Wprowadzenie do problematyki badań potrzeb użytkowników informacji. "Przegląd Biblioteczny" 1973 R. 41 nr 1/2, s. 67.
5. Por. Wyczańska K. op.cit. s. 74.

6. Wnioski te nie są czymś szczególnym, powtarzają się bowiem także jako wynik innych badań prowadzonych w Polsce /np. A. Królikowski: Kształtowanie usług informacyjnych w naukowej bibliotece technicznej. "Zagadnienia Informatyki Naukowej" 1981 nr 2/39/ s. 34-36/. Należy więc pomyśleć o ich zrealizowaniu.

ANKIETA BIBLIOTEKI GŁÓWNEJ
Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu

Szanowna Pani, Szanowny Panie!

Zwracamy się z prośbą o wypełnienie ankiety, stanowiącej drugą część badań nad potrzebami użytkowników Biblioteki Głównej UAM. Moment badań ankietowych może wydać się nieodpowiedni, chcemy jednak usprawnić i zreorganizować działalność Biblioteki przed udostępnieniem całego /chwilowo zamkniętego/ księgozbioru.

Metodą doboru celowo-losowego wybraliśmy właśnie Panią /Pana/ jako naszego respondenta. Liczymy, że nie odmówi nam Pani /Pan/ odpowiedzi na zamieszczone pytania i przez to pomoże lepiej poznać potrzeby pracowników UAM.

Z góry dziękujemy za spełnienie naszej prośby i wypełnienie ankiety, której wyniki umożliwią usprawnienie warsztatu badawczego i dydaktycznego pracowników UAM.

Zespół pracowników naukowo-badawczych
Biblioteki Głównej
Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza

BADANIA POTRZEB UŻYTKOWNIKÓW INFORMACJI
W BIBLIOTECE GŁÓWNEJ UAM - 1982 r.

1. Czy korzystał/a/ Pan/i/ z usług Oddziału Informacji Naukowej /OIN/^{x/}

a/ tak

b/ nie

Jeśli "tak", proszę przejść do punktu 2.

Jeśli "nie", proszę zapoznać się z punktem 2 informującym o usługach świadczonych przez OIN, i przejść do punktu 4.

2. Z jakich form usług świadczonych przez OIN korzystał/a/ Pan/i/?

A. W zakresie usług bibliograficznych:

a/ sporządzanie tematycznych zestawień bibliograficznych

b/ kwerendy bibliograficzne

c/ instruktaż i pomoc w samodzielnym wyszukiwaniu materiału

d/ rozwiązywanie skrótów tytułów, miejsca i instytucji wydawniczych czasopism polskich i zagranicznych

B. W zakresie informacji o zbiorach:

a/ informacji o lokalizacji czasopism zagranicznych w Polsce

b/ informacji o lokalizacji książek zagranicznych w Polsce

c/ informacji sygnałnej

C. W zakresie informacji rzeczowej:

a/ przygotowywanie danych liczbowych i materiałów do wykresów

b/ przygotowywanie informacji faktograficznej

c/ przygotowywanie informacji dotyczącej spraw genealogiczno-heraldycznych

D. W zakresie usług reprograficznych:

a/ wyszukiwanie materiału do precowni reprograficznej

b/ przepisywanie tematycznych zestawień bibliograficznych

^{x/} właściwą odpowiedź prosimy podkreślić

E. W zakresie informacji o informacji:

a/ informacji ustnej, telefonicznej, pisemnej w oparciu o informatorium

b/ informacji o istniejących wydawnictwach abstraktowych

F. W zakresie kartotek pomocniczych:

a/ kartoteki kryptobibliografii /bibliografii ukrytych/

b/ kartoteki wydawnictw informacyjnych o zbiorach BG UAM

c/ kartoteki sprawozdań z wyjazdów zagranicznych

d/ Informatora Politycznego

e/ dokumentacji życia uczelni

3. Czy wg Pana/i/ świadczone przez OIN usługi były:

złe!-----!-----!-----!-----! dobre
0% 25% 50% 75% 100%

/W odpowiednim miejscu skali wartości prosimy postawić krzyżyk/

4. Jakie formy usług wg Pana/i/ powinien świadczyć OIN?

5. Z jakich wydawnictw informacyjnych korzysta Pan/i/ najczęściej? /np.: słowniki, encyklopedie, bibliografie... /Proszę wymienić tytuły:

6. Proszę określić jak często korzysta Pan/i/ z wydawnictw informacyjnych w ciągu:

a/ miesiąca

b/ kwartału

c/ roku

7. Czy dobór informatorów z Pana/i/ dyscypliny w OIN jest Pana/i/ zdaniem:

a/ wystarczający

b/ nie w pełni wystarczający

c/ niewystarczający

d/ nie korzystam

8. Czy w zestawie tym brakuje jakiegoś istotnego wydawnictwa? Jeśli tak, proszę podać tytuł:

9. Czy widzi Pan/i/ potrzebę utworzenia w BG czytelni informatorów? Proszę krótko uzasadnić.

10. Jak Pana/i/ zdaniem użytkownik mógłby wpływać na tworzenie i uzupełnianie informatorium?
11. Ile razy w ubiegłym okresie otrzymał/a/ Pan/i/ wydawany w 13 seriach tematycznych wykaz nabytków zagranicznych:
 - a/ raz w miesiącu
 - b/ raz na kwartał
 - c/ 2 razy w roku
 - d/ raz w roku
 - e/ rzadziej
 - f/ nigdy
 - g/ nie wiem, że istnieje
12. Jak Pan/i/ ocenia jego przydatność:
 - a/ informuje o nowych nabytkach w sposób wyczerpujący
 - b/ nie daje pełnej informacji o nabytkach
 - c/ nie wnosi nic nowegoJeśli b/ i c/ to:
13. O jakie nowe elementy należy wykaz uzupełnić?
14. Czy chciał/a/by Pan/i/ indywidualnie prenumerować wykaz, dotychczas rozprowadzany przez bibliotekę instytutową, zaskładową?
15. Czy interesują Pana/ią/ informacje o dorobku naukowym pracowników UAM?
 - a/ tak
 - b/ nieJeśli tak, to:
16. W jakiej formie należy je gromadzić? /kartoteka, bibliografia, itp./. Proszę podać.
17. Ile razy korzystał/a/ Pan/i/ z informacji o wyjazdach zagranicznych pracowników UAM, gromadzonych przez OIN?
 - a/ raz
 - b/ kilka
 - c/ więcej /ile/
 - d/ nigdy
 - e/ nie wiem, że istnieje

18. Czy zdaniem Pana/i/ wystawy tematyczne i wystawy nowości w swej obecnej formie spełniają swoje zadania? Proszę krótko uzasadnić.
- a/ tak
 - b/ nie
19. Czy wzięłby Pan/i/ udział w zorganizowaniu wspólnej wystawy tematycznej przygotowanej przez Pana/i/ macierzysty instytut i BG, służąc fachową pomocą? Prosimy krótko uzasadnić.
- a/ tak
 - b/ nie
20. Jaka jest Pana/i/ rola w kształtowaniu przez bibliotekę zakładową /i w niej samej/ polityki gromadzenia zbiorów?
- a/ biorę w tym czynny udział
 - b/ nie mam na to wpływu
 - c/ nie interesuje mnie to
 - d/ chciałbym w tym uczestniczyć lecz nie wiem jak to technicznie zrealizować
 - e/ inne
21. Jest Pan/i/ kierownikiem Oddziału Gromadzenie Biblioteki Uniwersyteckiej. Proszę krótko przedstawić swoją wizję współpracy pracowników uczelni z tym oddziałem.
22. Czy korzysta Pan/i/ z wypożyczalni międzybibliotecznej?
- a/ tak
 - b/ nie
- Jeśli tak, to:
23. Ile razy w ubiegłym okresie korzystał/a/ Pan/i/ z usług tej wypożyczalni? Proszę uzupełnić.
24. Czy ma Pan/i/ problemy w korzystaniu z usług wypożyczalni międzybibliotecznej?
- a/ tak
 - b/ nie
- Jeśli tak, to:
25. Jak Pana/i/ zdaniem winna funkcjonować wypożyczalnia międzybiblioteczna?

26. W jakim stopniu system katalogów specjalistycznych /katalog masoników, rękopisów, sterodruków itd./ istniejący w bibliotece zaspokaja Pana/i/ potrzeby. Proszę krótko uzasadnić,
- a/ zaspokaja w pełni
 - b/ zaspokaja częściowo
 - c/ nie zaspokaja
27. Czy Pana/i/ zdaniem wewnętrzny podział katalogu rzeczowego w interesujących Pana/ią/ działach jest poprawny i wystarczająco jasny?
- a/ tak
 - b/ nie
 - c/ nie mam zdania
- Jeśli "nie", proszę krótko uzasadnić.
28. Co pan/i/ czyni jeśli zauważy błąd w katalogu?
- a/ zgłaszam kompetentnej osobie
 - b/ przechodzę do porządku dziennego
 - c/ inne
29. Czy Pana/i/ zdaniem obowiązujący regulamin udostępniania jest słuszny?
- a/ tak
 - b/ nie
 - c/ trudno powiedzieć
 - d/ nie znam
30. Jakie zmiany widział/a/by Pan/i/ w nowym regulaminie udostępniania:
- a/ wydawnictwa z egzemplarza obowiązkowego^x powinny być przeznaczone tylko do korzystania na miejscu
 - b/ zaostreniu winny ulec sankcje wobec tych, którzy nie zwracają terminowo książek
 - c/ zwiększyć należy ilość jednorazowo wypożyczanych książek
 - d/ inne

^xegzemplarz każdego nowego tytułu przekazywany obowiązkowo przez wydawnictwa do bibliotek.

31. Czy korzysta Pan/i/ z czytelni?

a/ tak

b/ nie

Jeśli "tak", to:

32. Jak często odwiedza Pan/i/ czytelnię?

a/ codziennie

b/ kilka razy w tygodniu

c/ kilka razy w miesiącu

d/ rzadziej.

33. Jakie zmiany według Pana/i/ winny nastąpić w funkcjonowaniu czytelni?

Wydział	Specjalność zawod.	Stopień naukowy	Staż pracy w UAM

STUDY OF INFORMATION NEEDS OF RESEARCH WORKERS
AT THE A. MICKIEWICZ UNIVERSITY IN POZNAŃ

S u m m a r y

There are presented in the article results of the two-stage study in the field of information needs. Research workers of the A. Mickiewicz University in Poznań were the subject of this study which was performed using the survey method with some elements of the interview. The aim was to obtain data about: types and forms of information sources the most frequently used by users in their scientific work, about evaluation of information services provided by the Main Library and about the usefulness of disposed information tools; also the aim was to put through examination the new proposed forms of work to be introduced.

Results of the study made it possible to get answers on the above questions and to propose on this basis some organizational changes in the work of the Library. The most important proposals include: increasing the quantity of reference books, introducing more frequent consultations with research workers concerning acquisition policy of the Library, making the Library files, available and also concerning the Library information activity, tightening cooperation of scientific libraries of separate centers, improvement of the quality and promptitude of the provided service, organizing training in scientific information for the young teaching staff, improvement of catalogues, collections of books in reading rooms, improvement of xerox services.

ИССЛЕДОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ПОТРЕБНОСТЕЙ НАУЧНЫХ РАБОТНИКОВ УНИВЕРСИТЕТА им. А. МИЦКЕВИЧА В ПОЗНАНИ

Р е з ю м е

В статье представлены результаты исследований в области информационных потребностей, предметом которых являлись научные работники Университета им. А. Мицкевича в Познани. Исследования проводились с помощью анкетного метода с элементами интервью. Их целью было получение данных о: видах форм и источников информации чаще всего используемых потребителями в научной работе, оценке информационного обслуживания предоставляемого Главной библиотекой, а также данных о пригодности находящихся в ее распоряжении источников и средств информации. Целью исследований была также оценка новых, предлагаемых форм работы.

Результаты исследований дали возможность получить ответы на поставленные вопросы и предложить на этом основании конкретные организационные изменения в работе библиотеки. К самым важным предложениям относятся: увеличение числа информационных изданий, введение более частых консультаций с научными работниками по вопросам накопления и доступности библиотечных фондов, а также информационной деятельности Библиотеки, укрепление сотрудничества научных библиотек отдельных центров, повышение качества и увеличение скорости предоставляемого информационного обслуживания, ведение информационной подготовки для молодых преподавательских кадров, совершенствование каталогов, фондов в читальных залах, повышение качества репродуцирования.

PRZEDMIOT I TEMAT W TEORII I PRAKTYCE
KATALOGU PRZEDMIOTOWEGO

Przedmiot i temat dokumentu a temat katalogu przedmiotowego. Typy tematów. Interpretacja przedmiotu i tematu a budowa hasła przedmiotowego. Interpretacja przedmiotu i tematu w praktyce katalogu przedmiotowego. Czynniki związane z przyjętą metodyką opracowania przedmiotowego i tzw. warsztatem pracy: typ biblioteki, słownik tematów i określników, system odsyłaczy uzupełniających, instrukcja opracowania przedmiotowego.

Przedmiot dokumentu i sposób jego odzwierciedlenia w języku informacyjno-wyszukiwawczym /jiw/ jest jednym z podstawowych problemów w teorii kodowania i wyszukiwania informacji. Jego złożoność jest szczególnie widoczna w jiw, opartych na słownictwie naturalnym. Jednym z takich języków jest język haseł przedmiotowych /jhp/, realizowany w katalogach przedmiotowych /kp/, w którym przedmiot wyrażany jest odpowiednim tematem. Termin "temat" rozumiany jest dwojako: 1/ temat dokumentu; 2/ temat katalogu przedmiotowego, czy szerzej temat języka haseł przedmiotowych.

Istotne w wyjaśnianiu przejścia od tematu dokumentu do tematu katalogu przedmiotowego jest pojęcie przedmiotu. Przedstawione terminy omówione zostaną w oparciu o prace J. Ćwikowej /1/, A. Łysakowskiego /4/ i J. Palca /5/.

PRZEDMIOT I TEMAT DOKUMENTU A TEMAT KATALOGU PRZEDMIOTOWEGO

Terminy "przedmiot" i "temat" dokumentu /dzieła/ nie są używane jednoznacznie. Jak wykazały badania J. Pelca /5/ słowo "temat" bywa używane w dziesięciu znaczeniach. Pomijamy tu charakterystykę poszczególnych znaczeń, ograniczając się tylko do rozumienia "tematu" odpowiadającemu rozumieniu przyjętemu przez Łysakowskiego /także przez Ćwiekową/, bo jest ono podstawą praktyki w wielu katalogach przedmiotowych. Łysakowski wprowadza termin "przedmiot główny", "przedmiot równorzędny", "przedmiot poboczny", "przedmiot przynależny". Najistotniejszy jest "przedmiot główny". Jak pisze autor - "przedmiot główny, centralny, znaczeniowo najważniejszy, tworzący to zagadnienie dla którego dzieło powstało" /4, s. 29/. Taki przedmiot stanowi temat dzieła. Podobnie temat dzieła rozumiany jest w pracy Ćwiekowej: "Temat dzieła jest to przedmiot opracowania, w formie opisowej, w ujęciu naukowym lub artystycznym, odtwarzający jakiś fragment rzeczywistości w pewien sposób i w określonej formie" /1, s. 35/. Odpowiada to "tematowi" w znaczeniu piątym w ujęciu Pelca, mianowicie: "temat" jako "to", co przedstawione w dziele. "To", co przedstawione w dziele może być przedmiotem wszelkiego rodzaju. Jak wynika z charakterystyki tematów przedstawionych przez Łysakowskiego i Ćwiekową mogą to być przedmioty realne i idealne, fizyczne i psychiczne, osoby i rzeczy, czynności i stany, zjawiska itp. Wprowadzając termin "przedmiot główny" Łysakowski od razu ograniczył ilość tematów w danym dziele. Teoretycznie jest bowiem możliwe przyjęcie, że tyle jest tematów w dziele, ile przedstawionych przedmiotów /zob. 5, s. 29-30/. Dla praktyki klasyfikacyjnej takie podejście do rozumienia "tematu" jest zupełnie nieprzydatne. Wprowadzając rozróżnienie między przedmiotem głównym a innymi przedmiotami, które mogą wystąpić w dziele, Łysakowski ułatwił znacznie zadanie, nie sformułował jednak jednoznacznych kryteriów wyboru owego przedmiotu głównego. Łatwo jest wskazać go w dziełach monograficznych, trudniej w dziełach, które nie tworzą tzw. całości przedmiotowych. Formalnie ilość tematów /a tym samym przedmiotów/ wyróżnionych w dziele ogranicza autor do dziesięciu, praktycznie ilość ta nie prze-

kracza pięciu /1, s. 102/. Obok przedmiotu głównego temat otrzymuje także "przedmiot /lub przedmioty/ równorzędny", z którym najczęściej mamy do czynienia w dziełach zbiorowych, księgach jubileuszowych, materiałach z konferencji /nie zawsze/ itp. Nieco więcej trudności sprawiają tzw. "przedmioty poboczne", o których pisze Łysakowski, że są to przedmioty "obwodowe, wzmiankowane obok tematu głównego dla postawienia i podbudowy myślowej zagadnienia, przypomniane dla wprowadzenia w daną kwestię albo stanowiące na drugim planie tło rozważań" /4, s. 33/. Teoretycznie jest to proste, jednak w praktyce często mamy do czynienia z dokumentami, przy których trudno rozstrzygnąć, co jest przedmiotem głównym, a co pobocznym, dotyczy to zwłaszcza opracowań z dużą częścią egzemplifikacyjną, analityczną itp. Łysakowski pozostawia to do uznania klasyfikującego. Przedmioty poboczne otrzymują osobny temat "o ile są tego warte" /4, s. 33/. Oczywiście wymaga to odpowiedzi na pytanie: dla kogo i ze względu na co są warte? Wprawdzie autor wyjaśnia bliżej, że chodzi o takie przedmioty poboczne, które "nie powtarzają tylko wiadomości znanych i gdzie indziej łatwo dostępnych, lecz wnoszą coś nowego w treści lub w sformułowaniu" /4, s. 33-34/, ale konsekwencją praktyczną takiego rozumienia jest wprowadzenie lub opuszczenie takiego przedmiotu /tematu/ w zależności od wiedzy klasyfikującego, przewidywanej ilości materiału na ten temat, przewidywanego zapotrzebowania na tę informację, typu biblioteki itp. Wszystko to są jednak czynniki względne, które mogą być zweryfikowane przez rzeczywistość. Brak jest tutaj kryteriów obiektywnych, co powoduje, że przedmioty poboczne nie zawsze znajdują odzwierciedlenie w katalogu przedmiotowym. Są jeszcze tzw. "przedmioty przynależne", które zwykle charakteryzują bliżej przedmiot główny, wyrażają jakieś jego szczegóły. Nie otrzymują one osobnych tematów, bo zawiązują się w zakresie "przedmiotu głównego".

Powyższe ustalenia "tematu" i "przedmiotu" dokumentu /dzieła/ pozwalają przejść do "tematu" katalogu przedmiotowego, którym jest nazwa "przedmiotu głównego", "przedmiotów pobocznych" i "przedmiotów równorzędnych". W dalszej części słowo "temat" używane będzie w znaczeniu "tematu" katalogu przedmiotowego.

TYPY TEMATÓW

Ze względu na treść informacji zawartej w temacie dzieli się je następująco:

1. Tematy przedmiotowe - nazwy przedmiotów, osób, zjawisk, stanów... np. KOT, WARSZAWA, WALKA O POKÓJ
2. Tematy klasowe - nazwy dziedzin wiedzy lub działalności praktycznej, np. HISTORIA, RZEMIOSŁO, SOCJOLOGIA
3. Tematy formalne - nazwy wydawniczej lub piśmienniczej dokumentów, np. ENCYKLOPEDIA, PODRĘCZNIK

Przedstawiona klasyfikacja ze punkt wyjścia przyjmuje dwa kryteria: informację o przedmiocie zawartą w dokumencie i informację o formie dokumentu. Efektem pierwszego jest podział na tematy przedmiotowe i klasowe, efektem drugiego - tematy formalne. Ze względu na postać nazwy tematy dzielone są następująco:

według Łysakowskiego /4, s. 75-84/

1. Tematy ogólne - nazwy odnoszące się do pojęć ogólnych, np. ALGEBRA, PIES, MIASTO...
2. Tematy jednostkowe - nazwy własne przedmiotów niepowtarzalnych, oznaczonych indywidualnie
 - a/ osobowe - nazwy osób i rodów, np. A. MICKIEWICZ, SOBIESCZY...
 - b/ geograficzne i topograficzne - nazwy części świata, krajów, miast, rzek... np.: WISŁA, ARABSKIE KRAJE...
 - c/ rzeczowe - nazwy wydarzeń historycznych, instytucji, organizacji, dzieła anonimowe, np.: BIBLIA, POLSKA AKADEMIA NAUK, WOJNA 1939-1945...

według Ówiewkovej /1, s. 52-53/

1. Tematy ogólne - nazwy pojęć ogólnych
2. Tematy indywidualne - nazwy nadawane poszczególnym przedmiotom indywidualnym i wyróżnione nazwami własnymi.
 - a/ osobowe - j.w.
 - b/ językowo-etniczne, np.: JĘZYK POLSKI, LITERATURA ROSYJSKA
 - c/ geograficzne - j.w.
 - d/ chronologiczne, np.: TRAKTAT 1919 WERSAŁSKI, SOBÓR 1545-1563 TRYDENCKI...
 - e/ rzeczowe, np.: UNESCO, BIBLIA, POLSKA AKADEMIA NAUK...

Jak widać klasyfikacje te różnią się stopniem szczegółowości i nieco innym rozumieniem tematów jednostkowych /indywidualnych/. Podział główny tworzą:

tematy ogólne - tematy jednostkowe /Łysakowski/

tematy ogólne - tematy indywidualne /Ćwikowa/.

W logice odpowiada to podziałowi nazw na ogólne i indywidualne, a w językoznawstwie - na imiona pospolite i własne.

Wyjaśnienia wymagają tematy jednostkowe /indywidualne/. Wprawdzie autorzy zgodnie stwierdzają, że są to nazwy własne przedmiotów /1, s. 54; 4, s. 76/, to jednak nie zawsze można się z tym zgodzić. Nazwy /imiona/ własne przysługują istotom żywym, postaciom mitologicznym lub obiektom geograficznym. Wtórnie przenoszone są na obiekty innego rodzaju, mianowicie teatry, hotele, statki itp. /zob. 2/. Zatem grupa tematów jednostkowych /indywidualnych/ nie spełnia warunku bycia wyrażonymi przez nazwy własne, choć spełnia warunek bycia jednostkowymi, indywidualnymi. W tej sytuacji budzą wątpliwości podgrupy: tematy rzeczowe /wg Łysakowskiego/, tematy językowo-etniczne, tematy chronologiczne, tematy rzeczowe /wg Ćwikowej/. Nie powinny one znaleźć się w grupie jednostkowych lub należy przyjąć, że tematy jednostkowe nie muszą być wyrażane przez nazwy własne.

Wyjaśnienia wymaga też grupa tematów językowo-etnicznych w kontekście określników językowo-etnicznych. Tematy językowo-etniczne to nazwy poszczególnych języków, zjawisk językowych, pojęć językoznawczych i innych związanych z przynależnością etniczną, np.: GRAFIKA POLSKA, DRAMAT ROSYJSKI, FILM NIEMIECKI itp. Określniki językowo-etniczne określają cechy językowe i etniczne danego tematu /1, s. 51/. Jeśli temat typu LITERATURA POLSKA potraktujemy jako indywidualny, to nie ma tu miejsca na określnik językowo-etniczny, jeśli natomiast uznamy tego typu temat za ogólny /LITERATURA/ z określnikiem językowo-etnicznym /polska/ to nie powinien on być traktowany jako temat indywidualny językowo-etniczny.

Klasyfikacja tematów nie ma w zasadzie większego znaczenia dla możliwości informacyjnych tradycyjnego katalogu przedmiotowego - wszystkie tematy znajdują się w jednym ciągu alfa-

betycznym, ma natomiast znaczenie dla metodyki katalogu przedmiotowego, pozwalając na formułowanie jednoznacznych instrukcji bez zbędnego wnikania w szczegóły.

INTERPRETACJA PRZEDMIOTU I TEMATU A BUDOWA HASŁA PRZEDMIOTOWEGO

Określenia "przedmiotu" i "tematu" w ujęciu Łysakowskiego są podstawą pewnej wieloznaczności interpretacyjnej w odniesieniu do hasła przedmiotowego /które w formie prostej równa się tematowi lub tematowi z dopowiedzeniem, a w formie złożonej tematowi z określnikiem lub określnikami/. Jak już powiedzieliśmy, temat stanowi nazwę przedmiotu. Przedmiot może mieć pewne własności, może być w sposób szczególny opracowany, ujęty, co wyrażone jest odpowiednim określnikiem. Pierwszeństwo przedmiotu - tematowi, na które zwraca uwagę Łysakowski /4, s. 29-42/ dawałoby podstawy do znacznej rozbudowy systemu określników, jako elementów drugoplanowych w stosunku do elementu pierwszoplanowego, tj. tematu. Z drugiej strony ta sama zasada pierwszeństwa daje podstawy do szczegółowej rozbudowy słownika tematów, bowiem - jak pisze Łysakowski - "osobnym tematem powinien być obrany każdy przedmiot, który /.../ okaże się przedmiotem głównym /.../ przynajmniej jednej, osobnej jednostki katalogowej" /4, s.60/ i dalej "...drugi warunek wykładni: posiadanie osobnej prawidłowej nazwy polskiej" /4, s. 61/. Dochodzimy w ten sposób do sytuacji, w której ten sam przedmiot może być wyrażony dwójako - w postaci samego tematu lub tematu z określnikiem, np.: PRACA - prawo lub PRAWO PRACY, MIESZKANIA - spółdzielczość lub SPÓŁDZIELCZOŚĆ MIESZKANIOWA, PATRIOTYZM - wychowanie lub WYCHOWANIE PATRIOTYCZNE, FILOZOFIA - marksizm lub FILOZOFIA MARKSISTOWSKA itd.

Poprzez maksymalną "przedmiotowość" tematową doprowadzilibyśmy do utworzenia słownika uniwersalnego zbudowanego metodą "oddolną", drugi sposób doprowadziłby do utworzenia pewnego rodzaju klasyfikacji działowej. Ani jedno, ani drugie nie mogłoby być uznane za język hasła przedmiotowych czy też katalog przedmiotowy. Zatem, aby zachować istotę tego języka i katalogu należałoby wybrać drogę pośrednią, prowadzącą do pewnej rozbudo-

wy słownika tematów i ograniczenia słownika określników, zachowując daleko idącą analogię w formułowaniu haseł przedmiotowych. Rozwiązanie tej kwestii można byłoby więc osiągnąć przez ograniczenie ilości określników treściowych, nie mających charakteru klasowych. Chodzi tu o tzw. "inne rzeczowe" według terminologii Łysakowskiego, a które można byłoby nazwać przedmiotowymi. Tematy z tymi określnikami mogą być zastąpione samodzielnymi tematami wielowyrzłowymi, zgodnie z obowiązującymi zwyczajami języka naturalnego, a więc np. /przykłady z Przewodnika Bibliograficznego/:

TEATR STUDENCKI zamiast STUDENCI - teatr
SPÓŁDZIELCZOŚĆ MIESZKANIOWA zamiast MIESZKANIA - spółdzielczość
PRAWO ADMINISTRACYJNE zamiast ADMINISTRACJA - prawo
POSTĘPOWANIE ADMINISTRACYJNE zamiast ADMINISTRACJA - postępowanie
SZTUKA DZIECKA zamiast DZIECKO - sztuka

Takie podejście uzasadnione jest łatwiejszą kontrolą słownictwa katalogu przedmiotowego, możliwością bezpośredniego włączania tematów do sieci odczytacza, co ma istotne znaczenie przy tematach o obszernym piśmiennictwie. Ma to również znaczenie dla efektywności wyszukiwania, które w hasłach tego rodzaju następuje za pośrednictwem określnika, co z kolei wpływa na zmniejszenie możliwości informacyjnych określników dalszego rzędu. Realizacją tej tendencji jest wprowadzanie tzw. tematów językowo-etnicznych, w których następuje zastąpienie tematu z określnikiem geograficznym samodzielnym tematem wielowyrzłowym, np. FILM POLSKI zamiast FILM - Polska. Jest to oczywiście możliwe tylko tam, gdzie określnik geograficzny występuje w roli przydawki, a nie okolicznika miejsca. Takie tematy wprowadza się na dużą skalę w katalogu przedmiotowym Biblioteki UW, w mniejszym stopniu w katalogu przedmiotowym Biblioteki Narodowej.

Nie chodzi tu oczywiście o przekształcanie każdego tematu z określnikiem na samodzielny temat, lecz tylko o takie przekształcenia, dla których można znaleźć uzasadnienie w słownikach ogólnych i fachowych oraz w analogicznym słownictwie /tematach/ jhp. a także w czynnikach zewnętrznych, jakimi są m.in. ilość dokumentów na dany temat i zapotrzebowanie na nie, profil zbiorów, itp. Na tej podstawie uznajemy za możliwe

przekształcenie zapisu STUDENCI - teatr w zapis TEATR STUDENCKI, a nie uznajemy przekształcenia zapisu STUDENCI - socjologia w SOCJOLOGIA STUDENTÓW. Trudno powiedzieć, co jest bardziej korzystne, z punktu widzenia użytkownika, badania takie nie były nigdy prowadzone, czy przedmiot - temat rozpatrywany we wszystkich możliwych aspektach /a więc z dużą ilością określników/, czy poszczególne aspekty tematu rozpatrywane odrębnie i wyraźnie w postaci samodzielnych tematów /oczywiście jeżeli dadzą się wyrazić/. Wydaje się jednak, że dla użytkownika bardziej istotne niż przyjęta taka czy inna reguła, jest stosowanie sformułowań prostych i szeroko pojętej analogii w nazywaniu przedmiotów tego samego rodzaju, a więc jeżeli np.: TEATR MŁODZIEŻOWY, to także TEATR STUDENCKI, a nie STUDENCI - teatr, jeżeli WYCHOWANIE KOMUNISTYCZNE I SOCJALISTYCZNE, to także WYCHOWANIE PATRIOTYCZNE a nie PATRIOTYZM - wychowanie, jeżeli SPÓŁDZIELCZOŚĆ PRACY, to także SPÓŁDZIELCZOŚĆ INWALIDÓW, a nie INWALIDZI - spółdzielczość itd.

Przyjęcie określonej interpretacji przedmiotu i tematu prowadzi w praktyce do powstania katalogu przedmiotowego uogólniającego, wyszczególniającego lub mieszanego. Warto jednak zastanowić się nad czynnikami, które wpływają na przyjęcie takiej lub innej interpretacji przedmiotu dokumentu i tematu katalogu przedmiotowego oraz jakie są możliwości informacyjne każdego z wymienionych typów katalogów.

INTERPRETACJA PRZEDMIOTU I TEMATU W PRAKTYCE KATALOGU PRZEDMIOTOWEGO

Na praktykę interpretacji przedmiotu i tematu w katalogu przedmiotowym składa się kilka czynników /o niektórych z nich mówiliśmy w części początkowej/, które można podzielić na dwie grupy: obiektywne i subiektywne.

Czynniki obiektywne związane są z przyjętą metodyką opracowania przedmiotowego i tzw. warsztatem pracy. Chodzi tu o następujące sprawy:

- a/ typ biblioteki /ogólna, specjalistyczna/ i użytkowników,
- b/ przyjęty słownik tematów i określników,
- c/ przyjęty system odsyłaczy uzupełniających,
- d/ przyjęta instrukcja opracowanie przedmiotowego.

Czynniki subiektywne są nie mniej ważne, choć z pewnością trudniejsze do uchwycenia i kontrolowania. Zagadnienia te dedzą się sprowadzić do następujących spraw, dotyczących wiedzy, intuicji i osobowości klasyfikującego:

- a/ znajomość dziedziny, której dotyczy dokument,
- b/ znajomość języka /w wypadku dokumentów obcojęzycznych/,
- c/ tendencja do ujęcia syntetycznego lub analitycznego,
- d/ doświadczenie klasyfikującego,
- e/ przewidywane zapotrzebowanie na dokumenty i ocena nowatorstwa tematycznego /trafność oceny/.
- f/ aktualna dyspozycja psycho-fizyczne klasyfikującego.

Zagadnienia tej grupy są mało znane lub znane tylko intuicyjnie. O niektórych cechach pracownika działu opracowania rzeczowego pisze Ówiekowa /1, s. 124-5/. Ze względu jednak na brak danych sprawdzonych, czynnikami tymi nie będziemy się zajmować, chociaż wiadomo, że rzutują one na ostateczny kształt katalogu przedmiotowego. Dokładniej zajmiemy się tzw. czynnikami obiektywnymi, które są sprawdzalne, czasem skodyfikowane, związane głównie z metodyką opracowania przedmiotowego. Zostaną one omówione kolejno.

Typ biblioteki

Na różnice w budowie katalogu przedmiotowego w zależności od typu biblioteki, wielkości zbiorów i potrzeb użytkowników zwraca uwagę S. Konopka /3/, pisząc o konieczności wprowadzenia szczegółowych tematów i określników /nawet setek określników/, aby katalog przedmiotowy biblioteki lekarskiej odpowiadał swemu celowi i był przydatny dla czytelnika.

O tym, że katalog przedmiotowy biblioteki specjalnej musi być traktowany odmiennie niż katalog przedmiotowy biblioteki ogólnej świadczą także uwagi Łysakowskiego /4, s. 11, 19/.

Problem sprowadza się do tego, że biblioteka specjalna, gromadząc piśmiennictwo z określonej dziedziny /często także artykuły z czasopism/ i znając potrzeby użytkownika może wprowadzać tematy bardzo szczegółowe, uwzględniające specyfikę terminologiczną tej dziedziny /np. nazwy łacińskie w katalogu przedmiotowym biblioteki Lekarskiej/. I tak np. temat MÓZG w katalogu przedmiotowym Głównej Biblioteki Lekarskiej ma 819 określników /1, s. 174, przypis 145/, co byłoby rzeczą zupełnie zbędną w katalogu przedmiotowym biblioteki ogólnej, który narażony byłby przy tym na zarzut nierównomiernej rozbudowy tematów i określników w poszczególnych dziedzinach wiedzy /pominijmy tutaj konieczność zatrudniania specjalistów/. Biblioteka typu ogólnego w zasadzie nie zna potrzeb swego użytkownika, choć z dużym prawdopodobieństwem można je określić w zależności od tzw. otoczenia /wyższe uczelnie i inne ośrodki naukowe, sąsiedztwo innych bibliotek, a nawet dzielnica, w której biblioteka jest usytuowana/. Wszystko to sprawia, że katalog przedmiotowy biblioteki ogólnej musi przyjmować inne nieco rozwiązanie niż katalog przedmiotowy biblioteki specjalnej.

Słownik tematów i określników

Słownik tematów i określników w katalogu przedmiotowym jest tworzony metodą "oddolną", tzn. musi pojawić się dokument, którego przedmiot zostaje wyrażony przez odpowiedni temat, wprowadzony do słownika. Taka sytuacja jest idealna. W praktyce jednak temat często nie od razu zostaje wprowadzony, lecz dopiero wtedy, gdy pojawią się następne dokumenty. Wynika to stąd - o czym wspomniano wcześniej - że każdy przedmiot może być wyrażony adekwatnym, samodzielnym tematem lub tematem uogólnionym z określnikiem. Na przykład dokument o glebogryzance może być wyrażony przez temat GLEBOGRYZARKA lub ROLNICTWO - narzędzia i maszyny, dokument o tzw. inżynierii genetycznej może być wyrażony przez temat INŻYNIERIA GENETYCZNA lub GENETYKA - zagadnienia. Przykładów takich można byłoby podać dużo. Zwykle jednak zjawisko przedstawione wyżej ma charakter przejściowy i po pewnym czasie przedmioty wyrażone przez tematy szersze zakresowo o-

trzymają samodzielne tematy. Jest to więc jakby celowe powstrzymanie rozbudowy słownika tematów. Często ma to związek ze stopniem opracowania terminologii w poszczególnych dziedzinach. I tak można stwierdzić, że tematy z dziedziny nauk technicznych są znacznie bardziej szczegółowe niż w naukach humanistycznych, co odpowiada uporządkowaniu terminologicznemu w tych dziedzinach.

Istnienie słownika tematów i określników sprawia, że jednakowe przedmioty są w sposób jednakowy wyrażane, tzn. otrzymują jednakowe tematy w katalogu przedmiotowym. Wprowadzenie do słownika określonego tematu gwarantuje /w pewnym sensie/, że dokumenty o tych samych przedmiotach nie zostaną rozproszone. Na przykład dokumenty, których przedmiotem były tzw. biorytmy otrzymywały do niedawna w katalogu przedmiotowym Biblioteki Narodowej /także w klasyfikacji Przewodnika Bibliograficznego/ tematy BIOLOGIA - zagadnienie lub FIZJOLOGIA - zagadnienie. Po wprowadzeniu tematu RYTM BIOLOGICZNY opisy tych dokumentów znalazły się w jednym miejscu.

Otwarty pozostaje problem, czy każdy katalog przedmiotowy ma tworzyć własny słownik tematów i określników, czy też ma to być jeden ogólnopolski słownik dla poszczególnych typów bibliotek.

System odsyłaczy uzupełniających

Zagadnienie to wiąże się z tzw. uogólnianiem tematów lub "odwracaniem" tematów. Uogólnianie w katalogu przedmiotowym jest rozumiane dwojako: w odniesieniu do tematu i charakterystyki treściowej dokumentu. Przy pierwszym rodzaju uogólniania przedmiot dokumentu otrzymuje temat szerszy zakresowo niż wynika to z treści dokumentu /por. przykłady wcześniej podane: GLEBOGRYZARKA, RYTM BIOLOGICZNY/. Tworzy się w ten sposób katalog typu uogólniającego.

Przy drugim rodzaju uogólniania tworzy się katalog uogólniająco-wyszczególniający /mieszany/. Chodzi tu o tzw. odwracanie tematów, tj. dodawanie do tematu szczegółowego dodatkowego tematu ogólnego. Dotyczy to np. tematów osobowych i topograficznych.

cznych, które zwykle otrzymuję "przydział" wyrażający dziedzinę działalności, wskazujący większą jednostkę geograficzną lub po prostu uogólniającą nazwę własną do nazwy pospolitej, np.:

1. PRZYBÓŚ JULIAN
2. POEZJA POLSKA - historia - XX w.
1. ŻŁOTY POTOK - rezerwet
2. REZERWATY - Polska

Przydzielenie każdemu przedmiotowi /tematowi/ szczegółowemu tematowi ogólnego sprawia, że katalog taki może odpowiedzieć zarówno na zapytanie szczegółowe, jak i ogólne. Sprawia też, że w tym samym miejscu znajdą się materiały o niejednakowym stopniu ważności. Taki sposób traktowania przedmiotu /szczegółowy i ogólny zarazem/ wymaga konsekwencji przydziałów, co nie zawsze w praktyce można osiągnąć. Sprawę tę rozwiązać mogą w dużym stopniu wprowadzone odsyłacze uzupełniające /stosuje się je w praktyce tylko od pojęć szerszych do węższych/. Pełną kontrolę przydziałów można prowadzić tylko w oparciu o kartotekę pomocniczą tematów, uwzględniającą zależności zarówno od pojęć szerszych do węższych, jak i odwrotnie. /Kartoteka taka powstaje w Zakładzie Katalogów Rzeczowych Biblioteki Narodowej/. Wprowadzenie stałych zależności między tematem szerszym i węższym zakresowo /lub tematycznie/ znacznie usprawnia funkcjonowanie katalogu przedmiotowego, nie powodując jego nadmiernej rozbudowy i wymieszania materiałów niejednakowej wagi.

Odrębnym zagadnieniem jest stopień uogólnienia tematu, nie należy to jednak bezpośrednio do kręgu przedstawionych spraw.

Instrukcja opracowania przedmiotowego

Mówiąc o instrukcji opracowania przedmiotowego nie mamy na myśli instrukcji pełnej i konkretnej, bo takiej w Polsce nie ma żaden katalog przedmiotowy. Chodzi natomiast o wszelkiego rodzaju wskazówki, uściślenia, decyzje, które prowadzą poszczególne katalogi przedmiotowe na własny użytek. Instrukcje te dotyczą stosowania np. określników, odsyłaczy, opisów wielokrotnych, ilości tematów w charakterystyce treściowej, szeregowania itp. Te wewnętrzne instrukcje dotyczyć mogą także wyrażania przedmiotu. Chodzi tu zazwyczaj o stronę formalną tematów. Przykładem

mogą być decyzje podjęte w katalogu przedmiotowym Biblioteki Narodowej dotyczące tematów z dziedziny szeroko rozumianej sztuki. Są one obecnie wyrażane za pomocą tzw. tematów językowo-etnicznych, np. TEATR POLSKI /dawniej TEATR - Polska/.

Nie chcemy tu wnikać w szczegóły, ponieważ ogólnopolska instrukcja opracowania przedmiotowego nie istnieje, a "kartoteki instrukcyjne" poszczególnych bibliotek z pewnością się różnią. Za pewnego rodzaju instrukcję uniwersalną dla bibliotek ogólnych może być uznany podręcznik Łysakowskiego /4/, chociaż - jak wyrażał nadzieję autor - miał on być tylko podstawą dyskusji, która kiedyś w przyszłości doprowadzić miała do ustalenia ogólnopolskich zasad katalogowania przedmiotowego. Tak się jednak nie stało.

Na zakończenie warto też zwrócić uwagę na księgozbiór pomocniczy zakładu opracowania przedmiotowego /czy w ogóle rzeczowego/. Słowniki językowe, terminologiczne, encyklopedie - to pozycje, które są potrzebne w pracy klasyfikującego na równi ze słownikiem tematów i określników, instrukcją opracowania przedmiotowego i kartotekami pomocniczymi.

*

Podsumowując rozważenia o przedmiocie i temacie w teorii i praktyce katalogu przedmiotowego należy stwierdzić, że teoria ta, stosunkowo prosta i jasna, w praktyce spotyka się z wieloraką interpretacją, wynikającą z konkretnych potrzeb /typ biblioteki, użytkownicy/ lecz także czasem spowodowaną brakami w zakresie metodyki opracowania przedmiotowego, brakiem słownika tematów i określników, co w efekcie prowadzi do pewnej dowolności w nazywaniu tych samych lub podobnych przedmiotów i formułowaniu charakterystyk treściowych dokumentów w języku haseł przedmiotowych.

L i t e r a t u r a

1. ĆWIEKOWA J. Opracowanie przedmiotowe piśmiennictwa. Problemy teoretyczne i metodyczne, Warszawa: ODiIN PAN 1974, Ser. Materiały Szkoleniowe.
2. GRODZIŃSKI E. Zarys teorii imion własnych, Warszawa: PWN 1973.
3. KONOPKA S. Katalog przedmiotowy w bibliotekach lekarskich, "Polski Tygodnik Lekarski" R. 8:1953 nr 20 s. 157-160 nr 21 s. 162.
4. ŁYSAKOWSKI A. Katalog przedmiotowy. Podręcznik. Warszawa: PZWS 1946.
5. PELC J. O pojęciu tematu, Wrocław: Zakład Narod. im. Ossolińskich 1961.

SUBJECT AND SUBJECT HEADING IN THE THEORY AND PRACTICE OF A SUBJECT CATALOGUE

S u m m a r y

The subject of a document has been expressed, in the theory and practice of the subject catalogue, by means of words of natural language, called subject headings.

Depending on the assumed interpretation of the subject and of principles of the subject analysis, subject headings can take shape of simple expressions or syntactic constructions. Factors which influence on the way of expressing subject are of subjective and objective nature. Subjective factors are little known and difficult to investigate as being related to the indexer's personality. Objective factors are connected with the methods of subject indexing and depend on the type of library, type of users, on existing list of subject headings and directions for subject indexing.

ПРЕДМЕТ И ПРЕДМЕТНАЯ РУБРИКА В ТЕОРИИ И ПРАКТИКЕ ПРЕДМЕТНОГО КАТАЛОГА

Р е з ю м е

В теории и практике предметного каталога предмет документа выражается с помощью слов естественного языка называемых предметными рубриками (или предметными заголовками).

В зависимости от принятой интерпретации предмета и принципов предметизации предметные заголовки могут иметь вид простых выражений или синтаксических конструкций.

Природа факторов, влияющих на способ выражения предмета, является субъективной и объективной. Субъективные факторы мало известны и являются трудными для исследования, связаны они с личностью индексатора. Объективные же факторы связаны с методикой предметизации и зависят от типа библиотеки и категории потребителей, существующего списка предметных рубрик, а также от инструкции по предметизации.

REGINA MLIĆZEWSKA

Instytut Technologii Elektronowej
w Warszawie

DOKUMENTOWANIE ZBIORÓW IKONOGRAFICZNYCH
W ZAKRESIE NAUK TECHNICZNYCH W POLSCE
Wyniki badań ankietowych

Badanie krajowych zasobów ikonograficznych metodą ankietyzacji. Literatura krajowa i zagraniczna. Analiza materiału ankietowego. Udostępnianie i rozpowszechnianie informacji o dokumentach ikonograficznych, takich jak fotografie, przezrocza, filmy, rysunki i literatura firmowa. Postulowanie ewidencji materiałów niekonwencjonalnych przez bibliografię nerodową.

Rozwój środków masowego przekazu przyczynia się do wzrostu liczby dokumentów ikonograficznych, w tym różnych materiałów niekonwencjonalnych, których przedmiotem jest obraz. Dokumenty te są powszechnie wykorzystywane w komunikacji międzyludzkiej jako element informacji wiernej i równocześnie szybkiej. Nieodzowne jest gromadzenie obok dokumentów tradycyjnych, również nowych typów materiałowych, zawierających przedstawienia graficzne i wizerunki obiektów. Ogółem dokumenty ikonograficzne, z którymi styka się obecnie pracownik informacji naukowej można podzielić według właściwości fizycznych na dwie zasadnicze grupy:

"Zagadnienia Informacji Naukowej" 1983 nr 2/43/

1/ obrazy na podłożu nieprzezroczystym, jak ryciny, reprodukcje, fotografie, ilustracje, widokówki, plakaty, karty stereo, rysunki techniczne, plansze ścienne;

2/ obrazy na podłożu przezroczystym: filmy, przezroczca, transparenty, wideodane /20/. Wymagają one zindywidualizowanych metod opracowanie celem pozyskania zawartości treściowej obrazu.

Zagadnienie zbiorów ikonograficznych w zakresie nauk technicznych nie zostało dotychczas w Polsce opracowane. Nie ma w tej dziedzinie żadnych norm ani przepisów ogólnie obowiązujących. Inne rodzaje specjalnych dokumentów naukowo-technicznych, jak np. patenty, normatywy, niepublikowane sprawozdania, a nawet nagrania dźwiękowe doczekały się już omówienia i pierwszych instrukcji.

Literatura krajowa dotycząca ikonografii naukowo-technicznej jest nader skąpa. Oceniając poszczególne pozycje chronologicznie należałoby wspomnieć o zaleceniach i wskazówkach, jakie podali w swych pracach H. Wilder i J. Grycz /15, 45/. Ich zasługą było przedstawienie sposobu opracowania rzeczowego i autorskiego dokumentów ikonograficznych. Materiał egzemplifikacyjny dotyczył dzieł sztuki. Niemniej zaznaczono, że dzieła nieartystyczne o walorach ikonograficznych powinny być również dokumentowane, głównie pod względem zawartości treściowej obrazu.

O potrzebie rejestracji źródeł ikonograficznych wszelkiego rodzaju: rysunków, grafiki, malarstwa, fotografii, nieodzwonnych w pracy nad rekonstrukcją obiektów architektonicznych, pisał Z. Bieniecki /1/. Autor podkreślił konieczność rozszerzenia zainteresowań ikonograficznych na znaczny zakres materiałów kartograficznych, a mianowicie tych wszystkich, które oprócz wymiarów poziomych, posługują się aksometrią lub perspektywą /nazywanych ogólnie planami perspektywicznymi/.

Metodykę ewidencyjną ikonografii w zakresie architektury i urbanistyki zainicjował M. Des Loges /7/. Była to pierwsza próba znormalizowania przepisów w tym zakresie. Sposób ewidencji i archiwizowania projektów inżynierskich podali J. Sarnowicz i R. Kapko /33/. W opisie rysunków uwzględniono obok zawartości rzeczowej również elementy formalne /numery tematów/ dla potrzeb informacji lokalnej w biurach projektów.

M. Siemina pisała o dużym wzroście zbiorów specjalnych w bibliotekach wyższych uczelni technicznych, zuznaczając w tym stałe zwiększanie przyrostu literatury firmowej oraz dokumentów wizualnych /36/. Zdaniem autorki materiały te, spełniające doniosłą rolę informacyjną i dydaktyczną, są nieodzowne w bibliotekach uczelni technicznych.

Zagadnienie filmów jako przedmiotu bibliografii przedstawił H. Sawoniak /34/. Inicjatywy indywidualne podejmowane w instytucjach nad opracowaniem przepisów dokumentacyjnych miały na względzie potrzeby lokalne. Zasady dokumentowania materiałów ikonograficznych, przyjęte przez Bibliotekę Narodową opisała M. Grońska /14/. Autorka zwróciła uwagę na prowadzenie oddzielnych inwentarzy i katalogów dla poszczególnych rodzajów dokumentów - grafiki, rysunków, fotografii, ekslibrisów i albumów.

Wskazówki dotyczące opracowanie grupowego fotografii, wycinzków prasowych, katalogów firmowych przedstawione zostały przez W. Sokołowską /Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich PAN/ i T. Smolerczykową /Biblioteka Jagiellońska/ /38, 39/.

Sposób grupowego opracowania ikonografii ulotnej /plakatów, pocztówek, prospektów/ był przedmiotem dyskusji w Stowarzyszeniu Bibliotekarzy Polskich, w następstwie której powstał projekt opracowania tych materiałów /31/.

Pewne próby nad opracowaniem przepisów dokumentowania literatury firmowej, fotografii, przezroczy i filmów prowadzone były przez Centrum Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej /8, 28, 41/. Nie dały one jednak oczekiwanych rezultatów. W Instytucie Kształtowanie Środowiska /Warszawa/ opracowano do użytku branżowego projekt instrukcji dotyczący organizacji i zakresu działania pracowni dokumentacji ikonograficznej i archiwów zakładowych w wojewódzkich biurach planowania przestrzennego /30/.

Istnieje duża dysproporcja między stanem opracowań materiałów ikonograficznych, a tym co znajduje się już w zbiorach, co można by udostępnić. Dotkliwie odczuwa się brak informatorów dziedzinowych, w ramach resortów i gałęzi branżowych. Przewodniki biblioteczne nie ujmują zazwyczaj ikonografii technicznej. Vademecum o bibliotekach i ośrodkach informacji naukowej w Polsce, wydane przez Bibliotekę Narodową i Centrum Informacji Nauko-

wej, Technicznej i Ekonomicznej wyszczególnia zaledwie ikonografię Zakładu Archeologii Śródziemnomorskiej PAN /23/. Nie łatwo więc dotrzeć do różnych tematycznie materiałów znajdujących się w zasobach instytucji. Powszechnie zauważa się brak rozróżnienia, czy istnieją w Polsce placówki zajmujące się dokumentacją materiałów ikonograficznych.

Literatura zagraniczna dotycząca ikonografii naukowo-technicznej jest również uboga, w tym o wiele więcej prec poświęconych problematyce zbiorów ikonograficznych występuje w literaturze zachodniej. Ciekawy punkt widzenia ma dokumentowanie w ogóle, jakiemu powinny podlegać materiały techniczne i przemysłowe można odnotować w literaturze niemieckiej /25/. Zaznaczono kilka etapów ich opracowania: 1/ zbieranie informacji, 2/ porządkowanie /kategoryfikowanie/ według gałęzi wiedzy i zespołów problemowych, 3/ przetwarzanie i streszczanie informacji. Etapem końcowym byłoby przekazywanie wyników do wykorzystania.

Materiały niekonwencjonalne powinny być traktowane na równi z dokumentami tradycyjnymi. W 1975 r. Kremena Zotova z Biblioteki Narodowej im. Cyryla i Metodego w Sofii postulowała, ażeby w doborze materiału do bibliografii brano pod uwagę filmy, przezroczka, wideodane oraz specjalne rodzaje literatury technicznej, jak katalogi przemysłowe /47/. W Niemieckiej Republice Demokratycznej na podstawie zarządzenia ośrodki zostały zobowiązane do gromadzenia i udostępniania taśm filmowych oraz reprodukcji obrazów dotyczących różnych zagadnień nauki i techniki stosownie do zapotrzebowania społecznego /44/. W 1965 r. w Bibliotece Miejskiej w Berlinie utworzono dział udostępniania diapozytywów /Die Diathek/ /11/.

W Związku Radzieckim techniczne zbiory specjalne były przedmiotem normatywu regulującego przepisy opracowania tych materiałów. Przyjęto generalną zasadę ewidencjonowania, np. literatury firmowej, zawierającej z reguły przedstawienia graficzne pod aspektem zagadnień rzeczowych. W 1969 r. opracowano do drugiego wydania jednolitych przepisów katalogowania bibliotecznego nowy rozdział dotyczący rysunków inżynierskich /Proekty i čerteži/. Uwzględniono po raz pierwszy w przepisach katalogi przemysłowe /9/. W 1973 r. opublikowano instrukcję dotyczącą opracowania al-

bumów technicznych, zawierających plany, rysunki, diagrewy, schematy itp. /27/.

Duże zainteresowanie zbiorami specjalnymi w ogóle, w tym dokumentami ikonograficznymi można zaobserwować w Wielkiej Brytanii. Zagadnieniom dokumentacji naukowej oraz bibliotekarstwa specjalnego poświęcone są tam dwa wydawnictwa ciągle: *Aslib Proceedings* i *Journal of Documentation*. W krótkim stosunkowo odstępie czasu ukezało się kilka wydań poradników w zakresie materiałów specjalnych pod redakcją W. Ashwortha i prac indywidualnych R. Collisona /3-5, 16/. Podano w nich wskazówki dotyczące opracowania fotografii, przezroczy, filmów, literatury firmowej, rysunków technicznych. W 1963 r. w Londynie wyszła pierwsza instrukcja katalogowania filmów. W latach siedemdziesiątych opracowano system komputerowej ewidencji materiałów niekonwencjonalnych LERMISTOR /Learning Materials Information Store/ przeznaczony do rejestrowania dokumentów wytwarzanych przez uczelnie wyższe /12/.

W Stanach Zjednoczonych wiele prac na temat zbiorów ikonograficznych ukezało się na łamach "Library Trends" i "Special Libraries". W 1971 r. opublikowany został spis ikonograficznych pomocy naukowych, dotyczących m.in. zagadnień naukowo-technicznych, jak np. katalog eksponatów przemysłowych, zawierający trzysta stron rycin z wystawy londyńskiej z 1851 r. /10/.

W związku z narastającą liczbą dokumentów ikonograficznych zaistniała konieczność kształcenia dokumentalistów odpowiedzialnych za opracowanie tych materiałów. R. Shaw pisała o umiejętnościach, jakie powinny cechować specjalistę zatrudnionego w ikonografii, które polegałyby na zespoleniu doświadczeń zawodowych kustosa muzealnego, archiwisty, fotografa i dokumentalisty obeznanego z historią sztuki /35/. Domagano się rewizji anglo-amerykańskich przepisów katalogowania /Anglo-American Cataloging Rules/ /6, 43/. Wskazówki dotychczasowe okazały się nieadekwatne do wykorzystania przy opracowaniu materiałów niekonwencjonalnych. Przepisy dokumentacyjne o charakterze zalecającym zostały opublikowane dopiero w 1977 r. przez Międzynarodową Federację Bibliotecarską /International Federation of Library Association - IFLA/ /20/. Przedmiotem tego normatywu są obok płyt

/które nie będą nas interesowały/ różne przekazy obrazów od najprostszych tradycyjnych, jak fotografie do zarejestrowanych za pomocą współczesnych technik elektronowych. Ogółem chodziło o przedstawienie sposobu ewidencjonowania materiałów nieksiążkowych wykorzystywanych w dydaktyce w szkołach wyższych. Dzięki wprowadzeniu jednolitego opisu dokumentacyjnego otworzyły się możliwości automatycznego przetwarzania informacji zawartej na dokumentach niekonwencjonalnych.

CEL I PRZEDMIOT PRACY

Celem pracy było zbadanie zasobów ikonograficznych w ośrodkach informacji naukowej w Polsce. Chodziło o stwierdzenie autentycznego stanu posiadania przez instytucje krajowe tej grupy dokumentów specjalnych, które mają istotne znaczenie w pracy projektodawczej. Badanie miało cele poznawcze i pragmatyczne. Przedmiot pracy stanowi dokumentacja zbiorów ikonograficznych poświęconych naukom technicznym. W celu zebrania informacji o wymienionych zbiorach zastosowano metodę ankietyzacji. W niektórych przypadkach dokonano lustracji bezpośrednich /dotyczyło to zwłaszcza środowiska warszawskiego/.

Nazwę **dokumentacja** przyjęto dla określenia systemu polegającego na opracowaniu dokumentów, obejmującego czynności gromadzenia, przechowywania i udostępniania. Tworzenie dokumentacji czyli dokumentowanie w wyniku, którego powstaje usystematyzowany zbiór materiałów dla określonych celów i potrzeb /np. technicznych, naukowych, administracyjnych/ może mieć charakter indywidualny dostosowany do zadań placówki.

Zakres pojęciowy nazwy ośrodki informacji naukowej rozszerzono poza zasięg komórek de nomine informacyjnych celem dotarcia do różnych jednostek pełniących określone funkcje w stosunku do materiałów ikonograficznych. Badaniami objęto obok placówek sensu stricto informacyjnych również biblioteki, archiwa, muzea, filмотeki, oficyny wydawnicze i fotograficzne oraz ośrodki postępu technicznego.

W rozumieniu niniejszej pracy **dokumentem ikonograficznym** może być zarówno katalog przemysłowy zawierający rysunki i wizerunki przedmiotów, jak również plan-sza graficzna, album, rycina, czy też fotografia, film i prze-zroczka^{x/}.

ANALIZA MATERIAŁU ANKIETOWEGO

Ankieta pod auspicjami Instytutu Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN rozpisano do placówek resortów: Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki, Kultury i Sztuki, Polskiej Akademii Nauk oraz poszczególnych ministerstw w pionie gospodarczym: przemysłu ciężkiego, maszynowego, lekkiego, chemicznego, łączności, komunikacji, leśnictwa, górnictwa i energetyki oraz budownictwa. Zwrócono się z ankietą do pewnej liczby ośrodków humanistycznych oraz innych celem uzyskania materiału egzemplifikacyjnego dotyczącego różnych form dokumentowania zagadnień zbieżnych, jak np. dokumentów życia społecznego w większych bibliotekach i literatury firmowej w ośrodkach inte, czy też rycin obiektów architektonicznych w oddziałach ikonograficznych bibliotek uniwersyteckich. Nie wszystkie placówki spośród ankietowanych wzięły udział w badaniu zaznaczając niekiedy brak dokumentów ikonograficznych w ogóle. W tych przypadkach okazało się, że materiały nie były przedmiotem ewidencji; przeznaczano je do bezpośredniego użytku, np. w dydaktyce. Zadaniem sondażu było uzyskanie informacji szczegółowych o dokumentach ikonograficznych. Mianowicie, czy są one przedmiotem gromadzenia, ewidencji i udostępniania? Jakie rodzaje i typy dokumentów ikonograficznych znajdują się w placówce oraz, jaki jest ich zasięg rzeczowy, chronologiczny i geograficzny? Jakiego stosuje się systemy opracowania i przechowywania

^{x/}Odbitki rysunków, wykonane metodami graficznymi szlachetnymi, a zatem na podstawie grawiury drzeworytniczej, czy miedziorytniczej itp. nazywają się rycinami; obrazy powielane fotograficznie bądź fotochemigraficznie - ilustracjami.

tych materiałów? Czy służą one dydaktyce i są wykorzystywane w badaniach naukowych? Jak przedstawia się służba informacyjno-biblioteczna i, czy istnieje w gąstii ośrodków aparatura do powielania dokumentów? Jakiego typu użytkownicy w szczególności korzystają z wymienionych materiałów w praktyce?

Ogółem rozesłano w końcu 1977 r. 260 egzemplarzy kwestionariusza, w tym 84 do ośrodków resortu gospodarczego, 52 do szkół wyższych, 37 do placówek Polskiej Akademii Nauk, 52 do muzeów, 17 do wojewódzkich bibliotek publicznych oraz do Biblioteki Narodowej i Biblioteki Śląskiej, 18 do innych ośrodków: Archiwum Dokumentacji Mechanicznej, Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Państwowego Miasta Stołecznego Warszawy, Filмотeki Polskiej, Okręgowego Przedsiębiorstwa Rozpowszechniania Filmów w Warszawie, Wytwórni Filmów Dokumentalnych, Centralnego Ośrodka Filmów Dydaktycznych, Ośrodka Postępu Technicznego w Katowicach, Państwowego Wydawnictwa Naukowego oraz Wydawnictwa Naukowo-Technicznego, Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Ośrodka Postępu Technicznego NOT w Warszawie oraz Biblioteki Zarządu Głównego Związku Nauczycielstwa Polskiego. Do czołowych instytucji wydawniczych zwrócono się z ankietą celem sprawdzenia, czy dokumenty ikonograficzne po wykorzystaniu przez odpowiednie redakcje mogą być dostępne dla użytkownika z zewnątrz. Wyznaczono do badań również takie placówki, które zdawałoby się, że ex officio są predestynowane do interesowania się materiałami ikonograficznymi. Tymczasem Ośrodek INTE Polskiej Izby Handlu Zagranicznego w Warszawie nie gromadził żadnych materiałów ikonograficznych, ani katalogów firmowych swojego resortu, ani firm innych. Wyeliminowano z badań jednostki organizacyjne, która nie gromadziły żadnych dokumentów specjalnych. W pionie Polskiej Akademii Nauk po zapoznaniu się z materiałami sprawozdawczymi z działalności dokumentacyjno-informacyjnej ograniczono badanie do tych placówek, które wykazały jakieś zbiory specjalne /40/. Analogicznie w wyniku selekcji ankietowano większe jednostki nadzorujące działalność informacyjną w resortach i branżach /46/.

Zestawienie liczbowe jednostek objętych sondażem ankietowym usystematyzowane w ramach struktur organizacyjnych ilustruje załączona tabela. Pomimo niaprzychylnego nastawienia respondentów

Zestawienie liczbowe instytucji
objętych badaniem ankietowym

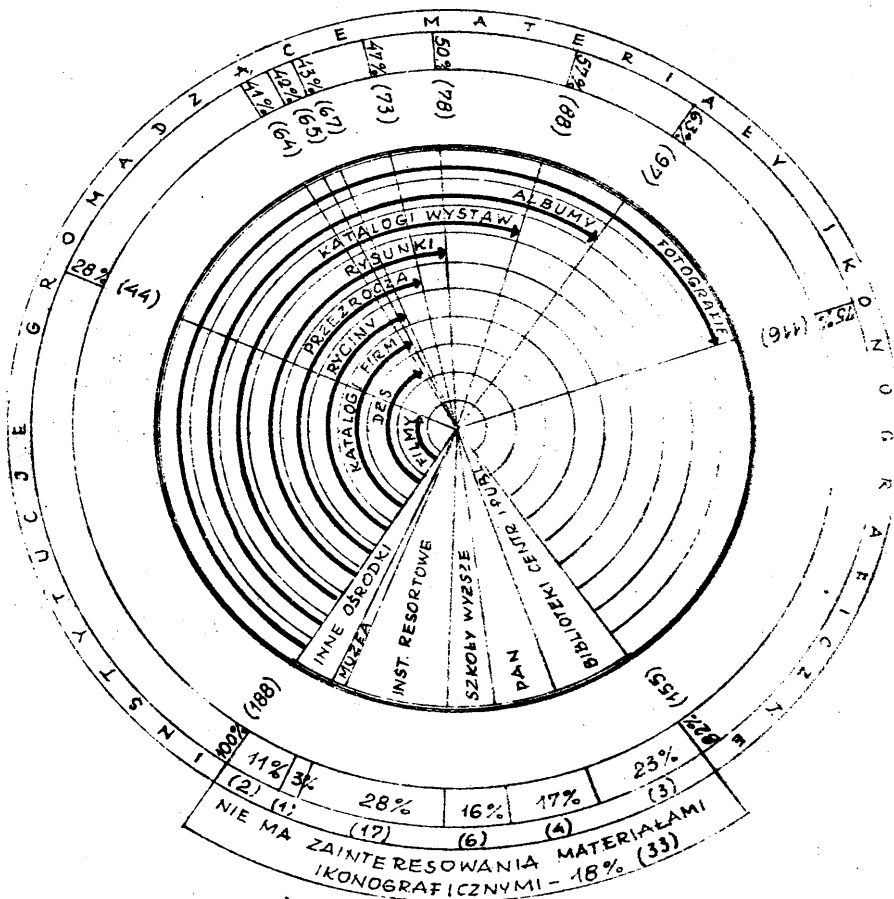
Lp.	Instytucje	Liczba wysła- nych ankiet	Liczba otrzyma- nych ankiet	Odpowiedzi pozytywne
1.	Biblioteka Narodowa Biblioteka Śląska większe biblioteki publiczne	17	13 /77%/	10 /77%/
2.	Biblioteki PAN i instytutów PAN	37	23 /62%/	19 /83%/
3.	Szkoły wyższe:			
	politechniczne i WSI	19	13	10
	uniwersyteckie	10	8	8
	artystyczne	9	5	5
	pedagogiczne	10	7	6
	rolnicze	2	2	1
	inne			
	/SGPiS, AWF/	2	2	1
	Szkoły wyższe ogółem	52	37 /71%/	31 /84%/
4.	Instytuty resortowe	84	60 /71%/	43 /72%/
5.	Muzea	52	37 /71%/	36 /97%/
6.	Inne ośrodki			
	/archiwa, filмотeki, wydawnictwa, towa- rzystwa naukowe, organizacje związ- kowe/	18	18 /100%/	16 /99%/
Ogółem		260	188 /72%	155 /82%/

do ankiety, wyniki końcowe można uznać za zadowalające. W badaniach wzięło udział 188 placówek, w tym od 155 otrzymano odpowiedzi pozytywne.

Przedmiotem omówienia są poszczególne grupy dokumentów ikonograficznych, gromadzonych przez placówki, jak fotografie, przezrocza, filmy, rysunki oraz literatura firmowa. Nacisk szczególny położono na zagadnienie udostępnienia i rozpowszechniania informacji w zakresie wymienionych materiałów. Statystykę dokumentów ikonograficznych gromadzonych przez instytucje przedstawia załączony rysunek.

Fotografie, przezrocza

Do preferowanych źródeł ikonograficznych gromadzonych przez ośrodki naukowo-badawcze należą fotografie. Spośród 155 placówek aż 116, tj. 75% posiada ten rodzaj materiałów. Biblioteki duże typu ogólnego gromadzą fotografie bez wyjątku. Drugim z kolei pionierem organizacyjnym posiadającym pokaźne zasoby tych materiałów są muzea /94%/ a stosunkowo wiele placówek PAN /ogółem 19, tj. 89%/. Następne miejsca zajmują: Ośrodek Postępu Technicznego w Katowicach, redakcje wydawnicze, towarzystwa naukowe itp. - razem 10, tj. 59%. instytuty resortowe - 60%, szkoły wyższe- 58%. Największą instytucją w kraju zajmującą się produkcją i gromadzeniem fotografii oraz przezroczy jest Centralne Agencje Fotograficzne w Warszawie. Archiwum CAF obejmuje 21 działów tematycznych oraz około 148 poddziałów. Zagadnienia naukowo-techniczne występują w ramach tematów: przemysł, życie gospodarcze, wystawy i targi, instytuty przemysłowe, nowe metody pracy, automatyzacja, postęp techniczny, zakłady produkcyjne. Stan zasobu negatywów CAF wynosił w badanym okresie ok. 5 mln klatek, średni przyrost roczny ok. 150 tys. zdjęć rocznie. Informacje o zasobach fotograficznych i diapozytywowych udzielane są na podstawie kartotek działowych. Zdjęcia wykonane na określony temat mogą fizycznie mieścić się w jednym filmie lub jego części albo na kilku taśmach. W celu ułatwienia poszukiwań prowadzona jest dokumentacja tematu zawierająca szczegółowe informacje o zrealizowanym zagadnieniu.

Rys. Statystyka materiałów ikonograficznych gromadzonych przez instytucje

Centralna Agencja Fotograficzna przystępuje do wprowadzenia skomputeryzowanego systemu wyszukiwawczego. W tym celu wykorzystano projekt automatycznego wyszukiwania informacji przygotowany przez Wrocławski Zakład Elektronicznej Techniki Obliczeniowej i Redakcję Informacji Fotograficznej CAF /17/. Technika komputerowa umożliwi sporządzenie różnego rodzaju drukowanych katalogów i zestawień tematycznych, których brak dotkliwie odczuwano. Zainstalowanie w CAF-ie urządzeń konwersacyjnych, składających się z dalekopisów i monitorów ekranowych pozwoli na połączenie poprzez łącza telefoniczne z "automatycznym archiwum" umieszczonym w pamięci komputera we Wrocławiu.

Zdjęcia o wartości historycznej przechowuje oraz udostępnia Oddział Fotografii Archiwum Dokumentacji Mechanicznej w Warszawie. Są to kolekcje przejmowane od instytucji, osób prywatnych i od redakcji magazynów ilustrowanych. Zasób archiwalny fotografii wynosi około 70 tys. jednostek inwentarzowych. Informator Archiwum Dokumentacji Mechanicznej wydany w roku 1972 zawiera w układzie rzeczowym wykaz fotografii z lat 1939-1945, pochodzących ze zbiorów Archiwum Fotograficznego Wydawnictwa Prasowego Kraków-Warszawa.

Podobizny uczonych polskich z XIX i XX w., gromadzone są w Archiwum PAN w Warszawie. Są to zdjęcia portretów członków Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Warszawie, profesorów Szkoły Głównej Warszawskiej, członków Towarzystwa Naukowego Krakowskiego, Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, Akademii Umiejętności, Polskiej Akademii Umiejętności, Polskiej Akademii Nauk, profesorów obecnych szkół wyższych, nadto fotografie z I i II Kongresu Nauki Polskiej, gmachów i urządzeń naukowych szkół wyższych. Sporadycznie, zgodnie z przejmowanymi spuściznami, występują tam również fotografie niektórych obiektów technicznych, urządzeń elektryfikacyjnych /np. kolejki linowej na Keszowy Wierch/, zakładów przemysłowych /np. hut śląskich i zabytków architektonicznych/ często już nie istniejących lub przebudowanych /np. młynów, kuźnic, tartaków na Podhalu/. W 1978 r. wyszedł z druku Przewodnik po zasobach Archiwum PAN, wyposażony w indeks rzeczowy zawierający m.in. informacje również o fotografiach /32/.

Udostępnianie fotografii istnieje w oddziałach dokumentów życia społecznego większych bibliotek. Potencjalne możliwości

korzystania z materiałów fotograficznych są w redakcjach ilustrowanych publikacji albumowych jednostek wydawniczych. Zasoby fotograficzne, w szczególności diapozytywowe znajdują się w instytucjach naukowo-badawczych, np. w Instytucie Kształtowania Środowiska w Warszawie /ok. 24 tys./ . Poza tym istnieją w Polsce ośrodki zajmujące się produkcją diapozytywów dla potrzeb szkolnych, jak np. Wydawniczo-Oświatowe Spółdzielnie Inwalidów "Wspólna Sprawa" w Warszawie. Przewroczce dotyczące różnej tematyki, w szczególności zajęć praktyczno-technicznych, obróbki metali skrawaniem, silników spalinowych, mechanizacji rolnictwa sygnalizowane są zazwyczaj w celach komercyjnych. W tym zakresie wychodzi również z druku Fotokronika - serwis zdjęć Wojskowej Agencji Fotograficznej w Warszawie, dotyczący aktualnych zagadnień naukowych i technicznych oraz wydarzeń gospodarczych, rozprowadzany przez Centralny Kolportaż Wojskowy.

Preferowaną formą udostępniania fotografii oraz przewroczcy jest organizowanie wystaw. Nie licząc muzeów, 33 jednostki, tj. 28% posiada stałe ekspozycje. Rozpowszechniona są obecnie muzea ilustrujące dzieje macierzystych organizacji oraz tradycje poszczególnych zawodów, np. Muzeum Historii Politechniki Warszawskiej; Muzeum Kolejnictwa w Warszawie; Centralne Muzeum Włókiennictwa w Łodzi itp.

Filmy naukowo-techniczne

Kinematografia naukowa jest wykorzystywana nie tylko do rozpowszechniania wiedzy, ale również do pracy podstawowej w zapisie zjawisk przyrodniczych i fizycznych, często niedostępnych dla postrzegania wzrokiem. Niepominiętnie ważną rolę pełni również w kontroli procesów technologicznych oraz w szkoleniu. Zgodnie z definicją zawartą w statucie Międzynarodowego Stowarzyszenia Filmu Naukowego /Association Internationale du Cinéma Scientifique - AICS/, do naukowej kategorii filmów zalicza się "każdy film, który: 1/ ułatwia zdobycie nowych wiadomości z różnych dziedzin nauki i techniki, 2/ tłumaczy teorię naukową, 3/ interpretuje wiedzę naukową i techniczną oraz jej znaczenie społeczne" /21/. Na podstawie kryterium przeznaczenia można rozróżnić

filmy naukowo-badawcze, dydaktyczne, popularnonaukowe, określane również mianem filmów oświatowych. Filmy poświęcone problematyce technicznej nazywa się powszechnie filmami naukowo-technicznymi.

Filmy należą do najmniejszej ilościowo grupy materiałów ikonograficznych gromadzonych przez placówki. Spośród 155 ośrodków tylko 44, tj. 28% gromadziło ten rodzaj materiału /patrz rysunek/.

Produkcją filmów naukowo-technicznych w Polsce zajmują się uczelnie wyższe, instytuty naukowo-badawcze, ośrodki postępu technicznego i wyspecjalizowane wytwórnie filmowe: Wytwórnia Filmów Oświatowych w Łodzi, Centralny Ośrodek Filmów Dydaktycznych i Wytwórnia Filmów Dokumentalnych w Warszawie. Wiodącą rolę w zakresie udostępniania i rozpowszechniania filmów naukowo-technicznych i przemysłowych w Polsce pełni Ośrodek Postępu Technicznego w Katowicach. Produkcja filmowa Ośrodka nastawiona jest głównie na potrzeby wyższych uczelni, instytutów naukowo-badawczych działających w przemyśle maszynowym, chemicznym, gorniczym, budownictwa i transportu samochodowego. Od roku 1974 kładzie się nacisk na zaspokojenie potrzeb w zakresie magneto-widowego zapisu wykładów. Jest to nowy rodzaj działalności pozwalający na wykorzystanie techniki telewizyjnej jako środka nauczania. Ośrodek Postępu Technicznego w Katowicach prowadzi centralny rejestr filmów, dotyczących nauk technicznych i przemysłu, znajdujących się w Polsce. Na podstawie rejestru redagowane są wykazy tytułowe w Informatorze Filmu Dydaktycznego i Naukowo-Technicznego /R.1:1968/. Wydawnictwo to zamieszcza również informacje o filmach będących w posiadaniu różnych instytucji zagranicznych, mających swe przedstawicielstwa w Polsce. Na przykład British Council, Salle de Lecture Française, Dom Kultury Radzieckiej, Ośrodek Kultury Czechosłowackiej, Ośrodek Kultury Niemieckiej Republiki Demokratycznej, Węgierski Instytut Kulturalny oraz niektórych ambasad /np. amerykańskiej, kanadyjskiej, duńskiej, holenderskiej/. Wymienione ośrodki prowadzą udostępnianie filmów zarówno na miejscu, jak i na zewnątrz. Publikują też katalogi posiadanych materiałów w kolekcji własnej /2, 22/. Ośrodek Postępu Technicznego w Katowicach rozpowszechnia dorobek kinematografii naukowej, organizując coroczne festiwale i konkursy.

Publikuje katalogi filmowe dotyczące organizowanych w kraju imprez z pokazami filmowymi /26/.

Niewielki zespół filmów naukowo-technicznych o wartości historycznej zgromadzony został przez Archiwum PAN w Warszawie. Są to 22 filmy instruktażowe nt. metod pracy stosowanych przy budowie Pałacu Kultury i Nauki przy prefabrykacji betonów, zapraw, zbrojenia, robót kamieniarskich, tynkowania i montażu. Filmy te zostały wykonane przez Stację Naukowo-Badawczą PAN na terenie budowy Pałacu Kultury i Nauki w Warszawie w latach 1952-1956.

Tytuły filmów popularnonaukowych, szkolnych, instruktażowych, podawane są w Biuletynie Informacyjnym Polskiego Stowarzyszenia Filmu Naukowego. Są to wykazy tytułowe produkcji Wytwórni Filmów Oświatowych w Łodzi oraz filmów nagrodzonych i wyróżnionych na festiwalach. Wykazy te są niepełne, przy tym ułożone w porządku alfabetycznym tytułów niezawsze odzwierciedlających tematykę /np. Pajecz z miedzią, Uwaga! Wibracja itp./.

Filmy popularnonaukowe dla potrzeb szkolnictwa zawodowego udostępniają centralne i rejonowe agendy podległe Okręgowemu Przedsiębiorstwu Rozpowszechniania Filmów w Warszawie. Stan gromadzenia filmów w tym ośrodku wynosił 11 160 kopii, w tym filmów popularnonaukowych 5531, szkolnych 5122, instruktażowych 507.

Filmy dydaktyczne poświęcone różnym cyklom tematycznym dla potrzeb szkolnictwa realizowane i gromadzone są przez Centralny Ośrodek Filmów Dydaktycznych /COFD/ w Warszawie. Dotychczas opracowano zagadnienia dotyczące technicznych środków nauczania, zajęć praktycznych szczególnie w zakresie metaloznawstwa i maszynoznawstwa, mających na celu inspirowanie do samodzielnego projektowania. Filmy dydaktyczne są zazwyczaj zaopatrzone w zestaw przezroczy, zawierających rysunki, wykresy i normy techniczne.

Filmy dokumentalne dotyczące różnych zagadnień naukowo-technicznych są wytwarzane przez Wytwórnię Filmów Dokumentalnych w Warszawie. Wielostronnym narzędziem informacji w WFD są kartoteki alfabetyczne i rzeczowe oraz indeksy chronologiczne. Szczególnie żywym zainteresowaniem cieszy się katalog osobowy, dotyczący sławnych osobistości, uczonych, działaczy, wynalazców. Katalog rzeczowy zbudowany jest działowo według własnego systemu. W Wytwórni istnieje możliwość przeglądania filmów na miejscu.

W wyniku prowadzonej wymiany gromadzony jest w WFD pewien zasób filmów dokumentalnych z zagranicy. Ogółem chętniej wykorzystywane są taśmy zagraniczne filmu naukowego /np. amerykańskie, angielskie, czy radzieckie/. W dużej mierze jest to wynikiem lepszej techniki filmowej i odpowiednich materiałów, a także ma wpływ i to, że u nas stosunkowo niewiele przeznaczają się środków na realizację filmu naukowego.

Wykazy filmów w Polsce są publikowane w Kwartalniku Filmowym /pierwszy ze 1952 r./, a od 1965 r. w Małym Roczniku Filmowym. Nie obejmują one jednak całej produkcji filmowej w zakresie nauk technicznych, rejestrując przede wszystkim filmy fabularne, dokumentalne, oświatowe i animowane. Przykładami filmografii dotyczącej określonej dziedziny wiedzy są: Katalog filmów budowlanych /Warszawa 1963/, obejmujący filmy polskie z lat 1949-1962, opracowany przez Ośrodek Informacji Technicznej i Ekonomicznej w Budownictwie, Przegląd filmów o tematyce kolejowej /Kraków 1958/, Katalog filmów energetycznych, opracowany przez Jerzego Zagańskiego /Poznań 1969/.

W Bibliografii bibliografii polskiej Wiktora Hahna /Wrocław 1956 poz. 5331/ występuje jedna filmografia naukowa: Katalog filmów naukowych i kulturalno-oświatowych na taśmie niepalnej. Warszawa /1930/, 26 s. Do bieżącej Bibliografii Bibliografii i Nauki o Książce wprowadzono wykazy filmów od roku 1957. Filmografie są obecnie przedmiotem rozpowszechniania w ramach Międzynarodowego Systemu Informacji o Filmach Naukowo-Technicznych MCINT /Międzynarodowego Centrum Informacji Naukowej i Technicznej w Moskwie/.

Rysunki, ryciny, ilustracje

Rysunki są przedmiotem gromadzenia w zakładach ikonograficznych lub gabinetach rycin większych bibliotek oraz muzeów. Spośród 155 placówek 78, tj. 57% zaznaczyło w ankietach, że gromadzi rysunki, w tym 67, tj. 43% ryciny /rys./. Najwięcej rysunków posiadają muzea /36, tj. 92%/, następnie biblioteki centralne i publiczne - 70%, instytucje PAN - 53%, szkoły wyższe - 45%, ośrodki inne - 38%, instytuty resortowe - 18%. Przedmiotem

materialów rysunkowych jest najczęściej architektura, budownictwo, urbanistyka, architektura ogrodowa. W obrębie wymienianych zagadnień istnieją agendy udostępniania zarówno w bibliotekach uniwersyteckich, jak i politechnicznych, w samodzielnych bibliotekach PAN oraz w większych bibliotekach ogólnych i również w instytucjach resortowych. Na przykład Biblioteka Instytutu Kulturoznawstwa Środowiska w Warszawie posiada kartoteki bibliograficzne ilustracji dotyczących obiektów budowlanych, występujących w czasopiśmie i dziełach zwartych wydanych w latach 1750-1955.

W Instytucie Podstaw Rozwoju Architektury Politechniki Warszawskiej zgromadzono cenne zbiory pomiarów inwentaryzacyjnych. Zawierają one bogaty materiał pomiarowy o dużej wartości ze względu na zniszczenia wielu obiektów w latach 1939-1945. Znaczne zasoby źródeł ikonograficznych znajdują się w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie. Gabinet Rycin BSW posiada oprócz projektów urbanistycznych i architektonicznych dotyczących obiektów i planów budowlanych z czasów panowania Zygmunta Augusta, również późniejsze o typie inwentaryzacyjnym dla miast całego kraju. Pewne ilości szkiców i rysunków z serii warszawskich widoków znajdują się w Gabinetach Rycin Muzeum Narodowego w Warszawie. Bogate zasoby posiada Biblioteka Narodowa, która przejęła uratowane resztki zbiorów Biblioteki Kraszińskich i zbiory wilanowskie.

Ikonografie ulotne znajduje się w działkach Dokumentów Życia Społecznego większych bibliotek. Jeżeli chodzi o pocztówki, w szczególności z wizerunkami przedmiotów, tak bardzo potrzebnych projektantom wzornictwa przemysłowego, należałoby zabiegać o nie w muzeach. W bibliotekach popularne jest udostępnienie ilustracji wydawniczo niesamoistnych, mieszczących się w albumach, katalogach wystaw, atlasach itp. Biuro Wycinków Prasowych "Głob" /RSW Prasa-Książka-Ruch/ zajmujący się rozpowszechnianiem dokumentacji prasowej nie przyjmuje zamówień na ikonografię. W ramach prenumeraty wycinków prasowych można sporadycznie otrzymać ilustracje towarzyszące abonowanemu tematowi.

Rozpowszechnianie informacji o zasobach rysunkowych w Polsce jest sporadyczne i niepełne. Pierwsza bibliografia ikonograficzna, opracowana przez Ludwika Grajewskiego opublikowana była

we Lwowie w 1933 r. /Bibliografia ilustracji do sztuki zabytków i pamiątek artystów polskich z ilustrowanych polskich czasopism. T. 1 - r. 1924 wł./.. Drugie wydanie zostało wznowione w 1972 r. przez Państwowe Wydawnictwo Naukowe w Warszawie /13/. Bibliografia Grajewskiego jest cennym źródłem ikonografii dotyczącej obiektów architektonicznych, usystematyzowanym według nazw miejscowości. Jeden z działów bibliografii poświęcony jest różnym grupom rzemiosła artystycznego i ludowego, jak np. kowalstwu, ślusarstwu, meblarstwu, porcelanie, tkactwu, uzbrojeniu oraz architekturze wnętrz muzealnych i pałacowych oraz wystawom. Powszechnie odczuwany jest brak bibliografii dziedzinowych, jak i ogólnych dotyczących rysunków. Sporadycznie publikowane są wykazy retrospektywne zasobów archiwalnych. Ostatnio wyszły z druku katalogi rysunków Muzeum Narodowego w Warszawie, Muzeum Narodowego w Krakowie oraz Archiwum Akt Dawnych w Warszawie^{x/}. Nieliczne zasoby planów architektonicznych i rysunków współcześnie wznoszonych budowli występują w Archiwum PAN w Warszawie, np. budynków Instytutu Fizyki PAN, Zakładu Mechaniki i Górotworu PAN, Pałacu Kultury i Nauki w Warszawie oraz innych, np. związanych z projektami Stefana Bryły /32/.

Literatura firmowa

Katalogi przemysłowe zarówno handlowe, jak i wystawowe, prospekty, instrukcje obsługi, rozliczne publikacje wytwórców nazywane są powszechnie literaturą firmową. W naukach technicz-

^{x/} Katalog planów miast w zbiorach Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie. Oprac. J. Kazimierski, D. Warecki. Warszawa 1953; Plany Warszawy XVII i XVIII w. w zbiorach polskich. Katalog. Oprac. D. Kosacka. Warszawa 1970; Katalog rysunków architektonicznych ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie. Oprac. A. Rottermund. Warszawa 1970; Katalog rysunków architektonicznych ze zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie. Oprac. Z. Kucieliska, Z. Tobieszowa. Warszawa 1978; Katalog rysunków architektonicznych z akt Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie. Oprac. M. Łodyńska-Kosińska. Warszawa 1974; Katalog rysunków architektonicznych Henryka i Leandra Marconich w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie. Oprac. T.S. Jaroszewski, A. Rottermund. Warszawa 1977.

nych jest one typowym rodzajem materiału ikonograficznego, wykorzystywanym w pracy projektowej. Literatura firmowa zawiera z reguły wizerunki przedmiotów, poszczególnych elementów, całych urządzeń oraz aktualne ich parametry. Służy jako podstawa do udzielania informacji, która wyprzedza znacznie w czasie opracowania syntetyczne oraz monografie.

Spśród 155 ankietowanych placówek - 65, tj. 42% gromadzi literaturę firmową, w tym 43, tj. 77% przypadków na pięciu resortach gospodarczych. Gromadzenie literatury firmowej stwarza wiele trudności. Liczba publikowanych katalogów w Polsce, wszelkich wzmianek techniczno-handlowych jest bardzo duża i dotychczas nie zewidencjonowana. Przyjmuje się, że rocznie ukazuje się z druku ok. 10-15 tys. tytułów różnych wydawnictw firmowych w skali całego kraju /28/.

Obowiązek gromadzenia, udostępniania i rozpowszechniania literatury firmowej mają ośrodki branżowe oraz dziełowe sieci inte. Udziałem jednostek branżowych jest opracowywanie różnego rodzaju przeglądów dokumentacyjnych. Są to zazwyczaj adnotowane wykazy nabytków publikacji firmowych pozyskanych i włączonych do zbiorów. Takim wydawnictwem jest np. Mikroelektronika, Seria Literatury Firmowej Przeglądu Dokumentacyjnego Tele-Radio /Warszawa 1981/, opracowywana przez branżowy ośrodek inte Przemysłowego Instytutu Elektroniki w Warszawie. W niektórych resortach istnieją ponadto ośrodki wiedące w obrębie określonej tematyki. Na przykład Centralny Ośrodek Informacji Budownictwa w Warszawie udostępnia i rozpowszechnia literaturę firmową dotyczącą zagadnień budowlanych, konstrukcji, sprzętu, maszyn, materiałów. Publikowany przez ten biuletyn pt. Informacja Firmowa zamieszcza obok not opisowych również miniaturowe zdjęcia fotograficzne obiektów. Informacje redagowane są w kolumnach dwuszpaltowych formatu A6 w sposób możliwy do wycisnienia, który umożliwia sporządzenie rozmaitych kartotek ikonograficznych stosownie do potrzeb indywidualnych.

Rolę wiążącą w zakresie udostępniania i rozpowszechniania literatury firmowej w skali krajowej pełni Ośrodek Postępu Technicznego w Katowicach zgodnie z zarządzeniem nr 34 Ministra Nauki Szkolnictwa Wyższego i Techniki z dn. 25 VII 1980 r. /19/.

Rozpowszechnianie informacji o literaturze firmowej w skali międzynarodowej należy do zadań Międzynarodowego Centrum Informacji Naukowej i Technicznej w Moskwie. Informacje o nowych nabytkach podawane są w biuletynie *Novye Promyšlennye Katalogi*, redagowanym w Państwowej Publicznej Bibliotece Naukowo Technicznej ZSRR w Moskwie /29/. Od roku 1974 literatura firmowa podlega krajowemu systemowi informacji specjalistycznej SINTO /24/.

Ośrodek Postępu Technicznego w Katowicach prowadzi agendy udostępniania literatury firmowej polskiej i obcej, organizuje corocznie wystawy oraz sympozja uczestników, przedstawicieli służb informacyjnych, producentów wyrobów. Działalność ta ma na celu zapoznanie specjalistów z najnowszymi technologiami firm światowych oraz zwiększenie dopływu materiałów do krajowej sieci inż. Przeznaczona jest dla uczestników z biur projektowych, placówek naukowo-technicznych, uczelni wyższych, zakładów przemysłowych i central handlu zagranicznego.

Informacje o literaturze techniczno-handlowej były publikowane od 1957 r. do 1980 przez Ośrodek Informacji Firmowej CİNTE /18/. Od 1 września 1980 r. agendy CİNTE w tym zakresie przejął Ośrodek Postępu Technicznego w Katowicach, który opracowuje dwa wydawnictwa ciągłe: *Informator Polskiej Literatury Techniczno-Handlowej* /kwartalnik/ oraz *Informator o Zagranicznej Literaturze Techniczno-Handlowej* /półrocznik/. Informacje w celach komercyjnych o ukazujących się z druku publikacjach firmowych podawane są przez indywidualnych wytwórców bądź specjalne jednostki wydawnicze, jak np. Wydawnictwo Katalogów i Cenników, czy też Wydawnictwo Przemysłu Maszynowego WEMA w Warszawie.

Odczuwa się powszechnie brak przewodników po zasobach literatury techniczno-handlowej w Polsce, w tym również informatorów dziedzinowych i pełnych retrospektywnych bibliografii. Dla przykładu można wymienić bibliografię katalogów amerykańskich zebranych od XVIII do XX wieku: *A Guide to American Trade Catalogs 1744-1900* /New York 1960/ opracowaną przez L.H. Roumeine. /42/.

PODSUMOWANIE

Stan gromadzenia i organizacji zbiorów ikonograficznych w Polsce budzi szereg zastrzeżeń i wątpliwości. Niektóre ośrodki nie mają wyodrębnionych zbiorów specjalnych w ogóle, w tym również ikonograficznych /35% spośród 155 ankietowanych placówek/. Różny punkt widzenia na niektóre rodzaje zbiorów jest przyczyną zbyt pochopnego i przedwczesnego usuwania ich z księgozbioru. Na przykład materiały o przemijającej wartości, wykorzystywane bieżąco do szkolenia, wycofuje się z chwilą dezaktualizacji /np. przezrocza, filmy/. W przypadku mniejszych zbiorów fotografii zdarza się, że są one włączane do dokumentacji technicznej w działach koordynacji i planowania badań naukowych. W niektórych ośrodkach panuje opinia, że tylko przez kilka lat należy przechowywać literaturę firmową. Nie ma więc pełnego zbioru tych dokumentów nawet w Bibliotece Narodowej, która pomimo przywileju otrzymania egzemplarza obowiązkowego nie jest w stanie go egzekwować. Wartość informacyjna poszczególnych rodzajów literatury firmowej jest bezsprzecznie różna. Reklamowa funkcja niektórych implikuje konieczność krytycznego ustosunkowania. Niezbędna jest ocena tej literatury przed opracowaniem, ażeby wskazać, które dokumenty przedstawiają istotną wartość, a które są mniej ważne.

Nakładane przez politykę gospodarczą zadania dotyczące modernizacji i uruchomienia produkcji nowych wyrobów i całych urządzeń o parametrach dorównujących poziomowi światowemu wymagają od służby informacyjnej dostarczenia specjalistom materiałów porównawczych ilustrujących dorobek zagranicznych producentów. Odnosi się to zarówno do uruchomienia własnych, jak i wprowadzenia nowych technologii i zakupu urządzeń inwestycyjnych z zagranicy. W tym wypadku bieżące dokumenty firmowe są potrzebne bezwzględnie. Nie można jednak wycofywać wszystkich materiałów z lat ubiegłych. Wartość historyczna jest nieprzemijająca. Rysunki i fotografie zawarte w literaturze firmowej dostarczają cennego tworzywa ludziom różnych zawodów, w szczególności pracownikom wzornictwa przemysłowego.

Metodyka opracowania ikonograficznych zasobów technicznych jest różnorodna i pozostawia dużą dowolność, wykorzystywaną lo-

kalnie poczęwszy od ewidencji wstępnej, a skończywszy na inwentaryzowaniu, katalogowaniu i klasyfikacji. Przyjmując dowolne rozwiązania można pominąć podstawowe wymogi należne różnym grupom materiałów. Na przykład w sytuacji optymalnej, tj. organizacyjnie wyodrębnionych zbiorów, praktycznie nie ma do nich łatwego dostępu, gdyż z reguły nie opracowuje się indeksów rzeczowych. Znaczenie obrazu, a ściślej mówiąc jego zawartości treściowej przesądza o konieczności opracowania materiałów pod względem rzeczowym. Potencjalny użytkownik zainteresowany jest przede wszystkim tematyką pozycji ikonograficznej. Hasło korporatywne /nazwa instytucji/ np. w elektronice reprezentowanej przez tyśiące firm na świecie, wydaje się mało praktyczne, chyba że jako element pomocniczy.

Magazynowanie i konserwacja ikonograficznych materiałów technicznych w Polsce napotyka na trudności. Powszechnie odczuwany jest brak sprzętu i odpowiedniego wyposażenia do przechowywania zbiorów, jak np. pudeł kartonowych, folderów, szafek z szufladami, obwolut introligatorskich, nalepek itp. Wielokrotnie jest też obserwowany brak środków finansowych i lokalowych.

Nie ma w Polsce sprecyzowanych i ogólnie obowiązujących przepisów konserwacji materiałów fotograficznych, przezroczy i filmów. Przyczyną tej sytuacji jest brak ustalonych kryteriów zaakceptowanych przez jednostki nadzorujące tryb postępowania z nimi, w szczególności przez instytucje wytwarzające lub gromadzące tego rodzaju zbiory, jak np. Centralna Agencja Fotograficzna, czy Archiwum Dokumentacji Mechanicznej. Należałoby postulować utworzenie odrębnych komórek, które przejmowałyby fotografie i przezrocza do trwałego przechowywania. Instytut Sztuki PAN organizuje, co dwa lata konferencje poświęcone wymianie doświadczeń w zakresie konserwacji fotografii. Dotychczas jednak nie opublikowano żadnych materiałów. Projekty dotyczące ochrony i zabezpieczenia materiałów podejmowane lokalnie przez instytucje /np. Instytut Kształtowania Środowiska/ pozostają w stadium dyskusji i stanowią problem otwarty.

Zagadnienie udostępniania materiałów ikonograficznych wymaga odrębnego podjęcia do czytelnika indywidualnego i zbiorowego. Udostępnianie na miejscu łączy się ze zdobyciem odpowiednie-

go oprzyrządowanie, aparatury. Jako wizję przyszłości należałoby postulować odrębne agendy dla każdego rodzaju zbioru z kilkuosobową obsadą. Specyfika niektórych materiałów /np. przezroczy, filmów/ będzie wymagała raczej scentralizowanego udostępnienia, związanego z salą projekcyjną i innymi pomocami technicznymi. Dla całów udostępnianie lokalnego i międzybibliotecznego wskazane byłoby utworzenie centralnej kartoteki ogólnokrajowej dotyczącej zbiorów trudno dostępnych /np. rysunków o znaczeniu unikatowym/, rozproszonych w licznych zbiorach publicznych, co stwarza konieczność wydobycia ich na potrzeby społeczne. Z wnioskiem tym wiąże się konieczność utworzenia ośrodka wiodącego, np. na Politechnice Warszawskiej, który mógłby udzielać informacji w skali całego kraju na podstawie aparatu pomocniczego wyposażonego w katalogi, kartoteki i komputery. Jako dalszy wniosek nasuwa się konieczność sporządzenia reprodukcji fotograficznych materiałów unikatowych związanych treścią ikonograficzną z obszarem placówki macierzystej. Centralizacja pewnego zasobu reprodukcji dla źródeł szczególnie ważnych jest niezbędna, stanowi podstawę jedyną i wyczerpującą do udzielania informacji nie dającej się zastąpić żadnym materiałem opisowym.

Rozpowszechnianie informacji o materiałach ikonograficznych w zakresie nauk technicznych jest w Polsce niezadowalające. Przewodnik Bibliograficzny nie zamieszcza informacji ani o literaturze filmowej, ani też o filmach, fotografiach czy przezroczach. Nasuwa się wniosek o konieczności poszerzenia zakresu ewidencji materiałów przez bibliografię narodową o dokumenty niekonwencjonalne.

W związku z rozwojem światowej kinematografii naukowej wrastają kłopoty związane z gromadzeniem, opracowaniem i przechowywaniem taśm filmowych, które przecież obok doraźnego odbioru mają swoje cele poznawcze w życiu gospodarczym, naukowym, jak i oświatowym. Jednak do chwili obecnej zarówno światowe organizacje filmu, jak i centralne instytucje zajmujące się filmem naukowym w poszczególnych państwach, nie opracowały wskazówek, które usprawniałyby adekwatne wykorzystanie materiałów. Jest to problem wciąż otwarty dla bibliotekarzy i dokumentalistów. W wyniku przeprowadzonej wizji lokalnej polskich ośrodków filmowych w wie-

lu z nich nie ma odpowiedniej ewidencji, indeksów rzeczowych. Nie ma katalogów filmowych, rejestrujących globalnie produkcję filmów naukowych w Polsce z emisjami telewizyjnymi włącznie. Źródła publikowane sporadycznie są niepełne, nie zawierają wszystkich filmów naukowo-technicznych, kładąc nacisk szczególnie na filmy popularnonaukowe, oświatowe i animowane dla potrzeb szkolnictwa.

Odczuwany jest brak informacji bieżącej o nowo ukazujących się filmach i programach telewizyjnych w zakresie problematyki naukowo-technicznej i przemysłowej. Utworzenia narodowych ośrodków ewidencji i katalogowania filmów, które byłyby równocześnie organami jednostek międzynarodowych, poprawiłoby sytuację. W ewidencji powszechnej nacisk szczególnie powinien być położony na tematykę, klasyfikację i poziom każdej emisji filmowej i telewizyjnej w zakresie zagadnień naukowo-technicznych.

L i t e r a t u r a

1. BIENIECKI Z. Źródła ikonograficzne do historii budowy miast polskich i zagadnienie ich inwentaryzacji. Prace Inst. Urb. Arch. 1951 nr 2 s. 31-48.
2. BRYTYJSKI film. Katalog filmów dźwiękowych 16 mm. Warszawa 1975. Instytut Brytyjski - Filmoteka Brytyjska.
3. COLLISON R. The treatment of special materials in libraries. London 1957.
4. COLLISON R. Commercial and industrial record storage. London 1969.
5. COLLISON R. Indexes and indexing. London 1972.
6. DAILY J. The selection processing and storage of non-print materials: A critique of the Anglo-American cataloging rules as they relate to newer media. "Library Trends" 1967 nr 2 s. 283-289.
7. DES LOGES M. Przepisy bibliograficzne do bibliografii ikonograficznej architektury i urbanistyki polskiej /1760-1955/. Warszawa 1955.

8. DZIUBECKA R. Nowe typy zbiornic dokumentów: fonoteki i filmoteki. Warszawa 1977 s. 30-53.
9. EDINYE pravila opisanija proizvedenij pečati dlja bibliotečnych katalogov. Č.6. Opisanie specjalnych vidov techničeskoj dokumentacii i literatury. wyd. 2 Moskva 1969 s. 71-101.
10. FETROS J.G. Cooperative picture searching and collection development. "Special Library" 1971 nr 5/6 s. 217-226.
11. FRITZSCHE H.J., LAHN D. Dia-Serien zum Ausleihen. Berlin 1974.
12. GILBERT L.A., WRIGHT J.W. Nonbook materials - their bibliographic control. London 1971 s. 49-79.
13. GRAJEWSKI L. Bibliografia ilustracji do sztuki, zabytków i pamiątek artystycznych polskich z ilustrowanych polskich czasopism. Lwów 1933; Wyd. 2: Bibliografia ilustracji w czasopiśmiech polskich XIX i pocz. XX w. /do 1918 r./. Warszawa 1972.
14. GROŃSKA M. Zbiory ikonograficzne Biblioteki Narodowej. Rocznik Biblioteki Narodowej 1975 t. 11 s. 335-345.
15. GRYCZ J. Bibliotekarstwo praktyczne w zarysie. Warszawa 1945 s. 189-197; Wyd. 2. Warszawa 1951 s. 231-240.
16. HANDBOOK of special librarianship and information work. 3 wyd. Red. Wilfred Ashworth. London 1967.
17. INFORMACJA nt. próby pilotażowej zautomatyzowanego systemu wyszukiwania informacji o zdjęciach CAF. Materiały informacyjne nt. "Banku zdjęć". Warszawa 1977.
18. INFORMATOR o Literaturze Techniczno-Handlowej. Centrum Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej. Warszawa R.1: 1975.
19. INFORMATOR o Polskiej Literaturze Techniczno-Handlowej 1982 nr 1 s. 2.
20. INTERNATIONAL standard bibliographic description for non-book materials. London 1977 s. 51, 56.

21. JASKÓLSKA A. Krótki zarys historii filmu naukowego. Warszawa 1970 s. 17.
22. KATALOG filmów krótkometrażowych 16 mm. Warszawa 1977 Ambasada Amerykańska 112 s.
23. KLIMOWICZOWA I., ZAŁUSKA M. Informator o placówkach informacji w Polsce /biblioteki i ośrodki info/. Warszawa 1978, 615 s. /indeks rzeczowy/.
24. KULIKOWSKI J.L. System informacji naukowej, technicznej i organizacyjnej - SINTO. "Prz. bibliot." 1975 z. 1 s. 3-28.
25. LEXIKON der Wirtschaft. Arbeit. Berlin 1969 s. 220-221.
26. MIĘDZYNARODOWY Festiwal Filmów Naukowo-Technicznych i Dydaktycznych. Informacje o filmach. Katowice 15-19. 11. 1977. Katowice 1977, 433 s.
27. OPISANIE sbomov. Instruktivno-metodičeskie rekomendacii po opisaniju proizvedenij pečati. wyd. 2. Moskwa 1973 s. 30-41.
28. PODHORSKI K. Problemy rozwoju krajowego systemu informacji o literaturze firmowej. W: Dzień Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej 24 września 1974. Program i tezy referatów Warszawa: CINTe 1974 s. 2-6.
29. POSIEDZENIE grup roboczych Międzynarodowego Specjalistycznego Systemu Informacji o Katalogach Przemysłowych. "Aktual. Probl. Infor. Dok." 1976 nr 3, s. 36-37.
30. PROJEKT instrukcji dotyczącej organizacji i zakresu działania Pracowni Dokumentacji Ikonograficznej i archiwów zakładowych dokumentów audiowizualnych w wojewódzkich Biurach Planowania Przestrzennego. Instytut Kształtowania Środowiska. Warszawa 1977, maszynopis.
31. PROJEKT opracowania grupowego dokumentów życia społecznego. Warszawa 1970. Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, maszyn. powiel.
32. PRZEWODNIK po zespołach i zbiorach Archiwum PAN. Stan na dzień 1 stycznia 1977. Wrocław 1978, 357 s., 24 il. cz-b.

33. SARNOWICZ J., KAPKO R. Gospodarka rysunkowa w przemyśle. Warszawa 1957.
34. SAWONIAK H. Dokumenty audiowizualne w bibliografii. Prace Inst. Bibliogr. 1970 nr 16 s. 369-393.
35. SHAW R.V. Picture professionalism. Part 1-2. "Special Libraries" 1974 nr 11 s. 421-429; nr 12 s. 505-511.
36. SIEMINA M. Zbiory specjalne w bibliotekach wyższych uczelni technicznych. Zesz. Nauk. Politechniki Szczecińskiej 1965 nr 62. Prace Monograficzne nr 24 s. 61.
37. SIKORSKI L. Rola i znaczenie informacji firmowej. Warszawa: CİNTE 1971.
38. SMOLARCZYKOWA T. Opracowanie dokumentów życia społecznego w Bibliotece Jagiellońskiej. "Biuletyn BJ" 1976 s. 109-127.
39. SOKOŁOWSKA W. Z doświadczeń pracy Działów Dokumentów Życia Społecznego w Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich PAN we Wrocławiu. Ze Skarbcza Kultury 1969 z. 20 s. 275-299.
40. SPRAWOZDANIA placówek PAN z działalności dokumentacyjno-informacyjnej 1977. Warszawa: OIN PAN, luźne maszynopisy.
41. TATARKIEWICZ J. Informacja techniczno-handlowa. Warszawa: CİNTE 1978 Materiały szkoleniowe nr 3.
42. TRAVIS I.L. Trade literature at the National Museum of History and Technology. "Special Libraries" 1979 nr 7 s. 280.
43. TREBBLE A. The control of non-book materials in the United Kingdom. "Journal of Documentation" 1972 nr 2 s. 151-159.
44. VERORDNUNG über die Aufgaben des Bibliotheksystems vom 31 Mai 1966. "Der Bibliothekar" 1968 z. 9 s. 865-893.
45. WILDER H. Grafika, drzeworyt, miedzioryt, litografia. Wskazówki dla bibliotekarzy i miłośników sztuki. Lwów 1927.
46. WYKAZ jednostek nadzorujących rozwój i działalność informacyjną w resortach oraz branżach, działowych i wojewódzkich ośrodków inte - stan na 01.07.1976. Warszawa: INTE 1976.

47. ZOTOVA K. Modelująca funkcja bibliografii narodowej. W: Typologia dokumentów. Referaty z II Międzynarodowego Spotkania Ekspertów Krajów Socjalistycznych ds. Bieżącej Bibliografii Narodowej. Warszawa 21-26 kwietnia 1975. Warszawa 1976 s. 13-38.

SYSTEMATIZATION OF ICONOGRAPHIC FILES IN THE FIELD
OF TECHNICAL SCIENCES
Results of the Survey

S u m m a r y

The study of iconographic files was performed in the field of technical sciences within 155 national institutions using the method of survey. At the beginning there is presented the national and foreign literature concerning scientific and technical iconography. The analysis of the surveyed material was preceded by terminological remarks. There are described separate groups of iconographic documents stored by institutions such as photos, slides, films, designs, figures, illustrations and folders containing pictures of subject. Problems of making such materials available and of the distribution of information are discussed. It is suggested that research centers classify non-conventional iconographic materials in common with traditional ones, that organize sections for making these materials available and for extending the scope of the national bibliography including non-conventional iconographic materials.

ДОКУМЕНТАЛЬНАЯ ОБРАБОТКА ИКОНОГРАФИЧЕСКИХ МАССИВОВ
В ОБЛАСТИ ТЕХНИЧЕСКИХ НАУК В ПОЛЬШЕ
РЕЗУЛЬТАТЫ АНКЕТНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Р е з ю м е

Проводились исследования иконографических массивов в области технических наук в рамках учреждений в стране, используя метод опроса. В начале обсуждается национальная и иностранная литература, касающаяся научно-технической иконографии. Анализ анкетного материала предшествуют терминологические примечания. Обсуждены отдельные группы иконографических документов накапливаемых учреждениями, таких как: фотографии, диапозитивы, фильмы, рисунки, гравюры, иллюстрации, а также фирменная литература, содержащая изображения предметов. Рассматривались вопросы доступности и распределения информации в области названных материалов. Предлагается обработка научно-исследовательскими центрами иконографических неконвенциональных материалов наравне с традиционными, организация агентств по их доступности и расширение объема учёта в национальной библиографии названных материалов.

M A T E R I A Ł Y I P R Z Y C Z Y N K I

BARBARA SOSIŃSKA

Institut Bibliotekoznawstwa
i Informacji Naukowej UW

MIĘDZYNARODOWE CENTRUM KOORDYNACYJNE SIECI SYSTEMÓW INFORMACJI BIBLIOTECZNEJ - NOWA FUNKCJA OCLC

Cel i zadania OCLC. Zasięg działania OCLC i status członka Korporacji. Serwisy OCLC: Centralny Katalog Online, Podsystem Katalogowania, Podsystem Gromadzenia, Podsystem Kontroli Czasopism, Podsystem Wypożyczeń Międzybibliotecznych, Podsystem Kontroli Obiegu Dokumentów. Wyposażenie OCLC i czas pracy serwisów dialogowych. Prace badawcze OCLC oraz usługi konsultacyjno-projektowe.

Automatyzacja prac bibliotecznych i zakładanie nowych skomputeryzowanych systemów informacji w wielu krajach jest już zjawiskiem powszechnym. Podobnie, założenie specjalistycznej bazy danych bibliograficznych czy banku danych faktograficznych traktowane jest obecnie jako tylko kolejny konsekwentny krok na dawno wytyczonej drodze tworzenia sieci systemów wyczerpującej informacji o dorobku naukowym i technicznym naszej cywilizacji. Nie jest przesadą stwierdzenie, iż od co najmniej dziesięciu lat obserwujemy pewną rutynizację działalności informa-

wyjnej na świecie. Prowadzone w tym zakresie prace badawcze zmierzają przede wszystkim ku doskonaleniu wcześniej wypracowanych technologii informacyjnych, praktyka zaś dąży ku unifikacji sieci systemów informacyjnych oraz podniesieniu efektywności ich pracy zarówno w sensie technicznym jak i ekonomicznym. Na tym tle szczególnie warto zwrócić uwagę na działalność Online Computer Library Center /OCLC, dawniej Ohio College Library Center/, które w świecie informacji naukowej i bibliotekarstwa zdobywa coraz większe uznanie i opinię niebagatelnego sukcesu^{x/}.

CEL I ZADANIA OCLC

OCLC powstało w 1967 r. jako niekomercyjna korporacja bibliotek stanu Ohio, której zadaniem była pomoc w koordynacji pracy i przede wszystkim w automatyzacji tych bibliotek. Praca Ohio College Library Center polegała początkowo przede wszystkim na przetwarzaniu informacji w trybie offline dla 54 bibliotek. W 1977 r. Centrum rozszerzyło zasięg swej działalności obejmując nią 1800 różnego typu bibliotek, znajdujących się na terenie całych Stanów Zjednoczonych. Centrum zmieniło wówczas nazwę na Korporację OCLC /OCLC Inc./. Kolejna zmiana nazwy towarzyszyła przekształceniu Centrum w korporację o zasięgu międzynarodowym, co nastąpiło w latach osiemdziesiątych po dołączeniu doń bibliotek kanadyjskich, meksykańskich, australijskich oraz europejskich /por. Zasięg działania OCLC i status członka Korporacji/. Obecnie Centrum posługuje się nazwą ONLINE COMPUTER LIBRARY CENTER Inc., zaś podstawowym jego zadaniem jest działalność konsultacyjna i koordynacyjna w zakresie implementacji komputerowych systemów bibliotecznych; realizację tego zadania umożliwia utrzymywanie własnego zespołu badawczego OCLC, trudniącego się przede wszystkim projektowaniem mikrokomputerowych serwisów bibliotecznych. OCLC kontynuuje ponadto usługową działalność informacyjną w oparciu o własny system konwersacyjny.

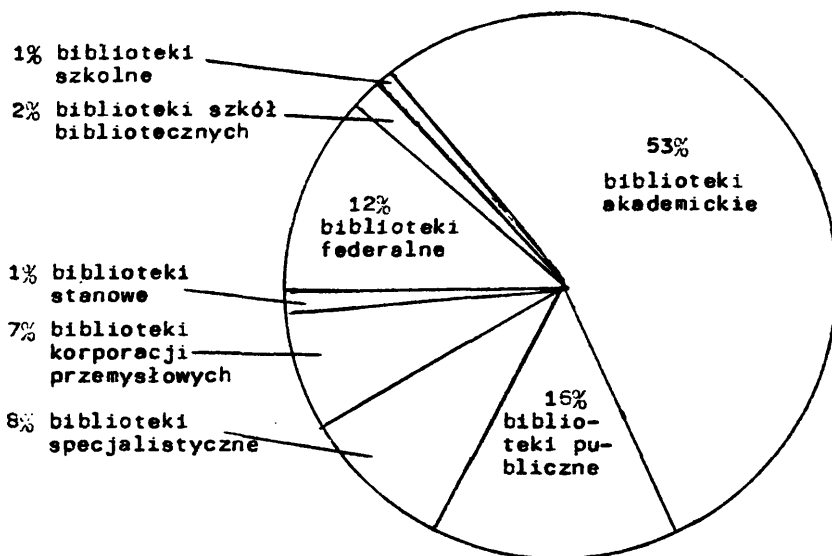
^{x/} Informacje o działalności Ohio College Library Center znajdzie czytelnik m.in. w artykule I. Klempnera: Biblioteki i służby informacyjne w USA. Stan aktualny oraz perspektywy rozwoju. "Zagadnienia Informacji Naukowej" 1980 nr 2 /37/ s.61-84.

Jak głosi Statut OCLC, celem nadrzędnym Korporacji jest wspomaganie bibliotek w procesie ich automatyzacji i stopniowe tworzenie, utrzymywanie i wykorzystanie w skali międzynarodowej skomputeryzowanej sieci systemów bibliotecznych. OCLC aspiruje do miana promotora rozwoju współczesnych usług bibliotecznych, bibliotekarstwa i bibliotekoznawstwa /w sensie popieranie rozwoju teorii tej dyscypliny/ oraz do miana centralnego ośrodka badawczego w zakresie automatyzacji bibliotek /3, s. 14/.

ZASIĘG DZIAŁANIA OCLC I STATUS CZŁONKA KORPORACJI

OCLC powstało jako organizacja przede wszystkim amerykańskich bibliotek akademickich /początkowo tylko bibliotek uczelni stanu Ohio/, z czasem jednak przeistoczyło się w korporację bibliotek wszelkiego typu. Dysponując własną siecią telekomunikacyjną współpracuje z 22 sieciami lokalnymi na terenie Stanów Zjednoczonych oraz z narodowymi sieciami Kanady, Meksyku i Australii, a ostatnio także z sieciami europejskimi. W listopadzie 1981 r. została zainstalowana transatlantycka linia telekomunikacyjna łącząca amerykańskie centrum komputerowe OCLC /zlokalizowane od grudnia 1981 w Dublin, Ohio/ z Biurem OCLC Europe w Birmingham w Anglii, co umożliwiło szerokie wykorzystanie serwisów Centrum przez biblioteki brytyjskie. Poza Wielką Brytanią europejskimi członkami OCLC są biblioteka NIHE College w Dublinie /Rep. Irlandii/, biblioteka Lers w Paryżu, Fińskie Centrum Badań Technicznych oraz Duńska Centrala Biblioteczna /Danish Loan Centre/ /dane z lipca 1983/.

Liczba członków OCLC stale wzrasta. Obecnie korporacja zrzesza ponad 6000 różnego typu instytucji informacyjnych i bibliotek, przy czym warto zaznaczyć, iż członkami Centrum są także instytucje jak Library of Congress, współpracując z nim także: sieć bibliotek amerykańskiej Research Libraries Group, Association of Research Libraries, British Library Lending Division, i Danish Loan Centre. Chociaż w dalszym ciągu biblioteki akademickie stanowią największą grupę wśród członków OCLC, obecnie praktycznie reprezentowane są w Centrum wszystkie rodzaje bibliotek. Drugą co do wielkości po bibliotekach akademickich /53. grupę członków tworzą biblioteki publiczne /15%/ /por. rys. 1/.

Rys. 1 Procentowy udział poszczególnych typów bibliotek w Korporacji OCLC /dane na rok 1982/

Do 1982 roku biblioteka otrzymywała status członka OCLC pod warunkiem pełnego wykorzystywania systemu centralnego katalogowania bieżącego w trybie online i zarazem uczestniczenia we współtworzeniu centralnego katalogu OCLC /Online Union Catalog/^{x/}. Obecnie OCLC znacznie rozszerzyło możliwości korzystania z jego serwisów oferując zróżnicowane rodzaje członkostwa. Ogólnie każda biblioteka, centrum informacji naukowej czy ośrodek badawczy może zgłosić akces do OCLC albo jako członek pełny /tzw. Participant/, czyli współtwórca katalogu centralnego; uprawniony do korzystania ze wszystkich serwisów OCLC, lub jako członek częściowy /tzw. Non-Participant/, korzystający z dowolnego nie-katalogowego podsystemu OCLC, tzw. "produktów OCLC" w postaci kartotek tematycznych, drukowanych kart katalogowych oraz katalogu centralnego.

^{x/} Wszystkie serwisy OCLC zostaną szczegółowo omówione w dalszej części artykułu.

Nowa oferta przewiduje trzy rodzaje członkostwa pełnego: Online Participant, Tapeloading Participant i Nonlibrary Participant. Także członkostwo niepełne przyznawane jest w trzech kategoriach, w zależności od rodzaju usług, z których chce korzystać zgłaszająca akcea instytucja: Special User, Partial User i Processing Center Client.

SERWISY OCLC

1. Centralny Katalog Online /Online Union Catalog - OUC/

Według danych z kwietnia 1983 roku Centralny Katalog Online OCLC zawiera ponad 9 mln rekordów bibliograficznych, reprezentujących wszelkie typy materiałów bibliotecznych; w tym wydawnictwa monograficzne stanowią 85,03%, wydawnictwa seryjne 6,38%, materiały audiowizualne 2,39%, mapy 1,19%, rękopisy 0,38%, nagrania dźwiękowe 2,61% i inne materiały drukowane 2,02%. Tygodniowy przyrost bazy wynosi około 25 000 rekordów /por. tab. 1.1/.

OUC jest produktem współpracy bibliotek o statusie pełnego członka OCLC i powstaje jako efekt bieżącego katalogowania online własnych zbiorów tych bibliotek. W ten sposób informacja o kolekcjach ponad 3000 bibliotek stanowi około 75% rekordów OUC, pozostałe natomiast 25% pochodzi z różnych amerykańskich źródeł narodowych /głównie ze współpracujących z OCLC amerykańskich specjalistycznych baz danych/. OUC jest uniwersalną bazą bibliograficzną, w której pod względem tematyki dominują publikacje medyczne i legislacyjne, zaś pod względem językowym największą część stanowią prace angielskie, następnie niemieckie, francuskie, hiszpańskie, włoskie, rosyjskie, portugalskie i holenderskie /por. tab. 1.3/.

Każdy z pełnych członków OCLC, poza opracowywaniem w trybie online nabytków, zobowiązany jest do zgłoszenia wszystkich pozycji znajdujących się w jego zbiorach. Umowa ta umożliwiła włączenie do OUC cennej informacji o drukach starych i zorientowanych tematycznie i geograficznie kolekcjach specjalnych /por. tab. 1.2/.

Tabela 1

Dane statystyczne o Centralnym Katalogu Online CCLC

Kwiecień 1983 r.

<u>1. Typ materiałów</u>	<u>Liczba rekordów</u>	<u>Udział procentowy</u>
Wydawnictwa zwarte monografie	7 702 606	85,03
Wydawnictwa ciągłe	578 212	6,38
Materiały audiowizualne	216 650	2,39
Mapy	107 968	1,19
Manuskrypty	33 974	0,38
Nagrania dźwiękowe	235 473	2,61
Noty	162 315	2,02
Łącznie	9 056 902	

<u>2. Wydawnictwa zwarte według daty wydania</u>	<u>Liczba rekordów</u>
1600 - 1600	11 541
1601 - 1700	28 321
1701 - 1800	91 998
1800 - 1900	779 497
1900 -	6 791 249

<u>3. Wydawnictwa zwarte według języka</u>	<u>Liczba rekordów</u>
Angielskie	5 583 777
Niemieckie	534 816
Francuskie	427 404
Hiszpańskie	359 873
Włoskie	138 347
Rosyjskie	122 304
Portugalskie	81 531
Holenderskie	46 672
Łacińskie	45 265

<u>Polskie</u>	<u>42 614</u>
Szwedzkie	30 143
Czeskie	21 872
Duńskie	21 520
Węgierskie	20 336
W innych językach reprezentowane przez ponad /fiński, indonezyjski, japoński, norweski, rumuński/	10 000

4. Liczba zarejestrowanych symboli identyfikujących
 lokalizację dokumentów w określonych zbiorach
 bibliotecznych — 131 303 284

OUC wykorzystuje format MARC /Machine Readable Cataloging/, zarówno wariant LC MARC jak i UK MARC, umożliwiając dostęp do rekordów według symboli Klasyfikacji Biblioteki Kongresu, ISBN i ISSN oraz słów kluczowych wyprowadzonych z tytułów lub nazw instytucji sprawczych. Możliwe jest także wyszukiwanie według nazw autorskich. Wymienione klucze wyszukiwawcze mogą być uzupełniane także za pomocą określenia daty publikacji i rodzaju materiału. Szczególnie wartościowym elementem rekordów OUC są sigla, czyli symbole identyfikacyjne bibliotek, posiadających daną pozycję w swoich zbiorach. Symbole te wprowadzane są automatycznie po stwierdzeniu, iż dana instytucja korzystała z określonego rekordu w procesie katalogowania lub zgłosiła nowy rekord do OUC. Pod koniec 1982 roku zarejestrowano ponad 120 mln. symboli lokalizacyjnych.

Według obliczeń statystycznych, każda instytucja członkowska typu uniwersalnego, zarówno biblioteki akademickie, jak i publiczne odnajdują obecnie w OUC 85 - 95% rekordów odpowiadających pozycjom znajdującym się w ich zbiorach.

2. Podsystem Katalogowania /Cataloguing Subsystem/

Podsystem ten umożliwia bibliotekom współpracę w zakresie katalogowania zbiorów w trybie online, polegającą na zgłaszaniu

formacja bieżąca o obiegu poszczególnych dokumentów. Informacja ta dostępna jest w trybie online dla każdego użytkownika, co w znacznym stopniu przyspiesza i ułatwia proces wypożyczania.

6. Podsystem Kontroli Obiegu Dokumentów /Circulation Control Subsystem/

Podsystem Kontroli Obiegu Dokumentów jest jedynym jeszcze w pełni nie uruchomionym serwisem OCLC. Zgodnie z założeniami projektowymi, podsystem ten ma stanowić niezależny serwis automatycznej kontroli aktywności zbiorów poszczególnych bibliotek, obejmując rejestrację i kontrolę wypożyczeń, organizację przerw i rezerwacji, rejestrację zwrotów oraz generowanie raportów okresowych o stanie zbiorów i zestawień statystycznych. Podsystem Kontroli Obiegu Dokumentów wykorzystywany łącznie z Podsystemem Katalogowania, Wypożyczeń Międzybibliotecznych i Gromadzenia gwarantuje automatyzację najważniejszych i najbardziej czasochłonnych operacji bibliotecznych. Podobnie jak pozostałe serwisy Centrum, Podsystem Kontroli Obiegu Dokumentów jest połączony ze wspólną siecią telekomunikacyjną OCLC.

WYPOSAŻENIE OCLC I CZAS PRACY SERWISÓW DIALOGOWYCH

Wyposażenie OCLC stanowi konfiguracja różnego rodzaju komputerów połączonych liniami komunikacyjnymi w ten sposób, iż tworzy one wielofunkcyjny system o stosunkowo niskim koszcie pracy i wysokiej efektywności /1/. Jest on zainstalowany w centrum komputerowym OCLC w Dublinie, stan Ohio. W skład owego kompleksu maszyn wchodzi szesnaście minikomputerów D-116 /Digital Computer Controls/, obsługujących ponad 180 linii telekomunikacyjnych, dwa minikomputery typu Tandem, obsługujące system lokalny oraz połączenie z Atlantą w stanie Georgia, dwanaście procesorów Tandem, tworzących tzw. system nadzorczy /Network Supervisor/, współpracujący obecnie z dwoma komputerami Xerox Sigma 9 /w przyszłości ten element systemu ma być rozbudowany do 7 maszyn/. Komputery te połączone są z szesnasto-procesorowym systemem Tandem, funkcjonującym jako procesor bazy danych /Data Base Processor/, umożliwiającym dostęp w trybie konwersacyjnym

do ponad 9 milionów rekordów bibliograficznych, przechowywanych na dyskach magnetycznych o łącznej pojemności 74 300 megabajtów.

OCLC utrzymuje ponadto dwa systemy administracyjno-produkcyjne obsługujące serwisy offline. Komputer IBM 4331 i siedem drukarek wierszowych przygotowuje karty katalogowe rozsyłane członkom Korporacji. Centrum dysponuje także drukarką laserową typu Xerox 9700, wykorzystywaną do produkcji różnych materiałów informacyjnych dla członków OCLC oraz do przygotowania danych wejściowych dla systemu.

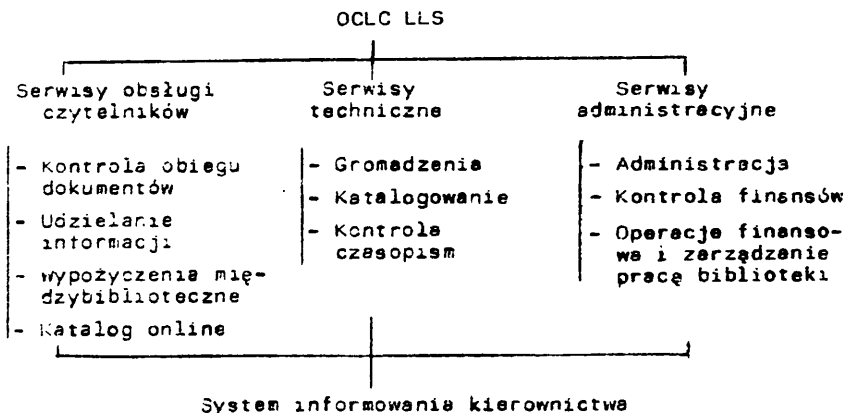
W chwili obecnej OCLC obsługuje około 5000 terminali zainstalowanych w bibliotekach i innych instytucjach, które zgłosiły akces do korzystania z serwisów online. Serwisy te pracują 87 godzin tygodniowo: od godziny 7.00 do 22.00 czasu wschodnioamerykańskiego od poniedziałku do piątku oraz od godziny 8.00 do 20.00 w soboty. Według danych statystycznych Centrum, w godzinach szczytu /między 9.00 a 17.00/ system OCLC przyjmuje i wysyła średnio 47 informacji jednostkowych /rekordów, lub żądań przez użytkownika ich części/ na sekundę. Dane te świadczą nie tylko o wysokiej operatywności systemu, ale także o jego popularności i stopniu wykorzystania.

PRACE BADAWCZE OCLC ORAZ USŁUGI KONSULTACYJNO-PROJEKTOWE

OCLC jest nie tylko instytucją usługową, ale także ośrodkiem badawczym dysponującym własnym personelem naukowym. Prowadzone przezeń prace zorientowane są na podnoszenie efektywności wszelkich serwisów informacyjnych zarówno w sensie technicznym i ekonomicznym, jak również szerszym - społecznym. Szczególnie interesujące badania OCLC wiążą się z tzw. marketingiem informacyjnym, a więc z szeroko zskrojoną eksploracją środowiska naukowego i jego potrzeb. Drugą znaczącą grupę tematów badawczych stanowią prace związane z rozwojem środków technicznych oraz pakietów programów, wykorzystywanych przez biblioteki, systemy bibliograficzne i faktograficzne. Zespół naukowy OCLC bada więc różne aspekty interakcji człowiek - maszyna, zjawiska społeczne i psychologiczne ograniczające stopień wykorzystania technik komputerowych w pracach naukowych, a także w życiu publicznym.

Centrum poświęca też wiele uwagi rozwinięciu i implementacji nowych technik komunikacyjnych, takich jak elektroniczne metody przesyłania informacji pomiędzy wydawcami, bibliotekami i czytelnikami, czy wykorzystanie mikrokomputerów w organizacji wewnętrznej pracy bibliotek oraz ich współpracy z obsługiwany przez nie otoczeniem.

Korzystając ze znacznej pomocy ze strony Council on Library Resources /CLR/, OCLC uczestniczy w badaniach systemów dialogowych o dostępie powszechnym, zainstalowanych w siedmiu amerykańskich bibliotekach. Dane uzyskane od użytkowników tych systemów mają służyć podnoszeniu dostępności serwisów konwersacyjnych, projektowanych przez OCLC, a także ułatwieniu innym bibliotekom określenia optymalnych zasad przechodzenia z tradycyjnych katalogów kartkowych na katalogi online. OCLC pracuje także nad przygotowaniem różnych wersji katalogów online, do których dostęp będzie dostosowany do potrzeb i umiejętności posługiwania się katalogami na nośnikach maszynowych przez różnego rodzaju użytkowników, od uczniów szkół powszechnych do studentów i doktorantów oraz pracowników naukowych.

Rys. 2. Zakres usług zautomatyzowanego Lokalnego Systemu Bibliotecznego OCLC /Local Library System OCLC - OCLC LLS/

Ważną część usług OCLC stanowią ściśle związane z kierunkami badań prowadzonych przez Centrum konsultacje oraz projektowanie zautomatyzowanych systemów bibliotecznych dla poszczególnych klientów. Ogólnie, OCLC oferuje dwa podstawowe rodzaje systemów: system centralny bazujący na usługach Katalogu Centralnego Online oraz system lokalny umożliwiający modelowanie rekordów katalogowych oraz operacji wykonywanych przez pozostałe serwisy dialogowe OCLC, zgodnie z potrzebami i konwencjami przyjętymi przez poszczególne biblioteki lub sieci bibliotek /rys. 2/.

Od początku lat sześćdziesiątych, kiedy pojawiły się pierwsze zautomatyzowane systemy informacyjne, obserwujemy bardzo dynamiczny rozwój serwisów bibliograficznych i znacznie wolniejszy wzrost liczby specjalistycznych systemów informacji faktograficznej. Serwisy faktograficzne są niewątpliwie najdogodniejszą formą usług informacyjnych z punktu widzenia zaspokajania realnych potrzeb użytkowników, dostarczają one bowiem dane bezpośrednio, nie wymagając dalszych poszukiwań. Klient serwisów faktograficznych otrzymuje więc tzw. informację docelową, którą może bezpośrednio wykorzystać w swoich działaniach twórczych. Jest to jednak bardzo droga forma usług informacyjnych, wymagająca skomplikowanych operacji przygotowawczych. W konsekwencji większość istniejących systemów faktograficznych informacji naukowej i ekonomicznej obsługuje nieznaczny procent potrzeb informacyjnych środowiska naukowego.

W przeciwieństwie do serwisów faktograficznych systemy informacyjne operujące metainformacją, czyli informacją bibliograficzną są nie tylko relatywnie tanie, lecz mają także znacznie szerszy zasięg. W praktyce istniejące obecnie bazy danych obsługują niemal wszystkie dziedziny wiedzy, choć oczywiście niektóre dyscypliny, takie jak chemia czy medycyna dysponują już wyczerpującymi skomputeryzowanymi rejestrami literatury, inne ciągle jeszcze obsługiwane są fragmentarycznie /zwłaszcza dyscypliny humanistyczne/. Chociaż utworzenie ogromnej sieci rozmatrych baz danych stanowi duże osiągnięcie w dziedzinie ułatwiania do-

stępu do informacji szerokim rzeszom użytkowników, to jednak warto zwrócić uwagę także na pewne mankamenty tego typu usług informacyjnych. Przede wszystkim bazy danych zakładane są dla poszczególnych dyscyplin naukowych lub grup dyscyplin, co nieszychanie utrudnia i czyni bardzo kosztownym wyszukiwanie informacji o charakterze interdyscyplinarnym. Przeciętny użytkownik, nie znający dokładnie zakresu tematycznego określonych baz danych, ma poważny kłopot z wyborem odpowiedniej bazy i najczęściej musi przeszukiwać nie jedną, lecz intuicyjnie wybranych kilka, a nawet kilkanaście. Z drugiej strony, cechą immanentną serwisów bibliograficznych jest wskazywanie dokumentów, w których użytkownik może znaleźć odpowiednią informację a ściślej - informowanie o istnieniu lub nieistnieniu takiego dokumentu. Serwisy te w sposób dokładny zastępują więc poszukiwania bibliograficzne i tylko bibliograficzne, jednakże najczęściej jest to zaledwie wstępny etap zbierania informacji przez użytkowników. W istocie chodzi im przecież o dotarcie do informacji zawartej w samym dokumencie, a więc nie wystarczy wiedzieć, że dokument istnieje, należy jeszcze go zlokalizować i bezpośrednio dotrzeć do jego treści. Tutaj jednak większość baz danych tworzonych w oparciu o najrozmaitsze bibliografie i listy wydawców, jest bezradna.

w ostatnich latach coraz większą wagę przywiązuje się do organizacji informacji bibliotecznej, do skojarzenia klasycznej bazy danych bibliograficznych z katalogiem odzwierciedlającym konkretne i ściśle zlokalizowane zbiory. Działanie Centralnego Katalogu OCLC jest efektem realizacji tej idei: skomputeryzowany i dostępny w trybie online katalog rejestrujący zbiory wielkich uniwersalnych i specjalistycznych bibliotek z różnych krajów stanowi zintegrowaną bazę danych, w której nie tylko nie istnieje problem ściśłego określenia przynależności dyscyplinarnej zagadnień naukowych, o których literaturę zamierzamy znaleźć, ale ponadto zawiera ona bezcenną dla użytkownika informację o miejscu, w którym możemy bezpośrednio dotrzeć do odpowiedniego dokumentu. OCLC zrzesza około 5000 bibliotek, co oznacza, iż średnio każdy rekord bibliograficzny zaopatrzony jest w 6-10 symboli identyfikacyjnych instytucji przechowujących i udostępniających bezpośrednio poszukiwany przez użytkownika dokument.

Centralny Katalog Online jest najważniejszym i najwyżej cenionym serwisem OCLC, należy jednak podkreślić, iż nie mniej wartościowe są także pozostałe usługi Centrum, a przede wszystkim te, które umożliwiają bibliotekom zakładanie własnych systemów komputerowych pod kierunkiem ekspertów OCLC, a następnie łączenie ich w zintegrowaną sieć biblioteczną. Obecnie większość dużych bibliotek naukowych w USA i krajach Europy Zachodniej dysponuje sprzętem komputerowym i automatyzuje wybrane operacje biblioteczne. Najczęściej indywidualne systemy biblioteczne wykorzystywane są w kontroli zbiorów i administracji oraz w katalogowaniu formalnym, natomiast bardzo rzadko możliwe jest wyszukiwanie informacji według haseł przedmiotowych w bibliotecznych katalogach online. Na tę charakterystyczną cechę skomputeryzowanych systemów bibliotecznych składa się wiele czynników, z których najistotniejszym wydaje się koszt i stopień trudności konstruowania indywidualnych serwisów o wyszukiwaniu rzeczowym. W tej sytuacji szczególnie warto zwrócić uwagę na usługi OCLC i rolę tej instytucji w rozwoju współczesnego bibliotekarstwa na świecie. Jak wspomniano wcześniej, OCLC powstało jako instytucja usługowa wspomagająca działalność bibliotek amerykańskich i zmierzająca do utworzenia ich zintegrowanej sieci. W Stanach Zjednoczonych jest to najstarszy i największy system dostarczający w trybie konwersacyjnym dane bibliograficzne wyposażone w sigła. Pod koniec lat siedemdziesiątych popularność Korporacji zaczęła się stopniowo zmniejszać, ze względu na opóźnienia we wdrożeniu podsystemów, nieregularność udzielania odpowiedzi przez system w trybie wadowym oraz brak specjalistycznej kontroli nad danymi wejściowymi. W 1978 r. powstała konkurencyjna dla OCLC Sieć Informacyjna Bibliotek Naukowych /Research Libraries Information Network - RLIN/, grupująca największe amerykańskie biblioteki akademickie, New York Public Library oraz szereg dużych bibliotek specjalistycznych, takich jak biblioteka Metropolitan Museum of Art, Chicago Art Institute, Shell Oil Company, Xerox Corporation^{x/}. Aktywność RLIN i pewien marazm, który ogarnął OCLC pod koniec lat siedemdziesiątych, spowodowały przenie-

^{x/}I. Klempner op.cit. s.71

sienie się części dawnych członków Centrum do nowej sieci bibliotek naukowych. Wkręcając w nową dekadę OCLC musiało więc poddać rewizji dotychczasowy program i udoskonalic jego realizację. Spektakularnym krokiem w tym kierunku było utworzenie wielkiego nowoczesnego centrum komputerowego w Dublinie, a następnie założenie Biura Europejskiego w Birmingham. W ten sposób OCLC odzyskało pozycję lidera stając się pierwszym skomputeryzowanym centrum informacji bibliotecznej o zasięgu międzynarodowym. Wiele krajów korzysta bezpośrednio z usług konsultacyjnych i projektowych, lub też traktuje OCLC jako wzorzec dla tworzenia własnych narodowych sieci bibliotecznych, czego przykładem jest ostatnio Republika Federalna Niemiec /5/. Niekomercyjny charakter usług informacyjnych OCLC, dodatkowa ich wartość uzyskana dzięki wprowadzeniu danych lokalizujących poszczególne dokumenty oraz nieograniczony zakres tematyczny /jakkolwiek w stosunku do komercyjnych baz specjalistycznych znacznie mniejsza rzeczywista reprezentatywność zbiorów informacyjnych dla piśmiennictwa naukowego/ i rozszerzający się zasięg terytorialny działalności Centrum czyni ten atrakcyjnego partnera i możnego sponsora zarówno dla narodowych /czy. stonowych w USA/ zautomatyzowanych sieci bibliotecznych, jak i dla poszczególnych bibliotek.

L i t e r e t u r a

1. INTRODUCING. Online Library Systems. Dublin: OCLC Inc. 1983.
2. LOCAL Library System LS/2000. Product Description. Birmingham: OCLC Europe, April 1983.
3. OCLC Annual Report 1981/82. Dublin: OCLC Inc. 1983.
4. ONLINE Library Services. Birmingham: OCLC Europe, July 1982.
5. PFLUG G. Die Rolle der Bibliotheken im Informationsnetz. "Libri" 1983 vol. 33 nr 1 s. 67-77.

PERSPEKTYWY DZIAŁANIA SIECI BIBLIOTECZNO-INFORMACYJNYCH

Przegląd problemów związanych z obecnym kryzysem w funkcjonowaniu bibliotek oraz z wzięciem ich ewolucji w przyszłości, oparty na dwu pracach o podstawowym znaczeniu metodologicznym: A. Kenta: Library Resource Sharing oraz J. Thompsona: The End of Libraries.

Koncepcja wspólnego wykorzystania zasobów bibliotecznych w ramach zintegrowanych sieci jako jeden ze sposobów zapobiegania zjawisku "nie używanych bibliotek". Możliwości zastosowania najnowszych technologii elektronicznych w procesach integracji i ewolucji systemów informacji bibliotecznej.

Wśród różnorodnych problemów podejmowanych w literaturze anglosaskiej w ostatnich kilku latach w związku z perspektywami funkcjonowania służb informacyjnych pojawia się pojęcie "nie wykorzystywanej biblioteki" /unusable library/. Termin ten jest ponoć bliższy użytkownikom niż samym bibliotekarzom i oznacza zwykle bibliotekę zbyt dużą, w której trudno znaleźć potrzebną książkę, oferującą użytkownikowi głównie bezużyteczne katalogi, nie stanowiące żadnej pomocy w przeszukiwaniu bezzasadnie ogromnych mas materiałów. Upowszechnienie się zjawiska nieużywanej biblioteki w części można tłumaczyć znanym i często opisywanym problemem eksplozji informacji. Na przykład w połowie lat siedemdziesiątych 32 tys. bibliotek publicznych, akademickich i specjalnych w USA oraz 75 tys. bibliotek szkolnych posiadało 1300 mln. voluminów, natomiast biblioteki brytyjskie dysponowały w tym czasie zbiorami około 250 mln voluminów.

Równocześnie z badań przeprowadzonych w połowie lat siedemdziesiątych na Uniwersytecie w Pittsburghu w USA pod kierunkiem

A. Kanta^{1/} wyniki, że 50% książek zakupionych przez biblioteki nigdy nie było wykorzystanych, 10% książek nie wykorzystywano ponad 7 lat i jedynie bardzo niewielka część zbiorów służy czytelnikom bardzo efektywnie, będąc nieustannie w obiegu. Charakterystyczne jest również to, że zaledwie 50% corocznych nowych nabytków jest wypożyczanych przez użytkowników. Zjawisko to ma miejsce w warunkach impasu ekonomicznego /wzrostu cen książek, wzrostu kosztów ich publikacji oraz wzrostu kosztów utrzymania bibliotek/, który zmusza nawet duże biblioteki do poszukiwania rozwiązań alternatywnych wobec dotychczasowego modelu samowystarczальной i autonomicznej biblioteki - "biblioteki aleksandryjskiej", gromadzącej wszystko o wszystkim, to znaczy usiłującej pełnić funkcję "skarbnicy wiedzy".

Z innych istotnych czynników, powodujących faktyczne obumieranie tradycyjnych bibliotek i stanowiących bariery w ich funkcjonowaniu wymienia się:

- fizyczne rozmiary książek,
- przestarzałe zasady i środki systematyzacji zbiorów /na przykład Klasyfikacja Dziesiątna Dewey'a, system Biblioteki Kongresu USA, katalogi systematyczne/,
- przestarzałe, a niekiedy wręcz niedorzeczne koncepcje i programy szkolenia użytkowników, powodujące ich ucieczkę z bibliotek i poleganie na źródłach gromadzonych we własnym zakresie,
- brak wzrostu aktywności w międzynarodowej dystrybucji czasopism i książek.

Wymienione ograniczenia w funkcjonowaniu bibliotek mają miejsce w sytuacji ekspansji innych form usług informacyjnych, opartych na skomputeryzowanych bazach danych bibliograficznych i faktograficznych, udostępnianych użytkownikom także poza bibliotekami dzięki ciągle rozwijającym się nowym technikom komunikacji. W sumie powoduje to - zdaniem specjalistów - że biblioteki muszą się zmienić, ponieważ to, co sobą reprezentują jest zbyt ważne dla społeczeństwa; są bowiem pamięcią, mózgiem ludzkiej wspólnoty. Jedną z podstawowych niezbędnych zmian w funkcjonowaniu bibliotek jest konieczność skoncentrowania uwagi na użytkowniku i jego potrzebach zamiast tylko na zbiorach, co po-

tocznie określa się jako zastąpienie dumy bibliotekarzy ze zbiorów dumą z użytkownika.

Poszukiwaniu nowych rozwiązań dla funkcjonowania bibliotek poświęcono liczne programy badawcze oraz specjalistyczne konferencje m.in. w USA, Wielkiej Brytanii i Francji. W ich wyniku poweatały raporty oraz zbiory referatów zawierające propozycje nowego ujęcia funkcji bibliotek obecnie i w przyszłości. Można tu wymienić m.in. Raport Komitetu Oświaty, Nauki i Sztuki Izby Gmin z 1980 roku, raport Rady ds. Badań i Rozwoju Biura Gabinetu w Wielkiej Brytanii, Raport S. Nore i A. Minca dla prezydenta Francji, materiały konferencji nt. wspólnego wykorzystania zasobów bibliotecznych, zorganizowanej na Uniwersytecie w Pittsburghu w 1976 roku oraz materiały konferencji w Białym Domu w 1979 roku na temat bibliotek i służb informacyjnych^{2/}.

Wnioski dotyczące możliwości obecnego i przyszłego funkcjonowania bibliotek w powiązaniu z przemysłem informacyjnym sprowadzają się do następujących sformułowań:

1. Funkcjonowanie bibliotek nie można rozpatrywać w oderwaniu od sieci informacyjnych; T. Galvin posłużył się porównaniem samodzielnej i samowystarczalnej biblioteki do zamku z piasku, który może zmyć kolejna fala poszerzającej się wiedzy.

2. Długofalowe ujęcie działalności bibliotek jako składników sieci informacyjno-bibliotecznej musi uwzględniać następujące aspekty jej funkcjonowania:

- koncepcyjne,
- operacyjne /organizacyjno-ekonomiczne/,
- społeczne i psychologiczne,
- badawczo-rozwojowe.

3. Rozwiązanie problemu miejsca, roli i kształtu biblioteki przyszłości może stanowić zastosowanie w powszechnej skali nowych technologii informacyjnych, na które składają się:

- nowe sposoby gromadzenia informacji /mikroformy, nośniki magnetyczne, wideodyski, pamięć holograficzna/,
- nowe środki operowania gromadzoną informacją /komputery, mini-komputery, mikroprocesory i inne tego typu urządzenia/,
- nowe środki szybkiego i taniego przekazu informacji na duże odległości /systemy i sieci telekomunikacyjne/.

4. Minął wiek druku. Przez ponad 500 lat wiedza ludzka była gromadzona w formie drukowanej, w bibliotekach stanowiących "pamięć ludzkości". Następnym etapem rozwoju będzie stanowić pamięć elektroniczna. Obecnie znajdujemy się w okresie przejściowym między dwoma epokami: druku i elektroniki.

5. Bazę społeczno-ekonomiczną obecnej sytuacji można przedstawić w kategoriach trzech rewolucji:

- w wyniku pierwszej rewolucji maszyny zastąpiły pracę mięśni ludzkich,
- w wyniku drugiej rewolucji maszyny zastąpiły system nerwowy człowieka - radio, film, telewizja, telefon,
- w wyniku trzeciej rewolucji maszyny /komputery/ zastępują mózg ludzki; powstaje społeczeństwo postindustrialne.

6. Uniknięcie przez biblioteki w przyszłości statusu bezużytecznego relikwitu przeszłości, czego już obecnie przejawem jest ich paraliż zawodowy, wymaga ewolucji bibliotek i zawodu bibliotekarza.

KONCEPCJA WSPÓLNEGO WYKORZYSTANIA ZASOBÓW BIBLIOTECZNYCH

Wspomniane wyżej zjawiska i problemy charakteryzujące działalność biblioteczno-informacyjną spowodowały sformułowanie i upowszechnienie koncepcji współdziałania bibliotek w ramach sieci /tzw. networking approach/ oraz jako jej pochodnej koncepcji wspólnego wykorzystania zasobów bibliotecznych /tzw. library resource sharing/. Idea koordynacji współpracy bibliotek w ramach sieci nie jest nowa. Na przykład w Stanach Zjednoczonych była realizowana pod przewodnictwem Biblioteki Kongresu od 1899 roku, a w Wielkiej Brytanii również sięga początków XX wieku^{3/}.

Próby analizy i zdefiniowania różnorodnych aspektów obecnego współdziałania bibliotek w ramach zintegrowanych sieci podejmowano m.in. na krajowej konferencji nt. wspólnego wykorzystania zasobów bibliotecznych w USA, zorganizowanej w 1976 r. pod auspicjami Studium Bibliotekoznawstwa i Informatyki Uniwersytetu w Pittsburgu /Graduate School of Library and Information Science/. Wśród kilku programowych referatów przygotowanych przez uczestników konferencji, reprezentujących największe

ośrodki koordynacyjne sieci bibliotecznych i duże biblioteki, takie jak Ohio College Library Centre, Library of Congress, Stanford University i in. przedstawiony został referat A. Kenta, profesora bibliotekoznawstwa i informacji naukowej na Uniwersytecie w Pittsburghu zatytułowany "The Long Range Goals" /Długofalowe cele wspólnego wykorzystania zasobów bibliotecznych/ traktowany od kilku lat w środowisku naukowo-zawodowym pracowników informacji jako "klasyczne", podatawowe opracowanie metodologiczne, zawierające również definicje i określenia podstawowych pojęć i terminów w omawianym zakresie.

Wspólne wykorzystania zasobów bibliotecznych /library resource sharing/ określono jako sposób działania bibliotek, polegający na partnerskim podziale wykonywanych funkcji i oparty na wkładzie zasobów poszczególnych bibliotek i chęci współdziałania. Celem współdziałania bibliotek w ramach sieci jest:

- dla użytkownika: maksymalizacja dostępności materiałów i usług informacyjnych,
- dla bibliotek; dostarczenie w ramach tego samego budżetu większej ilości usług niż przy działaniu indywidualnym.

W omawianym klasycznym opracowaniu A. Kent wymienia kilka warunków, która muszą być bezwzględnie przestrzegane jeśli tworzona sieć ma osiągnąć zakładane cele; Są to:

- 1/ dokładne zrozumienie istoty obecnych celów służb biblioteczno-informacyjnych oraz istnienie przychylnego klimatu dla podejmowanych działań zarówno wśród bibliotekarzy jak i użytkowników,
- 2/ dysponowanie aparatem bibliograficznym umożliwiającym dostęp do zbiorów,
- 3/ dysponowanie efektywnym systemem dostarczania dokumentów źródłowych,
- 4/ zapewnienie mechanizmów zapewniających uczestnikom sieci wpływ na politykę gromadzenia zbiorów oraz na funkcje administracyjne warunkujące konsekwentną obsługę,
- 5/ zaakceptowanie przez uczestników zasady partnerstwa w działaniu oraz wielostronnego podejmowania decyzji,
- 6/ zabezpieczenie autonomii bibliotek indywidualnych i ich znaczącego udziału w kierowaniu siecią.

Zakres wspólnego wykorzystania zasobów bibliotecznych może być różny i obejmować: wypożyczenia międzybiblioteczne, wspólne katalogowanie, skoordynowane gromadzenie zbiorów, kontrolę obiegu dokumentów itp.

Realizacja powszechnie odczuwanej potrzeby wspólnego wykorzystania zasobów bibliotecznych, wynikającej z przesłanek ekonomicznych i społeczno-kulturowych jest związana z rozwiązaniem szeregu problemów prawno-administracyjnych, ekonomicznych i badawczo-projektowych. Tworzone dla celów współdziałania sieci informacyjno-biblioteczne stanowią struktury kooperacyjne wykraczające poza granice instytucjonalne, a także polityczne, łączące w swoich ramach kilka rodzajów bibliotek - na przykład biblioteki akademickie, szkolne, specjalistyczne i publiczne.

W opracowaniach specjalistów reprezentujących instytucje informacyjne dysponujące pewnym doświadczeniem w realizacji idei wspólnego wykorzystania zasobów bibliotecznych nader często podkreśla się, że wspólne korzystanie ze zbiorów nie wynika automatycznie z faktu formalnego utworzenia sieci. Zwiększony, połączony potencjał technologiczny i kooperacyjny uczestników sieci wymaga zasadniczej rewizji i reorientacji tradycyjnych celów bibliotek oraz strategii świadczonych przez nie usług. Chodzi zatem o zmianę filozofii działania bibliotek, wyrażającą się w zrozumieniu faktu, że w obecnym kontekście technologicznym i ekonomicznym najważniejsze jest zapewnienie użytkownikom dostępu /bibliograficznego i fizycznego/ do samych zbiorów bibliotecznych, nie zaś powiększanie objętości tych zbiorów. Na tym tle projektanci i menadżerowie sieci informacyjno-bibliotecznych muszą odpowiedzieć na następujące pytania:

1/ co /tj. jakie zbiory/ może, a bardziej co nie może być przedmiotem wspólnego wykorzystania w ramach sieci? Wiadomo, że nie można deklarować jako wkładu fizycznego do sieci tej części zbiorów, która jest najczęściej wypożyczana lokalnie,

2/ jakie ewentualne negatywne skutki /ograniczenia/ mogą wynikać dla lokalnych użytkowników bibliotek z faktu włączenia się do sieci?

3/ jaki jest optymalny model organizacyjny tworzonej sieci, a także jej wielkość, liczebność klienteli oraz rodzaje

świadczonych usług informacyjnych.

4/ jakie, w miarę obiektywne kryteria należy stosować przy ocenie funkcjonowania sieci bibliotecznej?

Większość możliwych odpowiedzi na te i inne szczegółowe pytania zawarta jest we wspomnianym referacie A. Kenta z zastrzeżeniem przez autora konieczności i celowości rozważania rozwiązań alternatywnych, wynikających z symulacji pracy sieci przed podjęciem ostatecznych decyzji. Z przedstawionych przez niego propozycji celowe wydają się przytoczenie niektórych poglądów dotyczących możliwego zakresu współdziałania bibliotek w ramach sieci oraz optymalnych rozwiązań przy wyborze modelu sieci. Do funkcji wspólnie realizowanych przez biblioteki w ramach sieci należą:

- gromadzenie źródeł,
- przetwarzanie informacji bibliograficznej,
- przechowywanie źródeł,
- informowania o zasobach bibliotecznych,
- dostarczenie dokumentów oryginalnych /lub ich kopii/.

Wypełnianiu tych zadań służą odpowiednie podsystemy funkcjonalne sieci, takie jak:

- podsystem gromadzenia,
- podsystem katalogowania,
- podsystem kontroli czasopism,
- podsystem wypożyczeń międzybibliotecznych,
- podsystem kontroli obiegu dokumentów,
- podsystem zbiorczego katalogu online,
- podsystem administracyjno-ekonomiczny.

Jednakże - według opinii A. Kenta - żaden z istniejących obecnie zintegrowanych systemów informacyjno-bibliotecznych nie wypełnia i nie jest w stanie wypełniać wszystkich funkcji jednocześnie. Najbliższy ucieleśnieniu koncepcji wspólnego wykorzystania zasobów bibliotecznych w ramach zintegrowanej sieci informacyjno-bibliotecznej jest obecnie już międzynarodowy system OCLC /Online Computer Library Centre/ koordynowany przez Ohio College Library Centre od 1967 roku^{4/}. Podobne funkcje realizują brytyjskie sieci informacji bibliotecznej z systemem BLAISE jako systemem patronackim, analogicznie do OCLC.

Przy niezbędnym ograniczeniu liczby funkcji wspólnie realizowanych, przy zróżnicowanym charakterze udostępnianych zbiorów oraz zróżnicowanych potrzebach użytkowników, nie jest możliwe jednoznaczne wskazanie optymalnego modelu organizacji sieci.

A. Kent zaproponował następujące układy funkcjonalno-organizacyjne:

1. Sieć rozproszona /distributed network/ - wszyscy uczestnicy gromadzą różne pod względem wielkości i charakteru zbiory wzajemnie udostępniane.

2. Sieć gwiazdzista /star network/ - jeden z uczestników sieci posiada w zasadzie wszystkie źródła, pełniąc funkcje patronackie w stosunku do pozostałych.

3. Sieć gwiazdzista ze zbiorami częściowo dublującymi się.

4. Sieć hierarchiczna /hierarchical network/ - zorganizowana według wielkości potencjału uczestników. Potrzeby nie zaspokojone przez daną bibliotekę są przekazywane do kolejnego większego ośrodka informacji bibliotecznej.

5. Sieć mieszana /mixed network/ - stanowi kombinację poprzednich typów organizacyjno-funkcjonalnych.

Obecnie brak jest podstaw empirycznych do stwierdzenia większej lub mniejszej doskonałości wymienionych modeli sieci.

Omawiane propozycje zawierają również wykaz kryteriów, które mogą i powinny być podataką oceny sprawności funkcjonowania sieci informacyjno-bibliotecznych. Do kryteriów tych należą:

- elastyczność /flexibility/.
- dostępność /accessibility/.
- osiągalność /availability/.
- skuteczność /efficiency/.
- efektywność ekonomiczna /effectiveness/.
- możliwość kontroli jakości usług /quality control/.

Wymienione wyżej Centrum Koordynacyjne OCLC jako przykład instytucji reprezentującej najszerszy zakres działania w ramach współpracy sieci bibliotek również często spotyka się z krytycznymi ocenami. Wśród cech OCLC uznawanych przez środowisko biblioteczno-informacyjne za najbardziej negatywne wymienia się:

- "imperializm" porównywany do "imperializmu" biblioteki Aleksandryjskiej.

- niedoskonałość stosowanych rozwiązań technicznych, a zwłaszcza niedoskonałość oprogramowania,
- zbytne przywiązania do tradycyjnych funkcji i usług bibliotecznych - m.in. do funkcji produkowania kart katalogowych, co stanowi nowy tradycyjnej, lokalnej biblioteki.

Dążenie do optymalizacji wspólnego spełniania funkcji informacyjno-bibliotecznych wyraża się również w sformułowaniu niezbędnych priorytetów badawczo-różwowych, do których zalicza się:

- budowę i uruchamianie narodowych banków czasopism,
- badanie psychologicznych i społecznych aspektów zachowania się użytkowników wobec idei wspólnego wykorzystywania zbiorów bibliotecznych,
- badanie realizacji między uczestnikami sieci hierarchicznych w celu określenia optymalnej wielkości tych sieci,
- szczególnie śledzenie wykorzystania książek i czasopism w powiązaniu z kosztami ich zakupu oraz z kosztami wypożyczeń,
- opracowanie nowych metod dostarczania użytkownikom dokumentów źródłowych i stworzenie obsługi tak szybkiej i sprawnej, za jaką klienci zechcą płacić. Istotne jest przy tym uniezależnienie się od niedoskonałych usług pocztowych.

ROLA NOWYCH ŚRODKÓW TECHNOLOGICZNYCH W ZINTEGROWANYCH SIECIACH INFORMACYJNO-BIBLIOTECZNYCH

Charakterystyka technicznych aspektów funkcjonowania sieci bibliotecznych sprowadza się do stwierdzenia, że w projektowaniu zintegrowanych sieci bibliotecznych oraz w operowaniu nimi coraz bardziej dominuje technika komputerowa, poczynając od zastosowania minikomputerów dla potrzeb małych bibliotek lokalnych po duże komputery obsługujące konsorcja biblioteczne typu OCLC. Dzięki temu możliwe staje się nie tylko realizowanie podstawowych funkcji merytorycznych, ale również funkcji administracyjno-ekonomicznych.

W ocenie specjalistów reprezentujących pozabiblioteczne instytucje informacyjne środowisko zawodowe bibliotekarzy stosunkowo wolno uświadamia sobie nieuchronność ewolucji /jeśli nie

rewolucji/ organizacyjnej w bibliotekach, lecz także rewolucji technicznej. Powodują to następujące czynniki:

a/ ekspansywność i duża konkurencyjność usług online świadczonych przez różnorodne instytucje informacyjne,

b/ wzrost świadomości użytkowników o istnieniu alternatywnych form obsługi informacyjnej,

c/ zmiana roli użytkownika z obrońcy i protektora biblioteki na konsumenta usług informacyjnych. Użytkownika przestają satysfakcjonować instrukcje jak posługiwać się katalogiem, co wyraża się w poszukiwaniu odpowiedzi na pytanie "jaka jest odpowiedź na dany temat" zamiast "gdzie można szukać odpowiedzi na dany temat",

d/ konieczność najwyższego zaangażowania nowej technologii elektronicznej do rozwiązania jednego z najpoważniejszych problemów przemysłu informacyjnego lat osiemdziesiątych, który - zdaniem dyrektora Lockheed Information System R.K. Summisa - stanowi sprawne dostarczanie użytkownikom kopii dokumentów źródłowych.

W sumie chodzi o stworzenie stałych, systemowo zorganizowanych powiązań między bazami danych bibliograficznych i faktycznych dostarczanych przez ich komercyjnych i niekomercyjnych producentów i dystrybutorów oraz zbiorami bibliotecznymi i ich katalogami, umożliwiającymi lokalizację potrzebnych dokumentów i szybkie ich uzyskanie. Przykładem stopniowej integracji organizacyjno-funkcjonalnej w zakresie informacji bibliograficznej i katalogowej jest udostępnienie od 1982 roku przez największego dystrybutora informacji on-line Lockheed DIALOG z biorów opisów katalogowych Biblioteki Kongresu USA, równoległe z ponad 100 bazami danych bibliograficznych.

Do środków technicznych obecnie dostępnych /lub rozwijanych/, umożliwiających realizację zadania wiązania informacji bibliograficznej i bibliotecznej, co często określa się jako "budowę mostu między danymi" /data bridge/, a także informacji wydawniczej należą:

1/ transmisja facsimile, a w dalszej perspektywie mikrofacsimile; jej wykorzystanie jest najbardziej charakterystyczne dla prób podejmowanych przez europejskie służby informacyjne, a zwi-

szcza brytyjskie;

2/ systemy informacji pełnotekstowej, funkcjonujące już obecnie w dziedzinie legislacji i nauk prawnych zarówno w Wielkiej Brytanii /system LEXIS/ jak i w USA /system LITE - Legal Information Through Electronics, zbudowany przez Departament Obrony USA/;

3/ serwisy elektronicznej publikacji tekstów, również stopniowo uruchamiane w dziedzinie informacji naukowo-technicznej. Przykładem może być wydawnictwo McGraw Hill udostępniające w wersji skomputeryzowanej teksty ponad 30 czasopism w dziedzinie chemii i dyscyplin pokrewnych;

4/ systemy dostępu do banków i baz danych typu teletext, viewdata i videotext;

5/ wideodyski, jako tani i operatywny środek miniaturyzacji zbiorów informacji bibliotecznej, bibliograficznej i fakto-graficznej;

6/ techniki optycznego rozpoznawania obrazów.

Upowszechnienie wykorzystanie wymienionych środków nowej technologii informacyjnej wiąże się często z koniecznością zasad organizacji zbiorów informacji na nośnikach maszynowych oraz zasad jej indeksowania. Jedną z poważniejszych przeszkód w integracji zbiorów informacji bibliotecznej z innymi bankami danych oraz wykorzystanie przy tym możliwości systemów informacji pełnotekstowej był brak dostatecznie precyzyjnego i efektywnego oprogramowania komputerów, zwiększającego możliwości wyszukiwawcze w oparciu o pełne teksty dokumentów źródłowych. Ostatnio jednak firma komputerowa ICL opracowała nowy pakiet programów CAFS-800 /Content Addressable File Store/, stanowiący przykład postępu również i w tej dziedzinie.

Wykorzystanie wymienionych środków technicznych w praktyce funkcjonowania sieci informacyjno-bibliotecznych należy rozpatrywać również w co najmniej dwu aspektach:

1/ możliwości technicznych,

2/ realiów czynników politycznych i społeczno-ekonomicznych, z którymi wiąże się problem suwerenności państw przy ponadgranicznym przepływie danych w ramach sieci informacji i między sieciami, problem wpływu nowych środków technicznych na po-

ziom zatrudnienia, problem ochrony własności intelektualnej, literackiej i artystycznej.

Wizja zastąpienia w bliskiej przyszłości /około 2000 roku/ tradycyjnych bibliotek w pełni skomputeryzowanymi i zminiaturyzowanymi zbiorami informacji, dostępnymi przez domowe komputery czy terminale zainstalowane w domu, budzi szereg sprzeciwów tradycjonalistów, obrońców słowa drukowanego i jest przyczyną licznych dyskusji i polemik prowadzonych w prasie specjalistycznej oraz w prasie fachowej. Jeden z największych autorytetów i praktyków w omawianym zakresie F.W. Lancaster, twórca koncepcji bezpapierowych systemów informacji, podtrzymuje pogląd o nieuchronności nadejścia epoki elektronicznego gromadzenia, przechowywania i przekazu informacji i stawia pytanie, jakie korzyści wynikną dla użytkownika z możliwości równoległego korzystania z tradycyjnych i przyszłościowych form obsługi informacyjnej. Próby w miarę obiektywnego i prawdopodobnego przedstawienia wizji funkcjonowania przyszłych zintegrowanych i maksymalnie skomputeryzowanych sieci informacyjnych podejmowali również B. Vickery, G. Salton, M. Line i in. W rezultacie różnorodnych rozważań sformułowano m.in. następujące wnioski:

1. Społeczność biblioteczna stanie się integralną częścią przemysłu informacyjnego, zajmującego się dostarczaniem nowych i tradycyjnych usług informacyjnych via domowe komputery i sieci telekomunikacyjne. Zbiory biblioteczne na nośnikach tradycyjnych /papierowych/ zostaną zachowane dla celów rekreacyjnych, oświatowych, zwłaszcza w naukach humanistycznych, a także dla celów kulturowo-poznawczych - książka jako dzieło sztuki.

2. Ewolucja funkcji tradycyjnej biblioteki sprowadzi się do przejścia funkcji łącznikowego centrum informacji umożliwiającego wybór stosownych baz danych. Niekiedy mówi się o bibliotekarstwie baz danych.

3. Do nowych funkcji bibliotek jako ogniw zintegrowanych sieci informacyjnych będzie należeć zapewnienie dostępu online do źródeł informacji /i ew. jej wydruk/ dla tych, którzy nie dysponują własnymi terminalami. prowadzenie działalności instruktażowej dla użytkowników w zakresie korzystania z baz i banków danych.

4. Jednym z głównych zadań bibliotekarzy stanie się intelektualne przetwarzanie informacji, obejmujące analizę treściową dokumentów, indeksowanie treści dokumentów w terminach języków informacyjnych, budowę i rozwijanie języków informacyjnych oraz pośredniczenie między specjalistami w zakresie informacji i użytkownikami.

5. Ponad 500-letni dorobek sztuki wydawniczej, wyrażający się liczbą 30 mln tytułów opublikowanych książek i stanowiący zbiory bibliotek nie zniknie, natomiast rozszerzeniu ulegną archiwalno-muzealne funkcje bibliotek. Prawdziwej inwazji nowej technologii informacyjnej można spodziewać się w dziedzinie informacji naukowej i prasowej. Celowość konwertowania wszystkich zbiorów informacji utrwalonej na nośnikach drukowanych na nośniki elektroniczne /przy istnieniu możliwości technicznych/ wymaga przede wszystkim analizy ekonomicznej. Zdaniem M. Line'a, z British Library miałyby to sens wówczas, gdyby koszty konserwacji zbiorów przekraczały koszty konwersji.

6. Zbiory biblioteczne ulegną miniaturyzacji, biblioteki - ograniczeniu przestrzennemu dzięki wykorzystaniu mikroform i minimalizacji korzystania z nośników papierowych.

7. Równolegle do ewolucji bibliotek i ich wtapiania się w zintegrowane sieci informacji nieuchronna stanie się ewolucja zawodu bibliotekarza, bliższego funkcji konsultanta w zakresie informacji. Wymaga to już obecnie ustalenie odpowiednich programów kształcenia. Za optymalne przyjmuje się wykształcenie oparte na ukończeniu dwu fakultetów: podstawowego specjalistycznego oraz uzupełniającego wydziału informacji naukowej.

Niezbędność i celowość wprowadzenia zmian w zakresie kształcenia kadr informacyjnych dla przyszłych systemów potwierdzają przedsięwzięcia podejmowane już obecnie w uniwersytetach amerykańskich i brytyjskich między innymi w sferze nazewnictwa wydziałów i szkół. Zderza się coraz częściej, że szkoły bibliotekoznawstwa i informacji naukowej są przemianowane na szkoły /lub wydziały/ informacji naukowej z zachowaniem pewnej dycho-
tomii w programach nauczania.

Przedstawione problemy funkcjonowania sieci biblioteczno-informacyjnych stanowią jedynie fragmentaryczny wybór zagadnień podejmowanych i analizowanych w światowej literaturze specjalistycznej od kilku lat z racji przekonania o anachronizmie tradycyjnych usług i instytucji bibliotecznych, które muszą ulec ewolucji lub przestać istnieć.

P r z y p i s y

1. A. Kent, Th. Galvin: Library Resource Sharing. New York and Basel: Marc Dekker Inc. 1977, 356 s.
2. J.S. Thompson: The End of Libraries, London 1982, 127 s.
3. E. Artowicz: Sieci biblioteczne i informacyjne w Wielkiej Brytanii, "Zagadnienia Informacji Naukowej" 1980 nr 2/37/ s. 176-185.
4. Szczegółowe informacje na temat działalności OCLC zawiera artykuł B. Sosińskiej: Międzynarodowe Centrum Koordynacyjne Sieci Systemów Informacji Bibliotecznej - nowa funkcja OCLC. "Zagadnienia Informacji Naukowej" 1983 nr 2/43/ s. 99-114.

RECENZJE I OMÓWIENIA

KSZTAŁCENIE STUDENTÓW JAKO UŻYTKOWNIKÓW INFORMACJI NAUKOWEJ^{x/}

"Gdyby nawet bez użytku biblioteka stać miała, sam czas, samo utrzymywanie jej w czystości, okurzanie, przetrzepywanie, zwolna by ją niszczyło. Aleby to był martwy kapitał! Potrzeba z niego uczonych korzyści, a te wynikają przez udzielanie się biblioteki naukom i osobom w naukach pracującym", pisał w 1826 roku w "Bibliograficznych ksiąg dwoje" Joachim Lelewel /Wilno 1826 s. 306/, który już wtedy upatrywał główny sens istnienia biblioteki w jej użyteczności dla nauki. Intuicyjnie, przeczuwał wówczas uczony, żywiołowe zmiany zachodzące w rozwoju nauki powodujące stały wzrost liczby publikacji, a tym samym powiększanie się zasobów bibliotek, w których coraz trudniejsza będzie orientacja i coraz większe zagubienie czytelnika. Współcześnie szybkie przekazywanie informacji uważane jest za jeden z najważniejszych czynników rozwoju nauki i postępów techniki.

Pomiędzy ukazującymi się na świecie dokumentami a osobami, pragnącymi z nich korzystać, wyrósł z latami cały gąszcz różno-

^{x/} Wanda PINDŁOWA: Kształcenie studentów jako użytkowników informacji naukowej w świetle nauki o informacji naukowej /informatologii/ i pedagogiki. Kraków 1981, 342 s. rys. 40 tabl. 10 zał. 6 poz. bibl. 409.

Praca doktorska. Promotor: prof. dr hab. Maria Dembowska. Obrona 18 VI 1982 r. na Uniwersytecie Jagiellońskim. Recenzenci: prof. dr hab. Stanisław Grzeszczuk, Uniwersytet Jagielloński; prof. dr hab. Krzysztof Migoń, Uniwersytet Wrocławski; doc. dr Adam Wysocki, Centrum Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej w Warszawie.

rodnych pośredników. Anglicy nazywają je "information tools", co w Polsce tłumaczymy jako "narzędzia informacji". Narzędzia te czasami określane niejednoznacznie terminami "źródła informacyjne" lub "wydawnictwa informacyjne" rozwinęły się w bardzo zróżnicowanych formach. Od katalogów i bibliografii, o których doskonałość zabiegał już Leleweł, przez nowoczesne kartoteki perforowane oraz indeksy o skomplikowanych nieraz układach - aż po zautomatyzowane systemy informacyjne, korzystanie z których wymaga podstawowego przygotowania.

Zmieniły się więc, z jednej strony żądania użytkowników wykorzystujących różnego rodzaju informacje, a z drugiej - wzrastającą wymagania stawiane tymże użytkownikom.

Toteż obecnie, odległy wydaje się obraz mistrza - nauczyciela wprowadzającego swego ucznia w tajniki wiedzy i odkrywającego przed nim swój warsztat naukowy. Równie prawie legendarną postać tworzy bibliotekarz - omnibus, który nie tylko wskazywał potrzebującemu odpowiednie książki na półce bibliotecznej, ale i miejsce w książce, gdzie znajdzie żadaną wiadomość.

Te same czynniki, które wpłynęły na rozwój wiedzy - spowodowały zmianę w procesie kształcenia młodych ludzi w zakresie wyszukiwania i wykorzystywania informacji naukowej.

Coraz częściej treści związane z umiejętnością pracy naukowej zaczęto wprowadzać do normalnego toku studiów, przede wszystkim w ramach proseminariów i seminariów. Jednakże stopień ich nasycenia treściami metodycznymi nadal zależy od inwencji i uznania ich ważności przez prowadzących zajęcia. Stąd też między poszczególnymi uczelniami, a nawet wydziałami i specjalnościami w jednej szkole, można dostrzec znaczne różnice w eksponowaniu treści i metod służących wychowaniu aktywnych odbiorców informacji naukowej.

W dalszym rozwoju omawianego problemu nastąpiło przesunięcie części obowiązku przygotowania studentów do umiejętnego studiowania, spoczywającego dotąd wyłącznie na pracownikach nauki - również na bibliotekarzy. Tym samym z mocy prawa zostało podkreślone znaczenie biblioteki uczelnianej jako warsztatu pracy naukowej.

Dla umiejscowienia w czasie owego etapu w naszym kraju, można by się cofnąć aż do początku XIX wieku, kiedy to rozpoczęto prowadzenie w kilku uniwersytetach - Wilnie, Warszawie i Krakowie - wykładów z bibliografii, powierzając je najczęściej wybitnym bibliotekarzom. Co prawda pod terminem tym rozumiano na ogół cały zespół nauk księgoznawczych to jednak przynosiły one słuchaczom pewną orientację w istniejących bibliografiach, a nawet - jak w przypadku Karola Estrachera - dawały impuls do dalszych poszukiwań nieznanymi bibliografom druków.

W innych krajach, np. w Stanach Zjednoczonych, źródła wspominają wypowiedź O.H. Robinsona z Rochester University, który już w roku 1876 zwracał uwagę na konieczność udziału bibliotekarza w procesie edukacji i omawiał własne doświadczenia w tej dziedzinie.

Autorka sięgając do genezy problemu kształcenia studentów jako użytkowników informacji naukowej nie rozwinęła szerzej w swej pracy tego zagadnienia. Zwróciła jedynie na nie uwagę we Wstępie, zaznaczając, że wymaga ono odrębnych studiów historycznych. Podkreśliła natomiast że współcześnie do najważniejszych czynników wpływających na badany problem kształcenia użytkowników można zaliczyć:

- ilościowe i jakościowe zmiany w nauce,
- rozwój informatologii^{x/}, w tym przesuwanie się zainteresowań badawczych tej dyscypliny na użytkownika - jego potrzeby i kształcenie,
- współczesne kierunki rozwoju w pedagogice, m.in. idea permanentnej edukacji.

Za zasadniczy przełom w historii kształcenia studentów jako użytkowników informacji w Polsce należy uznać ukazanie się w roku 1925 podręcznika dla korzystających z bibliotek, przede wszystkim dla studentów, którego autorem był Józef Grycz.

^{x/} Autorka posługiwała się w pracy kontrowersyjnym terminem "informatologia", stosując go zamiennie z określeniem "nauka o informacji naukowej". Decyzję tę podjęła m.in. ze względów uyt-litarnych poszukując odpowiedniego terminu, krótszego, a tym samym wygodniejszego, dla określenia nazwy dyscypliny, o której pisała.

Dopiero jednak po II wojnie światowej, w latach pięćdziesiątych, udział bibliotek uczelnianych w dydaktyce szkoły wyższej został usankcjonowany odpowiednimi zarządzeniami i uchwałami.

Mimo jednak wspomnianych kroków legislacyjnych oraz podejmowanych wysiłków ze strony wielu bibliotek, nie znikają twierdzenia o złym przygotowaniu studentów do wyszukiwania informacji.

Zróznicowany przebieg procesu kształcenia studentów w zakresie informacji naukowej w Polsce uwarunkowany tradycją, uznaniem lub brakiem uznania ze strony pracowników naukowo-dydaktycznych, a także wypełnianiem lub uchylaniem się od tych obowiązków bibliotekarzy, nie wpływa na ogół pozytywnie na jego przebieg.

Potrzeba kształcenia studentów w tym kierunku, jak i niska efektywność prowadzonych przez biblioteki zajęć dydaktycznych nie jest tylko problemem polskim, ale występuje na całym świecie. Potwierdziła to penetracja bogatej literatury przedmiotu - 409 pozycji, w tym 168 w językach obcych, szczególnie w języku angielskim.

Ponad dziesięcioletnie doświadczenia autorki w prowadzeniu zajęć dla użytkowników informacji naukowej wpłynęły również na poczynienie szeregu własnych obserwacji i konstatacji w tym zakresie. Bez szczegółowych badań trudno jednak ustalić, które z wyczuwanych intuicyjnie przeszkód wpływają najbardziej na końcowe rezultaty zajęć.

W ten sposób praktyczna chęć ustalenia przyczyn niepokojącego braku efektów kształcenia w zakresie informacji naukowej skierowała autorkę na drogę rozważań teoretycznych. Jako główny cel pracy postawiła sobie zatem przedstawienie problematyki badawczej zagadnienia kształcenia studentów jako użytkowników informacji naukowej i wyznaczenie jej miejsca w dwu dyscyplinach naukowych najbardziej z tym tematem związanych, mianowicie: informatologii i pedagogice, a także uporządkowanie aparatury pojęciowej i wyciągnięcie wniosków dla praktyki.

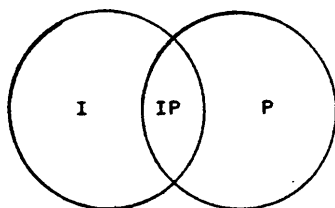
W związku z przygotowaniem autorki temat został znacznie głębiej zanalizowany z pozycji nauki o informacji.

W części pierwszej zatytułowanej "Kształcenie użytkowników informacji naukowej jako problem interdyscyplinarny - informatologii i pedagogiki" wykazano, że problem ten wyrastając na styku nauki o informacji naukowej i pedagogiki wiąże się także z innymi dyscyplinami, które mniej lub bardziej bezpośrednio interesują się człowiekiem, jak psychologia, socjologia, filozofia czy bibliotekoznawstwo / nauka o książce.

Problemem nadrzędnym dla kształcenia studentów jako użytkowników informacji jest kształcenie użytkowników. Toteż przy ustalaniu i wyodrębnianiu z innych dziedzin elementów istniejącej dotychczas refleksji teoretycznej nad problemem kształcenia użytkowników kategoria studentów została omówiona jako część tej całości.

Kształcenie użytkowników informacji naukowej ma znaczenie praktyczne. Niekiedy dochodzi się jednak do przekonania, i tak się stało w tym przypadku, że podejmowanie pewnych czynności praktycznych wymaga określonego zasobu wiadomości teoretycznych. Odczucie braku skryształizowanych podstaw naukowych dla danego praktycznego kierunku działania, zwłaszcza, gdy posiada on już własną historię oraz coraz wyraźniej określa i wyodrębnia swoje pole badań, nie wpływa pobudzająco na podejmowanie racjonalnych decyzji praktycznych.

Dla osiągnięcia wytyczonego celu skupiono uwagę na trzech różniących się zakresami wątkach pozostających w ścisłym związku z polem badawczym, jakie powstaje na skrzyżowaniu informatologii /I/ i pedagogiki /P/ nazwanym dalej polem IP.

Rys. 1 Wspólne pole badań IP

I - informatologia, P - pedagogika, IP - wspólne pole badań

I tak omówiono:

- 1/ rozwój problemu kształcenia użytkowników informacji naukowej na tle informatologii i pedagogiki,
- 2/ wybrane wspólne problemy badawcze informatologii i pedagogiki w aspekcie kształcenia użytkowników informacji naukowej,
- 3/ zakres pola IP w aspekcie kształcenia użytkowników informacji naukowej.

Kształcenie użytkowników informacji naukowej

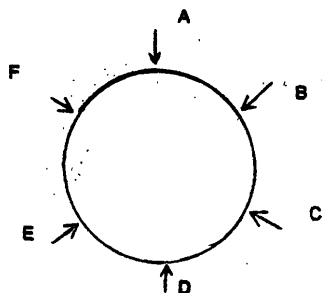
Przyjęto pewien model porządkujący tok rozważań, oznaczając poszczególne zagadnienia kodami od A do F:

Geneza i przedmiot badań	- A
Cel badań	- B
Struktura problemu kształcenia użytkowników	- C
Aparatura pojęciowa	- D
Metodologia badań	- E
Związki z innymi dyscyplinami	- F

Należy przy tym zwrócić uwagę, że taki porządek przyjmowano już przy omawianiu konkretnej dyscypliny /np. zob. K.Migoń: Nauka o książce... s. 47-63/. Tymczasem tutaj zastosowano go po raz pierwszy dla zbadania problemu leżącego na styku dwu dyscyplin. Spowodowało to bardziej skomplikowany tok rozważań, gdyż każdy punkt wskazany w przyjętym modelu odnoszono do obydwu dyscyplin, by następnie skonfrontować go z problemem kształcenia użytkowników informacji naukowej.

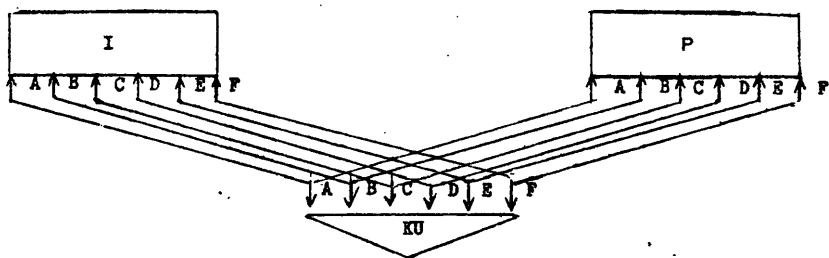
Jeżeli zatem przyjęty model opisu jednej dyscypliny można by przedstawić w sposób podany na rys. 2 to dla celów rozważań w niniejszej części pracy model taki powinien przedstawiać się jak na rys. 3.

Problem kształcenia użytkowników posiada własny przedmiot badań oraz własnych badaczy /jak np. za granicą - N. Fjällbrant, T.G. Kirk, F.F. Kuo, M. Stevenson; w Polsce - T. Łapacz, A. Wengerek i in./. Terminologie nie została dotąd uporządkowana, starano się uściślić niektóre ważniejsze pojęcia pod kątem potrzeb omawianej pracy. Przedstawiono również własną koncepcję

Rys. 2 Model opisu jednej dyscypliny

n - omawiana dyscyplina, A, B, C, D, E, F - kody poszczególnych aspektów wymienionych poprzednio

Rys. 3 Przyjęty model omawiania KU na tle I oraz P

I - informatologia, P - pedagogika, KU - kształcenie użytkowników informacji naukowej; A, B, C, D, E, F - kody poszczególnych aspektów omawiania problemu kształcenia użytkowników

struktury naukowej informatologii, aby na tym tle wskazać zależności naukowej struktury kształcenia użytkowników. Zestawiono metody stosowane w informatologii i pedagogicą porównującą je z metodami stosowanymi w ogólnej metodologii nauk. Powstała w ten sposób tablice porównawcza metod badawczych z przykładami konkretnych opracowań, w których daną metodę stosowano lub wskazaniem autorki, w jakich przypadkach badań w informatologii może być ona stosowana.

Przeprowadzona próba badania terminów zamieszczonych w wybranych podstawowych słownikach i encyklopediach z zakresu obu dyscyplin wykazała ich występowanie, potwierdzając tym samym związki informatologii i pedagogiki. Przykładowa analiza cytowań jednej z nielicznych pozycji książkowych /Educating the library user. Ed. by J. Lubans, jr. New York: Xerox 1974/ pozwoliła na wyciągnięcie wniosku, że wzajemne przenikanie się informatologii i pedagogiki w aspekcie kształcenia użytkowników jest już zaawansowane. Świadczy o tym między innymi fakt, iż przedstawiciele obu dyscyplin rzadko powołują się na podstawowe opracowania, co jest zwykle charakterystyczne dla wczesnego okresu wzajemnych związków, natomiast cytują specjalistyczne i najnowsze opracowania.

Wspólne problemy badawcze informatologii i pedagogiki

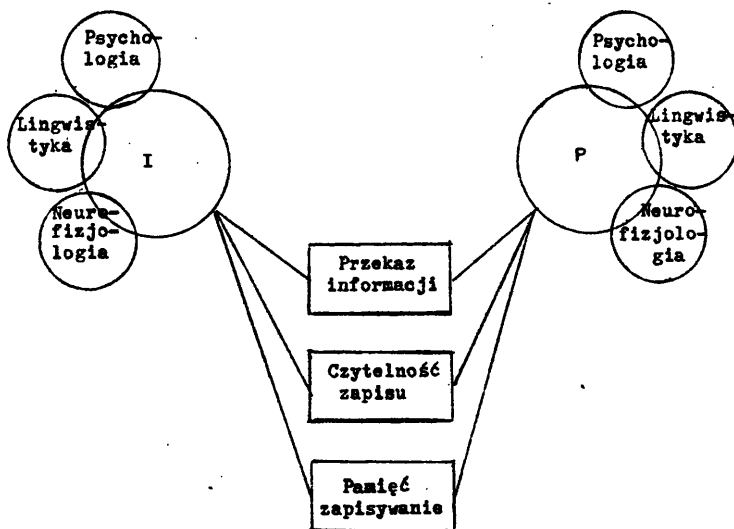
W odniesieniu do wskazania wspólnych problemów badawczych informatologii i pedagogiki w aspekcie kształcenia użytkowników stwierdzono istnienie takich problemów, których zbadanie przyniosłoby korzyści zarówno informatologii, jak i pedagogice. Powszechnie wiadomo, że wykorzystując doświadczenia badawcze jednej dyscypliny i przenosząc je na swój grunt, drugie dyscypliny rozwiązuje szybciej swoje zadania badawcze. Obie dyscypliny mogą również wzbogacić podstawy teoretyczne prowadząc badania interdyscyplinarne.

Wymienione w dalszym ciągu zagadnienia nie wyczerpują wszystkich problemów, którymi zainteresowane są zarówno informatologia jak i pedagogika. Są to jedynie wybrane przykłady, które uznano za szczególnie istotne z punktu widzenia zasadniczego tematu rozprawy czyli kształcenia użytkowników informacji naukowej.

Zwrócono uwagę na następujące wspólne dla obu dyscyplin zagadnienia:

- przekaz informacji i co się z tym wiąże: zniekształcenia komunikatu, przetwarzanie informacji, analiza tekstu oraz percepcja informacji,
- czytelność tekstu,
- pamięć /zapamiętywanie przekazywanej informacji/.

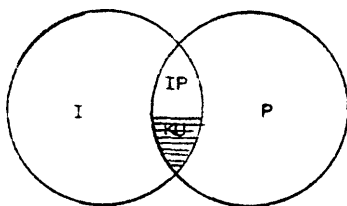
Badaniami nad wymienionymi wyżej problemami zajmują się równocześnie i inne pokrewne dyscypliny. Na rys. 4 wskazano tylko te, których udział w badaniach danych zagadnień ma największe znaczenie, a więc lingwistykę, psychologię i neurofizjologię.

Rys. 4 Wybrane problemy, którymi zainteresowane są I oraz P przy udziale innych dyscyplin

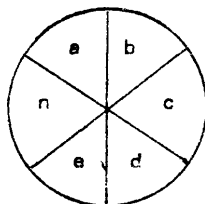
Zakres pola IP

Stwierdzono, że pole badawcze powstające na skrzyżowaniu informatologii i pedagogiki zawiera w swym zakresie prócz kształcenia użytkowników i inne problemy, których pominięcie zubożyłoby naszą wiedzę o tym przedmiocie, głównie z uwagi na relacje, w jakich pozostają one do kształcenia użytkowników.

Rys. 5 Miejsce KU we wspólnym polu badań IP

w polu IP wyodrębniono kilka problemów odpowiadających zakresom poszczególnych podpól, które zakodowano ① do ⑤.

Rys. 6 Podpola w polu IP

- ① Kształcenie użytkowników informacji naukowej
- ② Pedagogika informacji naukowej^{x/}
- ③ Informacja pedagogiczna
- ④ Metodyka pracy z czytelnikiem
- ⑤ Pedagogiczne aspekty pracy placówek informacji naukowej

Podpole oznaczone ④ /nieokreślone/pozostawiono dla zaznaczenia możliwości powstania nowych problemów badawczych. Może też zaistnieć sytuacja podziału progresywnego poszczególnych podpól od ① do ⑤, z których w wyniku rozwoju i narastanie problematyki badawczej wyodrębnią się samodzielne tematy.

^{x/} Autorka ma świadomość kontrowersyjności wyodrębnienia "pedagogiki informacji naukowej" rozumianej tu jako całokształt działań i badań odnoszących się do przygotowywania kadr informacyjnych i bibliotecznych wszystkich szczebli - uważa jednak, iż jest to kwestia różna od omawianego w rozprawie problemu kształcenia użytkowników informacji naukowej.

Jest to więc nieco inne spojrzenie na kształcenie użytkowników, wskazujące na miejsce tego problemu w polu IP oraz jego powiązania z pozostałymi podpolami niż w poprzednio omawianych punktach 1 i 2 - gdzie kształcenia użytkowników konfrontowano z informatologią i pedagogiką.

Zgodnie z tematem pracy, główną uwagę skupiono na podpolu (e), czyli kształceniu użytkowników i to w trzech aspektach:

- miejsca tego problemu w teorii informacji naukowej,
- w procesach informacyjnych,
- w ogólnej problematyce użytkownika informacji naukowej.

Przedstawienie pozostałych problemów odpowiadających zakresom podpól od (b) do (e) ograniczono do wskazania jedynie ich najważniejszych cech aby nie wkraczać zbyt głęboko w tematykę drugoplanową z punktu widzenia niniejszej pracy, a wymagającą odrębnych studiów.

Podpola te różnią się od siebie, trudno wobec tego przyjąć ten sam sposób ich omawiania.

Podpola (b) i (c) związane są znacznie ściślej z polem IP, gdyż mieszczą się w nim zakresowo. Natomiast zakresy podpól (d) i (e) tylko częściowo pokrywają się z polem IP, a powstają na skrzyżowaniu kilku dyscyplin czy kierunków badań.

Przyjęto dla podpól (b) i (c) następujący porządek ich omawiania: przedmiot, powiązania z I oraz P, pole badań, natomiast dla podpól (d) i (e) wprowadzono jeszcze jeden element, a mianowicie - powiązania z innymi dyscyplinami.

Oczywiście, rozważania w tej części pracy prowadzono przyjmując założenie, że traktuje się zarówno informatologię jak i pedagogikę jako dyscypliny autonomiczne.

W części pierwszej pracy /najobszerniejszej/ przedstawiono pierwszą w polskiej literaturze przedmiotu w tak wielostronnym ujęciu próbę uporządkowania omówionych wyżej problemów. Wskazano miejsce i znaczenie problemu kształcenia użytkowników w informatologii. W odniesieniu do refleksji teoretycznej nad problemem kształcenia użytkowników można stan ten zaledwie określić, posługując się terminem przyjętym w naukoznawstwie jako stadium przedteoretyczne. Starano się wskazać i określić, istotne z punktu widzenia zarówno badań jak i praktyki, związki z innymi

problemami badawczymi, występującymi na skrzyżowaniu informatologii i pedagogiki. W ten sposób stworzono ogólne tło dla wprowadzenia w szczególowy problem kształcenia studentów jako użytkowników informacji naukowej.

W części drugiej pt. "Zagadnienia kształcenia studentów jako użytkowników informacji naukowej w świetle dotychczasowych prac badawczych informatologii" na tle wniosków dotyczących kształcenia użytkowników scharakteryzowano problem kształcenia studentów jako użytkowników informacji naukowej, wskazując na jego wewnętrzną strukturę. Konfrontacja problematyki kształcenia wybranej kategorii użytkowników informacji naukowej z ogólną problematyką badawczą kształcenia użytkowników ułatwiła bowiem znacznie zrozumienie pewnych zależności i zjawisk związanych z kategorią studentów. Szczególnie ważne jest uświadomienie ciągłości procesu kształcenia, jakiemu powinni być poddawani użytkownicy informacji począwszy od przedszkola. Ciągłość ta musi wywierać wpływ na kształtowanie się potrzeb i celów a w konsekwencji programów, metod i form kształcenia studentów.

Skupiono uwagę na krajowych doświadczeniach i badaniach. Odwoływano się także wielokrotnie do doświadczeń i badań zagranicznych dużo bogatszych, lecz na ogół zgodnych z polskimi w ostatecznych konkluzjach.

W celu uporządkowania problematyki kształcenia studentów jako użytkowników informacji naukowej w części drugiej rozprawy posłużono się wykorzystywanym także w innych dyscyplinach modelem rozważań amerykańskiego socjologa Harolda D. Lasswella. Dla potrzeb niniejszej pracy klasyczny schemat Lasswella zmodyfikowano, rozbudowując go do 8 pytań, które brzmią następująco: 1/ kogo się kształci?, 2/ jaki jest cel kształcenia?, 3/ jakimi programami?, 4/ jakimi metodami?, 5/ jakimi środkami?, 6/ jakimi formami?, 7/ kto kształci?, 8/ z jakim skutkiem?

Na każde z postawionych pytań starano się odpowiedzieć opierając się na doświadczeniach i badaniach polskich oraz konfrontując je z doświadczeniami obcymi.

Przy oczywistych analogiach głównych elementów struktury kształcenia użytkowników i kształcenia studentów jako użytkowników informacji naukowej, różnice występują dopiero przy bliż-

szej ich charakterystyce. Wykazano liczne powiązanie pomiędzy poszczególnymi elementami struktury, do których zaliczono: obiekt kształcenia, cele, programy, metody, środki, formy, realizatorów kształcenia oraz ocenę efektywności procesu kształcenia. Oceniono, że w strukturze kształcenia studentów obiekt kształcenia oraz realizator są specyficznymi elementami determinującymi charakter pozostałych. Tendencje rozwojowe nauki o informacji naukowej, a szczególnie rozwój nauki w ogóle, może wpływać na zmienność pozostałych elementów systemu kształcenia studentów w tym zakresie, zwłaszcza zaś celu kształcenia. Zarówno obiekt jak i realizator są elementami struktury stosunkowo mało poznanymi i wymagają intensyfikacji badań. Brakuje dokładnego określenia potrzeb informacyjnych studenta jako obiektu kształcenia oraz motywów korzystania z informacji naukowej. Wyniki badań potrzeb informacyjnych studentów powinny stanowić podstawę kształtowania tegoż procesu, a tymczasem programy traktują studenta zwykle jak "niezepisaną kartę", gdyż nieliczne dotychczas badania wykazują, że przybywa on na uczelnię bez koniecznej wiedzy początkowej o informacji. Zarówno polskie jak i obca źródła określają stan przygotowania studenta I roku studiów do roli użytkownika informacji jako niezadowolający. Podobnie odczuwa się niedostatek wiedzy o realizatorach procesu kształcenia studentów. Szczególnie ważne byłoby sprecyzowanie ich sytuacji prawnej i ustalenie wymaganych kwalifikacji.

Głównym komponentem wiążącym wszystkie elementy struktury kształcenia studentów jako użytkowników informacji jest cel kształcenia, który jest punktem wyjścia dla rozważań teoretycznych.

W strukturze wewnętrznej problemu kształcenia wyróżniono te elementy, które mogą stanowić oddzielne pole badawcze. Zależności i wzajemne powiązania tych elementów są większe lub mniejsze, ogólnie można jednak określić strukturę problemu jako spójną. Ta właśnie cecha zaważyła na tym, że nadaje się rozważanemu problemowi pewną samodzielność, przy zachowaniu świadomości, iż na jego kształtowanie wpływa szereg czynników zewnętrznych.

W omawianej części przeprowadzono m.in. porównanie treści kilku wybranych programów kształcenia studentów jako użytkowni-

ków informacji o różnym zasięgu /od międzynarodowego do lokalnego/ oraz wybranych podręczników polskich przeznaczonych dla użytkowników informacji, zestawiając je z wzorcowym, zalecanym przez UNESCO podręcznikiem autorów radzieckich. Oceniono stan badań w Polsce nad poszczególnymi kwestiami zamykającymi się w odpowiedziach na postawione pytania.

Na marginesie ustaleń teoretycznych sformułowano również kilka wniosków praktycznych. Uznano np. że najważniejszą liczbę godzin programu z zakresu informacji naukowej - 30 godzin /przy czym proponowano aby 10 godzin przeznaczać na wykłady a 20 na ćwiczenia lub konwersatoria/. Za optymalne rozwiązanie uznano opracowanie podręcznika dla studentów wszystkich specjalności i rodzajów studiów, zawierającego pewien ustalony kanon wiedzy informacyjnej. Ogólny podręcznik powinny uzupełniać sukcesywnie opracowywane podręczniki poświęcone źródłom i systemom informacyjnym dla poszczególnych dziedzin. Zaproponowano zbadać nie możliwości wykorzystania różnych form przekazu wiedzy informacyjnej i opisano strukturę problemu kształcenia studentów jako użytkowników informacji wynikającą z praktyki. Wskazano również, że kształcenie studentów jako użytkowników informacji naukowej należy rozpatrywać na tle całokształtu procesu dydaktycznego szkoły wyższej, a nie jak dotąd w ograniczeniu do realizacji programów przez biblioteki uczelniane. Zwrócono uwagę na różnorodność dróg, którymi przekazywana jest wiedza o informacji naukowej w programach szkół wyższych różnych kierunków studiów. Rozważania w tej części pracy uświadomiły potrzebę badań omawianego problemu w szerszym niż dotychczas kontekście.

W części trzeciej zatytułowanej "Próba wyznaczenia kierunków badań nad kształceniem studentów jako użytkowników informacji naukowej" wysunięto propozycje badawcze w nie branym dotychczas pod uwagę aspekcie uwarunkowań zewnętrznych procesu kształcenia studentów jako użytkowników informacji oraz propozycje rozwinięcia niedostatecznych jeszcze badań nad efektywnością procesu kształcenia.

W odniesieniu do tych pierwszych zaproponowano badania:

- w ramach systemu informacyjno-wyszukiwawczego,
- w powiązaniu z programem krajowego systemu informacji SINTO,

- w procesie edukacji permanentnej,
- w procesie szkoły wyższej.

W pierwszej z wymienionych propozycji wysunięto hipotezę, że kształcenie studentów jako użytkowników informacji wpływa na zwiększenie relewantności i pertynentności, a tym samym usprawnia strategię wyszukiwania informacji w systemie informacyjno-wyszukiwawczym. Hipoteza ta wymaga potwierdzenia poprzez odpowiednie badania. Wyniki ich mogą przynieść dla praktyki pewne wnioski co do treści i metod kształcenia studentów w zakresie informacji naukowej.

W propozycji drugiej wychodząc z założenia, że program SINTO wymaga świadomych użytkowników informacji naukowej, przedstawiono propozycje zbadania programów, metod i form kształcenia studentów z punktu widzenia założeń powyższego programu.

Trzecia propozycja zmierza do sprawdzenia, czy dotychczasowy proces kształcenia studentów jako użytkowników informacji przynosi oczekiwane rezultaty w przygotowaniu studentów do uczestnictwa w permanentnej edukacji. Zasygnalizowano tu rezultaty własnych badań nad podręcznikami akademickimi.

Wreszcie ostatnia z propozycji odnosi się do zbadania dróg przekazywania informacji naukowej w procesie szkoły wyższej na różnych kierunkach studiów oraz sprawdzenia wpływu kształcenia studentów jako użytkowników informacji na optymalizację procesu kształcenia. Wyniki badań miałyby praktyczne znaczenie dla przyszłych programów i form kształcenia dostosowanych do specyfiki potrzeb poszczególnych dyscyplin.

Przeprowadzono też i zrelacjonowano własne przykładowe badania nad grupami studentów elektroniki i informatyki Akademii Górniczo-Hutniczej, dotyczące efektywności konkretnego programu kształcenia. Nowością było zastosowanie kompleksu metod: wywiadu, ankiety i obserwacji uczestniczącej i powtórzeniu badań po 2 i 3 latach w tych samych grupach dla sprawdzenia trwałości przyswojonych informacji i ich przydatności w toku studiów. Uzyskane wyniki pozwoliły na usprawnienie procesu kształcenia, zmianę lub wykluczenie z programu niektórych tematów mniej potrzebnych studentom, zmianę metod /np. zmieniono wykłady na ćwiczenia lub zajęcia z pokazem źródeł itp./. W rezultacie ba-

dań uzyskano pozytywne wyniki świadczące o przydatności zajęć w ogólnym rozwoju poziomu intelektualnego studentów, oraz w samodzielnym studiowaniu.

W części czwartej podjęto próbę wykorzystania podejścia systemowego dla uporządkowania problematyki kształcenia studentów jako użytkowników informacji. To nowe ujęcie, nadążające za ostatnio rozpowszechniającymi się próbami stosowania go w wielu innych dyscyplinach, można uważać za płodne i inspirujące dalsze badania. Stwarza ono możliwości budowania wielowierntowych modeli systemu kształcenia w tym zakresie i przedstawiania zarówno struktury wewnętrznej systemu, jak i powiązań z otoczeniem. Podejście systemowe zmusza jednak do pewnych uproszczeń i ograniczeń w przedstawianiu problematyki, zwłaszcza gdy odzwierciedla ona procesy społeczne.

W zakończeniu rozprawy podsumowano rozważania i podano pływające z nich wnioski.

*

Zagadnienia poruszane w niniejszej rozprawie zostały rozszerzone i opracowane do druku w następujących publikacjach:

1. Kształcenie studentów jako użytkowników informacji naukowej. Z pogranicza informatologii i pedagogiki. Kraków: Uniwersytet Jagielloński /w druku/. /Publikacja obejmuje głównie materiał odpowiadający zakresem części I rozprawy, punkt 1 czyli - problem kształcenia użytkowników na tle informatologii i pedagogiki, część II oraz niektóre problemy poruszane w części III/.
2. Próba zastosowania podejścia systemowego do problemu kształcenia studentów jako użytkowników informacji naukowej została włączona do przygotowywanego obecnie do druku Zeszytu "Z historycznych i metodologicznych problemów bibliotekoznawstwa i informacji naukowej" w Uniwersytecie Jagiellońskim.

Niektóre problemy poruszane w pracy oraz własne badania były prezentowane na konferencjach naukowych:

1. "Rola informacji naukowej w ustawicznym kształceniu społeczeństwa", Poznań 14-15 grudnia 1978 r. Pindłowa W. Rola podręczników i literatury fachowej w permanentnym kształceniu społeczeństwa /materiały nie zostały opublikowane/.

2. "Model biblioteki szkoły wyższej", Poznań 17-18 grudnia 1979 r. Pindłowa W. Metody badań efektywności nauczania studentów jako użytkowników informacji naukowej /materiały z konferencji zostały powielone/.
3. W Kozubniku k. Żywce 1980. Pindłowa W. Przygotowanie studentów bibliotekoznawstwa i informacji naukowej do udziału w procesie kształcenia użytkowników informacji w bibliotekach szkół wyższych /wykorzystano niektóre fragmenty rozprawy doktorskiej, które nie wprowadzono do żadnej innej publikacji;/ materiały mają być opublikowane przez Uniwersytet Śląski.
4. "Informacja naukowa wśród innych dyscyplin naukowych", Jaszwiec k. Ustronia Śląskiego, 8-10 listopada 1982 r. Pindłowa W. Informacja naukowa i pedagogika /wykorzystano w referacie część rozprawy doktorskiej nigdzie nie publikowaną;/ materiały mają być opublikowane przez Uniwersytet Śląski.

Wanda Pindłowa

RELACJE SYNTAGMATYCZNE
W JĘZYKACH INFORMACYJNO-WYSZUKIWAWCZYCH
SYSTEMÓW DOKUMENTACYJNYCH

Tytuł pracy^{x/} nie w pełni oddaje faktyczny zakres pracy, temat ten jest bowiem zawężony do pewnego tylko typu relacji

^{x/} Ewa CHMIELEWSKA-GORCZYCA: Relacje syntagmatyczne w językach informacyjno-wyszukiwawczych, Warszawa 1981, 294 s. maszyn. powiel.
Praca doktorska wykonana pod kierunkiem doc. dr hab. Bożenry Bojar, obroniona na Uniwersytecie Warszawskim na Wydziale Neofilologii w kwietniu 1982 r. Recenzenci: prof. dr hab. Olgierd A. Wojtasiewicz, Uniwersytet Warszawski; prof. dr hab. Julien L. Kulikowski, Polska Akademia Nauk.

syntagmatycznych, do pewnego typu języków oraz do pewnego typu systemów informacyjno-wyszukiwawczych /SIW/, w których języki te są stosowane.

Spośród SIW uwzględnione są tylko systemy dokumentacyjne /pominięte więc zostały systemy faktograficzne/, a wśród dokumentacyjnych - tylko systemy bazujące przy wyszukiwaniu na zbiorze dokumentów pochodnych /czyli opisów dokumentów pierwotnych/, a więc tzw. systemy o przyporządkowaniu sztucznym. Wyeliminowane zostały z rozważań systemy pełnotekstowe, bazujące przy wyszukiwaniu na tekście dokumentu oryginalnego /pierwotnego/, czyli tzw. systemy o przyporządkowaniu naturalnym.

W języku informacyjno-wyszukiwawczym /JIW/, rozumianym jak najszerszej, wyróżnić można szereg podjęzyków, z których w pracy uwzględnione są tylko dwa: cała pierwsza część rozprawy poświęcona jest relacjom syntagmatycznym wykorzystywanym w języku indeksowania, a więc relacjom występującym w tekstach charakterystyk wyszukiwawczych dokumentów /ChWD/, natomiast relacjom syntagmatycznym stosowanym w języku wyszukiwawczym, a więc relacjom występującym w tekstach instrukcji wyszukiwawczych /IW/ poświęcony jest rozdział przedostatni. W rozdziale tym omówione są jedynie elementy charakterystyczne dla IW, natomiast relacje syntagmatyczne wspólne obu podjęzykom nie są tam uwzględnione, jako że zostały opisane w rozdziałach poprzednich.

Spośród języków indeksowania uwzględniono tylko języki rzeczowego opracowania dokumentów, czyli służące do charakteryzowania zawartości treściowej dokumentów, pominięte zaś zostały języki formalnego opracowania dokumentów, tzn. uwzględniające jedynie cechy formalno-wydawnicze dokumentu, zwane opisem bibliograficznym.

Spośród języków tego typu starano się uwzględnić języki o jak najszerszym zakresie dziedzinowym /pożądana uniwersalność, wielodziedzinowość lub przynajmniej ogólność terminologii/ oraz języki o jak największym rozpowszechnieniu, tzn. języki o charakterze międzynarodowych /jak np. UKD czy PRECIS/, lub w przypadku języków powstałych w Polsce - języki powszechnie stosowane, tzn. nie ograniczone do jednego systemu łącz wykorzystywane

w wielu ośrodkach. Oczywiście, występują tu pewne wyjątki, tzn. języki stosowane w systemach wąkospecjalistycznych /np. klasyfikacja LISA/ lub w systemach znajdujących się jeszcze w stadium projektowania /np. język systemu AWION/: poddane są one analizie ze względu na możliwość zaprezentowania na ich przykładzie pewnych interesujących rozwiązań w zakresie organizacji syntagmatycznych.

Celem pracy było przeprowadzenie typologii środków syntagmatycznych stosowanych w JIW, omówienie poszczególnych typów tych środków wraz z zaprezentowaniem konkretnych rozwiązań w różnych JIW, próba ich porównania i oceny, a wreszcie próba przedstawienia optymalnego systemu relacji syntagmatycznych JIW. W tym celu, po omówieniu podstaw teoretycznych, tj. struktury języka i pojęcia relacji syntagmatycznej, dokonana została typologia relacji syntagmatycznych stosowanych w JIW, a następnie w kolejnych rozdziałach omówiono poszczególne typy tych relacji wraz z przeglądem konkretnych systemów stosujących je w różnych ujęciach. W każdym kolejnym rozdziale znajduje się krótka ocena efektywności danego typu środka gramatycznego w zastosowaniu do SIW oraz porównania go z innymi środkami relewantnymi. Końcowa część pracy zawiera ogólne porównanie oraz wynikające z tego porównania wnioski prowadzące do zaproponowania rozwiązań najefektywniejszych.

Przy omawianiu struktury JIW zostały wyróżnione, zdefiniowane i scharakteryzowane cztery poziomy języka: poziom alfabetu /liter/, słownika /wyrazów/, zdań i tekstów oraz reguły rządzące łączeniem jednostek jednego poziomu w większe całości, będące już jednostkami poziomu wyższego, czyli reguły gramatyczne, w JIW odzwierciedlone najczęściej w instrukcjach indeksowania. W każdym z tych poziomów wyróżnić można jednostki autosyntaktyczne, czyli takie, które mogą samodzielnie tworzyć jednostkę wyższego poziomu, np. samodzielny wyraz tworzący zdanie, lub jedno zdanie stanowiące tekst oraz jednostki synsyntaktyczne, które samodzielnie w tekstach występować nie mogą, muszą zawsze towarzyszyć innym jednostkom tego samego poziomu, zarówno autosyntaktycznym jak i synsyntaktycznym.

Głównym punktem zainteresowania są przy tym zagadnienia związane z łączeniem wyrazów w zdania oraz zdań w teksty. Omówione zostały m.in. typy i formy leksykalnych wykładników konstytutywności zdania, wykładników przynależności do zdania oraz łączników /zdaniowych i międzyzdaniowych/ stosowanych w JIW. Szczególnie dokładnie omówione zostały formuły zdaniowe, czyli gotowe wzorce /modele/ służące do budowania poprawnych zapisów językowych przez użytkownika niewykwalifikowanego, w tym także formuły standardowe wykorzystujące relacje języka naturalnego /tzw. indeksowanie fasetowe /ankietowe/ oraz frazy standardowe/.

Następna część rozprawy poświęcona jest zdefiniowaniu i scharakteryzowaniu pojęcia relacji syntagmatycznych, w opozycji do relacji paradygmatycznych języka, zarówno na gruncie językoznawstwa teoretycznego, jak i w zastosowaniu do teorii JIW. Przedstawiono różne typy środków syntagmatycznych powierzchniowych /wyróżnionych głównie ze względu na rodzaj wykładników tych relacji, np. gramatyka pozycyjne, wyrazy funkcyjne, odmiana deklinacyjna lub fleksyjna/ oraz relacji syntagmatycznych głębszych, zgodnie z koncepcją Fillmore'a /wyróżnionych ze względu na funkcję pełnioną w zapisie, np. agens, pacjens, cel, źródło, czas, lokacja itp./. Na bazie tych osiągnięć teoretycznych dokonana została typologia relacji syntagmatycznych w JIW, przy czym podział ten przeprowadzony został w siedmiu płaszczyznach, według różnych kryteriów, np. wg ilości argumentów relacji, wg ich rodzaju, wg funkcji, jakie te relacje spełniają, wg poziomu języka, z którego zaczerpnięte są argumenty relacji, wg typu tekstu, w którym relacje te występują, wg formy /postaci/ wykładników relacji oraz konieczności ich stosowania itp.

Z punktu widzenia dalszej struktury pracy najistotniejsze są tu dwa podziały:

- podział relacji syntagmatycznych według funkcji, jakie spełniają, tzn. wyróżnienie relacji *l e c z a c y c h*, wskazujących, które elementy zapisu są ze sobą powiązane, bez wyspecyfikowania charakteru tego powiązania oraz relacji *s p e c y f i k u j e c y c h*, uściślających treść głównej jednostki leksykalnej wyrażającej przedmiot dokumentu;

- podział według formy /postaci/ wykładnika relacji syntagmatycznej, w rezultacie którego wyróżnione zostały środki gramatyczne p o z y o y j n e, kiedy to na występowanie i rodzaj relacji wskazuje jedynie pozycja /miejsce/, jaką zajmuje dany element w tekście oraz n i e p o z y c y j n e, których wykładniki występują w postaci explicitnej. Wśród niepozycyjnych z kolei wyróżnić można i z o ł o w a n e, gdzie wykładniki relacji występują w tekście jako odrębne jednostki /sybole, znaki/ oraz n i e i z o ł o w a n e, czyli wpisane w strukturę jednostki lekaykalnej będącej argumentem, nie dające się od niej oddzielić.

Zgodnie z tymi dwoma podziałami została uporządkowana dalsza treść pracy. Jako pierwszy typ relacji syntagmatycznych omówiona została prosta koordynacja wyrażeń JIW, nie stosująca rozróżniania rodzajów relacji między elementami ChWD, stosowana głównie w językach deskryptorowych lub językach typu Uniterm, lecz także w niektórych tradycyjnych systemach klasyfikacji biblioteczno-bibliograficznej.

Następnie omówione zostały relacje syntagmatyczne łączące, służące wyodrębnieniu w obrębie ChWD mniejszych podzbiorów wyrazów, stanowiących ze względu na przekazywaną przez siebie treść jedną spójną całość /zdanie/, nazywana w teorii JIW wskaźnikami więzi, przy czym termin ten rozumiano bardzo szeroko, jako wszelkie łączniki służące do wiązania wyrazów w zdania w JIW wszelkiego typu, nie tylko w językach deskryptorowych. Scharakteryzowano funkcje wskaźników więzi, ich rodzaje oraz formę, a także ocenę efektywności ich stosowania.

Przy omawianiu następnego typu relacji syntagmatycznych - relacji specyfikujących, zastosowano do uporządkowania materiału podział relacji według charakteru ich wykładników. I tak kolejno zostały przedstawione:

1. Wskaźniki roli, których zadaniem jest zawężenie zbioru desygnatów danego terminu przez określenie roli /funkcji/, w jakiej on występuje w kontekście, zilustrowane schematami ról stosowanymi w systemach EJC, ASM-WRU, Du Pont Company, PRECIS itp.

2. Systemy relatorów, służące jawnemu /explicité/ wyrażeniu relacji zachodzącej między dwoma pojęciami wchodzącymi

Głównym punktem zainteresowania są przy tym zagadnienia związane z łączeniem wyrazów w zdanie oraz zdań w teksty. Omówione zostały m.in. typy i formy leksykalnych wykładników konstytutywności zdania, wykładników przynależności do zdania oraz łączników /zdaniowych i międzyzdaniowych/ stosowanych w JIW. Szczególnie dokładnie omówione zostały formuły zdaniowe, czyli gotowe wzorce /modele/ służące do budowania poprawnych zapisów językowych przez użytkownika niewykwalifikowanego, w tym także formuły standardowe wykorzystujące relacje języka naturalnego /tzw. indeksowanie fasetowe /ankietowe/ oraz frazy standardowe/.

Następna część rozprawy poświęcona jest zdefiniowaniu i scharakteryzowaniu pojęcia relacji syntagmatycznych, w opozycji do relacji paradygmatycznych języka, zarówno na gruncie językoznawstwa teoretycznego, jak i w zastosowaniu do teorii JIW. Przedstawiono różne typy środków syntagmatycznych powierzchniowych /wyróżnionych głównie ze względu na rodzaj wykładników tych relacji, np. gramatyka pozycyjna, wyrazy funkcyjne, odmiana deklinacyjna lub fleksyjna/ oraz relacji syntagmatycznych głębszych, zgodnie z koncepcją Fillmore'a /wyróżnionych ze względu na funkcję pełnioną w zapisie, np. agens, pacjens, cel, źródło, czas, lokacja itp./. Na bazie tych osiągnięć teoretycznych dokonana została typologia relacji syntagmatycznych w JIW, przy czym podział ten przeprowadzony został w siedmiu płaszczyznach, według różnych kryteriów, np. wg ilości argumentów relacji, wg ich rodzaju, wg funkcji, jakie te relacje spełniają, wg poziomu języka, z którego zaczerpnięte są argumenty relacji, wg typu tekstu, w którym relacje te występują, wg formy /postaci/ wykładników relacji oraz konieczności ich stosowania itp.

Z punktu widzenia dalszej struktury pracy najistotniejsze są tu dwa podziały:

- podział relacji syntagmatycznych według funkcji, jakie spełniają, tzn. wyróżnienie relacji $l \ a \ c \ z \ a \ c \ y \ c \ h$, wskaźujących, które elementy zapisu są ze sobą powiązane, bez wyspecyfikowania charakteru tego powiązania oraz relacji $s \ p \ e \ c \ y \ f \ i \ k \ u \ j \ a \ c \ y \ c \ h$, uściślających treść głównej jednostki leksykalnej wyrażającej przedmiot dokumentu;

- podział według formy /postaci/ wykładnika relacji syntagmatycznej, w rezultacie którego wyróżnione zostały środki grammatyczne p o z y c y j n e, kiedy to na występowanie i rodzaj relacji wskazuje jedynie pozycja /miejsce/, jaką zajmuje dany element w tekście oraz n i e p o z y c y j n e, których wykładniki występują w postaci explicitnej. Wśród niepozycyjnych z kolei wyróżnić można i z o l o w a n e, gdzie wykładniki relacji występują w tekście jako odrębne jednostki /symbole, znaki/ oraz n i e i z o l o w a n e, czyli wpisane w strukturę jednostki leksykalnej będącej argumentem, nie dające się od niej oddzielić.

Zgodnie z tymi dwoma podziałami została uporządkowana dalsza treść pracy. Jako pierwszy typ relacji syntagmatycznych omówiona została prosta koordynacja wyrażen JIW, nie stosująca różnicowania rodzajów relacji między elementami ChWD, stosowana głównie w językach deskryptorowych lub językach typu Unitera, lecz także w niektórych tradycyjnych systemach klasyfikacji biblioteczno-bibliograficznej.

Następnie omówione zostały relacje syntagmatyczne łączące, służące wyodrębnieniu w obrębie ChWD mniejszych podzbiorów wyrazów, stanowiących ze względu na przekazywaną przez siebie treść jedną spójną całość /zdanie/, nazywane w teorii JIW wskaźnikami więzi, przy czym termin ten rozumiano bardzo szeroko, jako wszelkie łączniki służące do wiązania wyrazów w zdania w JIW wszelkiego typu, nie tylko w językach deskryptorowych. Scharakteryzowano funkcje wskaźników więzi, ich rodzaje oraz formę, a także ocenę efektywności ich stosowania.

Przy omawianiu następnego typu relacji syntagmatycznych - relacji specyfikujących, zastosowano do uporządkowania materiału podział relacji według charakteru ich wykładników. I tak kolejno zostały przedstawione:

1. Wskaźniki roli, których zadaniem jest zawężenie zbioru dezygnatów danego terminu przez określenie roli /funkcji/, w jakiej on występuje w kontekście, zilustrowane schematami ról stosowanymi w systemach EJC, ASM-WRU, Du Pont Company, PRECIS itp.

2. Systemy relatorów, służące jawnemu /explicité/ wyrażeniu relacji zachodzącej między dwoma pojęciami wchodzącymi

w skład ChWD. Uwzględnione zostały zarówno sztucznie utworzone schematy relatorów /np. systemy relatorów dla UKD Kervéganta, Perreaulta, de Wijna, relatory w Klasyfikacji Dwukropkowej Ranganathana, w Syntolu, w Indeksowaniu Relacyjnym Ferradane'a, w Kodzie Semantycznym Perry-Kenta itp./, jak i systemy wykorzystujące w funkcji relatorów środki gramatyczne języka naturalnego, np. system PRECIS.

3. Modyfikatory, czyli wyrznięcia języka naturalnego, których zadaniem jest wskazanie aspektu, czyli ujęcia w dokumencie obiektu wyrażonego przez deskryptor, a więc zwiększanie selektywności deskryptorów.

4. Kategorie, które choć wbudowane w strukturę paradygmatyczną języka, pełnią także pewne funkcje na osi syntagmatycznej, bardzo podobne do wskaźników roli; różnią się one między sobą tylko formą wykładników relacji; wskaźniki roli są jednostkami izolowanymi, a więc stanowią oddzielne elementy leksykalne tekstu językowego, natomiast wykładniki kategorii najczęściej są jednostkami nieizolowanymi, stanowiąc integralną część jednostki, z którą są związane.

5. Gramatyka pozycyjna, kiedy to miejsce elementu w wypowiedzeniu /jego pozycja/ wskazuje na to, w jakich relacjach znajduje się ten element w stosunku do pozostałych elementów tego wypowiedzenia. Ze względu na pełnione funkcje wyróżniona została:

- gramatyka pozycyjna semantyczna, wyrażająca relacje syntagmatyczne między poszczególnymi wyrazami zdania; pozycja wyrazu jest wykładnikiem roli, jaką pełni on w danym zdaniu, precyzuje jego znaczenie wyszukiwawcze, służy więc zwiększeniu selektywności /trafności/ wyszukiwania w danym JIW poprzez wyeliminowanie wieloznaczności "funkcjonalnej" niektórych elementów zapisu;
- gramatyka pozycyjna formalna, ustalająca poprawną kolejność występowania form zapisu, zapobiegając w ten sposób powstawaniu w zbiorze synonimicznych zdań JIW, składających się z tego samego zestawu wyrazów, ale zapisanych w różnej kolejności; ma to na celu ustalenie adresu /miejsce/ danego zapisu w zbiorze, co w tradycyjnych SIW ma ogromne znaczenie dla organizacji i wyszukiwania zapisów w zbiorze.

Na zakończenie części omawiającej relacje syntagmatyczne w językach indeksowania poświęcono oddzielny rozdział regułom transformacyjnym stosowanym w JIW, mającym na celu albo doprowadzenie zdania do postaci "kanonicznej" /poprawnej/, albo zapewnienie dostępu do dokumentu według wszystkich elementów ChWD i ich kombinacji. Wyróżniono i omówiono 5 podstawowych sposobów tworzenia zdań przekształconych w JIW: permutacja, rotacja, obcinanie, zanurzenie i przetaczanie.

Następna część pracy poświęcona jest relacjom syntagmatycznym w językach wyszukiwawczych, a więc relacjom występującym w tekstach IW. Wykazano tu m.in., że operatory algebry Boole'a w IW należy interpretować w rachunku zbiorów, a nie jak dotychczas w rachunku zdań, gdyż operacje dokonywane przy wyszukiwaniu są operacjami na zbiorach dokumentów lub ich adresów. Tak więc wyróżniliśmy sumę, iloczyn i różnicę, przy czym sumę można interpretować w teorii JIW dwojako, analogicznie do alternatywy rozłącznej i nierozłącznej w rachunku zdań.

Podsumowaniem przeglądu i analizy metod rozwiązywania problemów organizacji syntagmatycznej w JIW jest ich porównanie, wskazanie na podobieństwa i różnice, ocena, a wreszcie próba prezentacji optymalnego systemu organizacji syntagmatycznej dla uniwersalnego JIW. Wśród wniosków znajdują się m.in.:

- postulat stosowania wskaźników więzi tylko w funkcji łączenia elementów ChWD stanowiących zdanie; nieefektywne jest natomiast wykorzystywanie wskaźników więzi do łączenia elementów ChWD w obrębie zdania w mniejsze bloki /frazy/;
- projekt optymalnej struktury zapisu w uniwersalnym JIW, m.in. długość zapisu, łączniki i znaki delimitacyjne, typy relacji syntagmatycznych specyfikujących oraz forma wykładników tych relacji.

Wśród kategorii wyróżnionych w formacie zapisu indeksowego /wzorca zdaniowego/, najistotniejszymi są: kategoria /strefa/ treści i formy; w kategorii treści dwie podkategorie: kategoria wskazująca na przedmiot dokumentu oraz kategoria wskazująca na sposób ujęcia tego przedmiotu, w rozumieniu dziedziny, z punktu widzenia której jest przedmiot rozpatrywany; w strefie przedmiotu dokumentu wyróżnić można następujące podkategorie, jak

przedmiot główny, aspekt, określnik geograficzny, określnik chronologiczny itd. Wartości umieszczone w polach tych kategorii zapisu mogą być identyczne co do kształtu, ale pełnią różną funkcję, mają więc różne znaczenie wyszukiwawcze.

W zakończeniu pracy wskazano także m.in. na związek i zależność organizacji syntagmatycznej danego JIW od jego organizacji paradygmatycznej oraz na uzależnienie struktury języka od pozostałych elementów SIW, takich jak: możliwości techniczne, zakres jego zbiorów, potrzeby użytkowników itp.

*

Fragmety pracy ukazały się drukiem w formie artykułów na łamach czasopism "Zagadnienia Informatyki Naukowej" i "Aktualne Problemy Informatyki i Dokumentacji".

Ewa Chmielewska-Gorczyca

WSPÓŁCZESNE METODY AUTOMATYCZNEGO PRZETWARZANIA TEKSTÓW JĘZYKA NATURALNEGO

Zagadnienie automatycznego przetwarzania tekstów języka naturalnego nabrało ostatnio, w latach nasilającej się komputeryzacji, szczególnego znaczenia. Możliwość porozumienia się człowieka z systemem wyszukiwania informacji za pomocą języka naturalnego pozwoliłaby na udostępnienie bogatych zasobów informacji jak najszerszemu gronu odbiorców. Formułowanie poleceń w języku naturalnym ułatwiłoby użytkownikom bez fachowego informatycznego przygotowania szybkie otrzymanie informacji, przechowywanej w maszynie, a jednocześnie wyeliminowałoby szereg niekazitzeń ich intencji spowodowanych niedokładną znajomością języka formalnego /jedyne dotąd w dialogu z systemem/.

Problem polega na efektywnym przetwarzaniu tekstów języka naturalnego. Język naturalny bowiem, niewątpliwie najkorzyst-

niejezy dla czlowieka w procesie porozumienia sie z systemem, ze wzgledu na swa elastycznosc /brak rygorystycznych zasad formalnych/ stwarza znaczne utrudnienie przy wprowadzaniu go do systemu komputerowego i wymaga zastosowania specjalnych mechanizmow w procesie wyszukiwania informacji. Juz od szeregu lat trwaja proby opracowania skutecznych metod rozwiazania tego zlozonego problemu.

Omawiana ksiazka^{x/} zawiera prezentacje nowoczesnych, najbardziej obiecujacych - zdaniem badaczy - metod przetwarzania tekstow jezyka naturalnego oraz opis dwuch popularnych systemow z dostepem w jezyku naturalnym: LUNAR i REL.

Praca ta - jak czytamy w wstepie - adresowana jest do pracownikow sluzb informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej, jezykoznawcow, psychologow, prawnikow itp., czyli do szerokiego krugu osob zainteresowanych problematyka przetwarzania tekstow jezyka naturalnego. Przeznaczona jest jednak glownie dla czytelnikow zaznajomionych z co najmniej podstawowymi pojeciami z zakresu informatyki i logiki matematycznej.

Autorzy opracowania - wszyscy z Instytutu Informatyki Uniwersytetu Warszawskiego - podeszli do wspomnianych zagadnien od strony czysto praktycznej, ograniczajac dywagacje teoretyczne do minimum niezbędnego w zrozumieniu i ewentualnej realizacji proponowanych rozwiazan i operacji, do opracowania gramatyk lub przygotowania programow. Wyjatkiem stanowi trzeci rozdzial pracy, w ktorym autorzy zawarli obszerny opis metod reprezentacji wiedzy - elementu niezbędnego przy opracowywaniu komputerowych systemow rozumienia jezyka naturalnego.

Zagadnienie reprezentacji wiedzy nalezy do dziedziny sztucznej inteligencji i w nauce pojawilo sie zaledwie kilka lat temu. Mianem tym określa sie formalizm zapisu informacji posiadanych przez system wraz ze sposobami operowania na zbiorze tych informacji. Autorzy skupili uwage na dwuch rodzajach reprezentacji: reprezentacjach logicznych i reprezentacjach wykorzystuję-

^{x/} BOLC L., CICHY M., RÓŻAŃSKA L. Przetwarzanie języka naturalnego, Warszawa: WNT 1982, 167 s.

cych ramy. Ze względu na szczególną przydatność teorii ram^{x/} do systemów z dostępem w języku naturalnym, reprezentacjom tym poświęcono w pracy najwięcej miejsca.

Pojęcie ramy /ang. frame, schema/ wywodzi się z psychologii i ostatnio zrobiło ogromną furorę w dziedzinie sztucznej inteligencji. Zostało ono wprowadzone przez amerykańskiego specjalistę M. Mińskiego, czego autorzy nie podają, stwierdzają natomiast, że nie doczekało się dotąd przejrzystej definicji oraz dokładnych formalnych określeń, które pozwoliłyby na jednoznaczną interpretację tego pojęcia. Równocześnie sami podejmują próbę opisu najistotniejszych aspektów ram, spotykanych w różnych odmianach reprezentacji.

Rama składa się z opatrzonych nazwami klatek /ang. slots/, których zadaniem jest przechowywanie pewnej części wiedzy o obiekcie reprezentowanym przez ramę. Może to być opis jakiejś cechy obiektu, fakt z nim związany, różne rodzaje relacji z innymi ramami systemu. Klatki zawierają deskrypcję ramy opisującą pewną klasę obiektów^{xx/} oraz tzw. procedury, które wykonują różne zadania związane z zawartością klatki, np. sprawdzają zgodność danych z deskrypcjami klatki, wypełniają klatkę wartością domyślną, wyliczają informacje na podstawie deskrypcji zawartej w klatce, przenoszą te informacje do innych klatek itp. Pomiedzy ramami może zaistnieć relacja określana jako "prototyp - egzemplarz prototypu"^{xxx/}. Egzemplarz prototypu tworzony jest za pomocą prototypu w tzw. procesie konkretyzacji, polegającym na porównywaniu pewnych danych z deskrypcjami prototypu. Gdy dane zgadzają się z deskrypcjami, utworzone zostaje nowa rama, w której deskrypcje klatek prototypu zastępowane są deskrypcjami określonymi na podstawie tych danych. Niezgodność de-

^{x/} Teoria ram opiera się na hipotezach dotyczących sposobów ludzkiej percepcji, struktur pamięciowych, wnioskowania.

^{xx/} Deskrypcje ramy odpowiadającej obiektowi indywidualnemu opisują wartość cech tego obiektu. Dokładną postać deskrypcji można określić w konkretnym systemie ram.

^{xxx/} Używa się też nazw: rama prototypowa i rama konkretna zamiast prototyp i egzemplarz prototypu.

nych z deskrypcjami świadczy o złym wyborze prototypu i powoduje jego zmianę.

W wyniku powiązania ram zgodnie z relacją "prototyp - egzemplarz prototypu" powstaje struktura zwana hierarchią dziedziczenia /ang. generalization hierarchy/. Jest ona niezmiernie ważna dla efektywności działania systemu, ponieważ pozwala na tzw. dziedziczenie własności /ang. inheritance of properties/; gdy jakaś cecha obiektu nie jest opisana w ramie reprezentującej to pojęcie, można posłużyć się opisem tej cechy zawartym w ramie reprezentującej pojęcie nadrzędne w hierarchii /jest to dziedziczenie przez ramę deskrypcji od swego prototypu/. Dziedziczenie własności umożliwia rozmieszczenie wiedzy w ramach według stopnia jej ogólności a także pozwala na rozwiązanie problemu reprezentacji "wyjątków od reguły".

Zastosowanie ram - jak podkreślają autorzy - umożliwia rozwiązanie problemów związanych z prowadzeniem dialogu z systemem, takich jak przejmowanie dodatkowych informacji przekazanych przez użytkownika, rozumienie odpowiedzi nie wprost, rozwiązywanie odniesień anaforycznych, zachowanie "stylu konwersacji" itp.

Za najważniejszy problem przetworzenia języka naturalnego uznali autorzy zagadnienie automatycznej analizy językowej. Kwestię tę omówiono w kontekście jednej z najciekawszych metod tłumaczenia tekstów języka naturalnego - mechanizmu uogólnionych sieci przejść, ATN /Augmented Transition Network/. ukierunkowanego słownie na analizę składniową i semantyczną zdań. Jednym z twórców tej metody jest Woods, który dokonał szczegółowego opisu formalizmu uogólnionych sieci przejść oraz zrealizował i zwerifikował go w systemie LUNAR.

ATN powstał w oparciu o nieskomplikowany mechanizm automatów skończenie stanowych^{x/}, które umożliwiają rozpoznawanie lub generowanie zdań, i jest traktowany przez informatyków jako język programowania do opisu gramatyk języków naturalnych. Aparat uogólnionych sieci przejść jest zazwyczaj wyposażony w specyficzne dla języka programowania mechanizmy dodatkowe: sygna-

^{x/} Automaty skończenie stanowe, pobierając w trakcie przechodzenia od stanu do stanu kolejne elementy zdania, sprawdzają, czy wejściowy napis jest przez nie akceptowany /Zob. rozdz. Automatacyjne analizy języka naturalnego, s. 33/.

lizację błędnych konstrukcji, możliwość śledzenia przetwarzania lub edycji. Tekst wejściowy przez rozpoczęciem analizy za pomocą ATN poddawany jest wstępnej obróbce. Polega ona na wyodrębnieniu z tekstu słów nie znanych systemowi, czyli nie mających opisów słownikowych bądź też eliminacji słów nieistotnych, tzn. nie posiadających opisów leksykalnych /tzw. stop words/. Do wstępnej obróbki należy też zamiana pewnych skrótów na ich postać w pełnym brzmieniu /"didn't" na "did not"/ lub zastępowanie całej grupy wyrazów /"dokumenty, dokument, dokumentów"/ hasłem /DOK/. Ponadto może być przeprowadzona wstępna analiza morfologiczna, polegająca na wyodrębnieniu tematów słów i inne. Tak więc analizie za pomocą ATN podlega nie pytanie użytkownika, ale pewna jego postać wzbogacona o parametry niezbędne do poprawnej jego interpretacji.

Wobec najszerszego zastosowania ATN do analizy tekstów, zagadnieniu temu autorzy poświęcają najwięcej miejsca, starając się pokazać jak najciekawsze wyniki przeprowadzonych operacji. Warto jednak podkreślić, że aparat uogólnionych sieci przejść jest wykorzystywany również do opisu gramatyk generowania tekstów, jak też do generowania odpowiedzi, czyli, na przykład do przetłumaczenia zbudowanej /lub wyszukanej/ formuły logicznej na zdanie języka naturalnego.

Niewątpliwie ważny, zwłaszcza dla czytelników o praktycznym podejściu do przedstawionych kwestii, jest szczegółowy opis programu COCOA /A Word Count and Concordance Generator on Atlas/. Nazwa systemu wywodzi się od pierwszej jego wersji, która zrealizowana została w Anglii w 1967 r. przez Atlas Computer Laboratory w języku wewnętrznym maszyny Atlas 1.

COCOA jest wielofunkcyjnym pakietem programów do statystycznych badań tekstów języka naturalnego. Znajduje on - jak wykazują autorzy - szerokie zastosowanie w tworzeniu słowników systemu, w badaniach lingwistycznych, w systemach wyszukiwania dokumentów i in. Przy wykorzystaniu systemu COCOA użytkownik może otrzymać z danego tekstu słowniki frekwencyjne /słownik uporządkowany zgodnie z wprowadzonym porządkiem alfabetycznym, uporządkowany według lustrzanego porządku alfabetycznego, uporządkowany według częstości wystąpień słów kluczowych/, kon-

kordancje i rozkłady częstości wystąpień słów w oparciu o teksty dostarczone przez użytkownika.

Oprócz charakterystyki możliwości programu COCOA autorzy zaprezentowali sposób jego wykorzystania, a więc szczegółowe uwagi dotyczące przygotowania tekstu do analizy /formatu zapisu, używanych znaków/ oraz opis skomplikowanego zestawu tzw. "dyrektyw użytkownika", czyli zestawu 13 kart zawierających wybór fragmentów tekstu do przetwarzania i rodzaj operacji, które mają być wykonane.

Wersję systemu COCOA zainstalowano również w Polsce. Zrealizował ją Instytut Informatyki UW dla maszyn cyfrowych ODRA 1305 i CDC CYBER 73.

Podsumowaniem rozważań nad metodami przetwarzania tekstów języka naturalnego, stanowiącym niejako ich ilustrację, jest prezentacja systemów LUNAR i REL.

LUNAR jest systemem wyszukiwania informacji z dostępem w języku angielskim. Został opracowany przez amerykańską firmę Bolt Beranek and Newman Inc. w latach 1970-1972 i przeznaczony jest dla geologów badających skład chemiczny próbek księżycowych. Użytkownicy systemu za pomocą pytań sformułowanych w języku angielskim mogą wyszukiwać potrzebne analizy chemiczne, porównywać analizy tej samej próbki wykonane przez różnych badaczy, obliczyć dowolne wielkości na podstawie informacji zawartych w bazie danych itp.

Z kolei REL /Rapidly Extensible Language/, opracowany w latach sześćdziesiątych w California Institute of Technology, jest jednym z najciekawszych uniwersalnych systemów informatycznych. Konwersacja z systemem może odbywać się w czasie rzeczywistym /poprzez terminale/ za pomocą języka bazowego REL-English - definiowanego lub modyfikowanego przez samego użytkownika, tzn. użytkownik wprowadza odpowiedni zasób słów i interesujących go faktów, korzystając z pakietów systemowych REL. REL umożliwia korzystanie z dowolnej bazy danych i nie zależy od konkretnej dziedziny rzeczywistości.

Autorzy zawarli w pracy dokładny opis struktury obu systemów, zasady działania oraz przykłady ich eksploatacji, ilustrujące możliwości praktycznego wykorzystania systemów.

Przedstawione w omawianym opracowaniu zagadnienia ujęte są, jak zaznaczają autorzy, w sposób kompleksowy - od prostych metod statystycznego przetwarzania tekstów /COCOA/ do metod przetwarzania opartych na rozumieniu tekstu /Reprezentacja wiedzy/ i mają na względzie konkretne rozwiązania umożliwiające ich zastosowanie w praktyce. W celu ułatwienia zrozumienia prezentowanych kwestii, poszczególne rozdziały książki są bogato ilustrowane przykładami, niejednokrotnie przetestowanymi przez samych autorów. W przypadku niewyczerpującej anszlyzy tematu bądź też pominięcia ciekawych rozwiązań technicznych, autorzy odsyłają zainteresowanych do opracowań szczegółowych, których obszerny wykaz zamieszczono na końcu książki.

Celina Głowacka

ZASTOSOWANIE SZTUCZNEJ INTELIGENCJI W SYSTEMACH PRZETWARZANIA WIEDZY^{x/}

Prezentowana książka zawiera dwie prace doktorskie, przygotowane na Wydziale Informatyki Uniwersytetu Stanford w USA /Stanford University, Computer Science Department/ w ramach badań w zakresie sztucznej inteligencji /tzw. Stanford Heuristic Programming Project/, prowadzonych na tej uczelni od 1965 roku i opartych na przygotowawczych badaniach podstawowych, zapoczątkowanych w 1955 roku. Książka składa się z dwu odrębnych części:

1. R. Davis: AM - Odkrycie w matematyce jako badanie heurystyczne
2. D.B. Lenat: TEIRESIAS - zastosowanie meta-wiedzy.

^{x/} DAVIS R., LENAT B.D. Knowledge-based Systems in Artificial Intelligence. New York: McGraw-Hill International Book Company 1982, 490 s.

Obie prace poprzedzono wstępem opracowanym przez B.G. Buchanana i E.A. Feigenbauma, reprezentujących Wydział Informatyki Uniwersytetu Stanford. Wyjaśniono w nim cel i zakres badań oraz omówiono wyniki i doświadczenia uzyskane w ciągu ponad 20 lat.

Problemy sztucznej inteligencji pojawiają się ostatnio coraz częściej w polskim piśmiennictwie naukowym i popularnonaukowym. Korzystając z zawartości omawianej pracy celowe wydaje się przypomnienie podstawowych założeń tej ciągle rozwijającej się i kształtującej dyscypliny naukowej, przyjmowanych przez naukowców amerykańskich.

S z t u c z n ą i n t e l i g e n c j ę określa się jako część informatyki /computer science/ zajmującą się algorytmizacją procesów myślenia naturalnego oraz realizacją komputerową programów symulujących myślenie naturalne w przetwarzaniu wiedzy.

Z kolei i n t e l i g e n c j a jest rozumiana na gruncie tej dyscypliny jako działanie polegające na operowaniu symbolami. Realizacja działania jest możliwa w systemie symboli fizycznych, a w szczególności mogą je realizować maszyny cyfrowe jako uniwersalne narzędzia operujące symbolami. Jest to definicja dalece odbiegająca od określeń przyjmowanych w psychologii, ujmujących inteligencję jako poziom ogólnej sprawności intelektualnej ludzi. Równocześnie specjaliści w zakresie sztucznej inteligencji, posługujący się przytoczonym wyżej mechanicznym rozumieniem inteligencji zakładają, że możliwe jest modelowanie różnorodnych aspektów inteligencji człowieka, co w przyszłości umożliwi sformułowanie teorii inteligencji. Teoria taka powinna być dostatecznie ogólna i mocna do ujęcia zjawiska inteligencji człowieka i maszyny cyfrowej.

Początkowe badania w zakresie sztucznej inteligencji były związane głównie z zadaniami konstruowania inteligentnych artefaktów, pomocnych człowiekowi w procesach produkcyjnych, w rozumieniu mowy oraz w rozpoznawaniu obrazów.

Obecnie zainteresowania specjalistów w omawianej dziedzinie, wynikające z wymienionego długofalowego celu sformułowa-

nia teorii inteligencji, są skoncentrowane wokół zadań tworzenia "inteligentnego" oprogramowania, mogącego spełniać rolę eksperta w rozwiązywaniu problemów. Siła takich inteligentnych programów zwanych również programami heurystycznymi zależy przede wszystkim od ilości i jakości wiedzy wykorzystywanej przez nie do rozwiązywania problemów. Stwierdzono to na podstawie badań psychologicznych nad specyfiką myślenia eksperta oraz nad rozumieniem języka naturalnego. W początkowych pracach w zakresie sztucznej inteligencji zakładano, że o mocy "inteligentnych" programów decyduje wyłącznie jakość i złożoność realizowanych procedur logicznych. W rezultacie weryfikacji pierwotnych założeń wprowadzono zmiany w ukierunkowaniu badań prowadzonych aktualnie. Zmiany te polegają na przejściu od tek zwanego "paradygmatu opartego na wnioskowaniu" /inference-based paradigm/ do "paradygmatu opartego na wiedzy" /knowledge-based paradigm/ oraz na powstaniu związanej z obydwoimi paradygmatami badań inżynierii wiedzy /knowledge engineering/.

Wiedza traktowana jest jako zbiór faktów oraz procedur heurystycznych. Faktem jest natomiast jednostka informacji szeroko gromadzonej, ogólnie dostępnej i akceptowanej przez specjalistów w danej dziedzinie. Przez procedury heurystyczne na ogół rozumie się szczegółowe zasady rozumowania i wnioskowania charakterystyczne dla podejmowania decyzji przez eksperta w danej dziedzinie.

Przytoczone definicje i określenia podstawowych pojęć w omawianej dziedzinie wyraźnie wskazują na pragmatyczne podejście autorów omawianych prac /lub innych prac w nich wykorzystanych/ do problemów ogólnych i na rezygnację z precyzji definicyjnej w przypadku pojęć, które można zaliczyć do uniwersaliów.

Aktualne zadania badawcze podejmowane w zakresie inżynierii wiedzy dotyczą:

- reprezentacji wiedzy jako struktury danych symbolicznych nadającej się do wykorzystania przez komputer pełniący funkcję eksperta oraz poddawanej uzupełnianiu i zmianom w miarę rozwoju bazy wiedzy;
- wykorzystania wiedzy ujętej w struktury danych symbolicznych oraz wykorzystania istniejących inteligentnych programów do

przetwarzania wiedzy w miarę jak rozrasta się przestrzeń kombi-
natoryczna rozwiązywanych zadań;

- metod gromadzenia wiedzy do użytku komputera, spełniającej okre-
ślane kryteria jakości i kompletności, co stanowi przyszło-
wiowe wąskie gardło w realizacji badań.

W ramach eksperymentów, zmierzających do praktycznego roz-
wiązania wymienionych grup zadań prowadzonych w USA do drugiej
połowy lat sześćdziesiątych, opracowano kilka inteligentnych sys-
temów, a właściwie systemów programów komputerowych stosowa-
nych do analizy wiedzy /tj. danych/ w niektórych dyscyplinach
naukowych, takich jak chemia, medycyna, a następnie do interpre-
tacji posiadanej wiedzy i do tworzenia nowej. Jako przykłady
takich inteligentnych systemów można wymienić:

- oprogramowanie DENDRAL służące do interpretacji struktur w
chemii organicznej na podstawie analizy spektralnej molekuł;
- oprogramowanie METADENDRAL analizujące dane spektralne i for-
mułujące w oparciu o nie reguły chemicznej analizy spektral-
nej;
- oprogramowanie MOLGEN służące do przetwarzania danych o eks-
perymentach z genami przy zastosowaniu technik DNA;
- oprogramowanie UNITS, będące rozwiniętą i uogólnioną wersją
MOLGEN, wykorzystywane do badania struktury sieci semantycz-
nych;
- oprogramowanie MYCIN /w wersji rozwiniętej EMCIN/ służące
m.in. do diagnozowania chorób płucnych.

Wymienione programy służą także celom dydaktycznym, równoległe
do celów badawczych, na przykład do interpretacji danych medy-
cznych, diagnozowania awarii komputera oraz do projektowania
elementów hardware'u.

Przedstawione w omawianej książce zbiory programów AM i
TEIRESIAS stanowią naturalną kontynuację systemów powstałych
wcześniej^{x/}. Programy AM powstały przy wykorzystaniu programów

^{x/} Nazwa AM została - według wyjaśnień autorów - zaczerpnięta
z Biblii: Księga Wyjścia /Exodus/: I AM THAT I AM
Nazwa TEIRESIAS nie stanowi skrótu, posłużono się imieniem
mitologicznego jasnowidza greckiego.

UNITS, natomiast TEIRESIAS powstał w oparciu o doświadczenia z prac nad systemami MYCIN i EMYCIN.

Główna rola obydwu zbiorów programów polega najogólniej na sterowaniu dużymi bazami wiedzy i wykonywaniu pewnych operacji myślowych, czego nie można utożsamiać z realizacją określonych instrukcji. Zarówno programy AM jak i TEIRESIAS zostały napisane w języku LISP, dzięki czemu możliwe było zniesienie ograniczeń między samymi programami i danymi, a w konsekwencji uproszczenie procedur logicznego przetwarzania wiedzy.

Programy te stanowią przykłady dwu różnych metod konstruowania, utrzymania i rozbudowy baz specjalistycznej wiedzy, co w dziedzinach nauki o rozległych obzazach problemowych - takich jak na przykład chemia lub medycyna - jest zadaniem nie kończącym się.

TEIRESIAS jest zbiorem programów służących projektantowi systemów jako pomoc w konstruowaniu bazy wiedzy przez nadzorowanie jej globalnego planu oraz szczegółów strukturalnych. Drugim ważnym przeznaczeniem TEIRESIAS jest zarządzanie dużymi bazami wiedzy w oparciu o meta-wiedzę, tj. wiedzę o strukturze i zawartości bazy. Autor TEIRESIAS, R. Davis przyjmuje, że struktury wiedzy są mniej więcej stałe dla różnych dziedzin lecz wypełniane różnymi pojęciami i relacjami między nimi. Stąd też reprezentacja wiedzy jest ściśle związana z regułami warunkowymi.

Programy TEIRESIAS funkcjonują w dwu poziomach:

a/ opisu obiektów świata zewnętrznego, badanych w ramach danej dziedziny wiedzy,

b/ opisu wewnętrznej rzeczywistości systemu /opis opisu/. Programy poziomu "b" służą do zarządzania programami poziomu "a" oraz do ich "rozumienia" i reprezentacji.

Jako zakres zastosowania programów TEIRESIAS przewidziano dyscypliny naukowe o średnim stopniu formalizacji /np. medycyna/. Komunikowanie się użytkownika z systemem opiera się na mechanizmie szablonów. Wypowiedzi użytkownika kierowane do systemu stanowią jeden z trzech następujących rodzajów:

- proste wskazanie pytania spośród różnych możliwych,
- ciągi znaków należąca do syntetycznego języka z formalną gramatyką.

- bardzo uproszczone i sformalizowane zdania języka naturalnego oparte na ograniczonym słowniku, należącym do modułu komunikowania się z systemem.

Zachowanie się systemu w trakcie jego współpracy z użytkownikiem polega głównie na objaśnianiu i ewentualnym modyfikowaniu posiadanej bazy wiedzy - na przykład przy przetwarzaniu danych diagnostycznych w medycynie. System jak gdyby zakładał, że osoba konwersująca z nim usiłuje "zdemaskować" wiedzę stosowaną w celu dostarczenia porady. Jeśli konwersujący specjalista uzna odpowiedź systemu za błędną, TEIRESIAS wyjaśnia swój tok rozumowania w celu wyizolowania błędu, a następnie przeprowadza niezbędne weryfikacje w samej bazie.

Zbiór programów AM został opracowany dla celów przetwarzania wiedzy matematycznej. Zaczął funkcjonować w oparciu o dane z zakresu teorii zbiorów skończonych. Podstawą systemu jest zbiór 115 prostych pojęć matematycznych, zwanych "elementarnymi faktami" /primitive facts/, wybranych przez projektanta systemu oraz odpowiednie programy. Zbiór elementarnych faktów systemu ma strukturę modułową. Każde pojęcie /elementarny fakt/ zostało zdefiniowane. Wewnątrz systemu jest reprezentowane przez strukturę ramową /frame structure/ z 25 kłatkami /lub fasetami/ takimi jak:

- przykłady,
 - definicje,
 - uogólnienia,
 - dziedzina, zakres,
 - analogie,
 - wartość /czy pojęcie jest interesujące dla systemu/.
- Większość klatek /faset/ większości pojęć jest pusta. W ramach programów AM stosuje się 250 procedur umożliwiających:
- wypełnienie pustych klatek w strukturach ramowych,
 - wybór faset z ram określonych pojęć do dalszego wykorzystania,
 - wyszukanie właściwej informacji o wybranej fasetce,
 - proponowanie relacji między znenymi pojęciami,
 - proponowanie nowych pojęć do zbadania oraz do oceny ich wartości.

Z każdym elementarnym pojęciem matematycznym jest związanych kilka procedur funkcjonujących jako tzw. "wiarygodne generatory ruchów" /plausible move generators/, proponujące zadania dla systemu i sposoby ich rozwiązania. Na przykład zadaniem może być wybór faset dla określonego pojęcia i włączenie ich do określonej klatki. W ramach tego zadania następuje wartościowanie faset, które mogą być uznane za nieinteresujące, średnio interesujące lub bardzo interesujące. Fasety nieinteresujące są zapominane przez system, średnio interesujące utrzymywane jako elementy jakiegoś pojęcia, natomiast fasety bardzo interesujące uzyskują pełny status modułu pojęcia. Każdy z nowych modułów posiada dziesiątki czystych klatek /do wypełnienia nowymi fasetami/. Dlatego też zakres możliwych działań szybko wzrasta, zwłaszcza jeśli uwzględni się przy tym możliwe kombinacje pojęć. Zadanie ciągłego tworzenia nowych pojęć /lub nowych teorii/ porównywane jest do wspinaczki wysokogórskiej, której celem jest zdobycie kilku pojedynczych, nieodkrytych /w matematyce/ szczytów. W ramach dotychczasowych eksperymentów system "odkrył" ponownie m.in. pojęcie liczb pierwszych.

Interesującą cechą programów AM jest to, że nie są to programy czysto indukcyjne, jakkolwiek przeprowadzają pewne uogólnienia w oparciu o znane przykłady, jak również nie są programami uczącymi się w rozumieniu tradycyjnym, ponieważ doświadczenia przeszłe wpływają w niewielkim stopniu na przyszłe zachowanie się systemu. Ich specyfika polega na akumulowaniu wiedzy matematycznej drogą jej umieszczania w pojęciach istniejących lub drogą tworzenia pojęć nowych i nowych relacji. Równocześnie weryfikacji podlega wiarygodność nowej wiedzy /nowych pojęć/.

Wyjaśnienia dotyczące możliwości programów AM w zarządzaniu systemem na poziomie najwyższym i najniższym, dotyczące sposobu reprezentowania wiedzy wraz z przykładami opisu niektórych pojęć oraz z przykładami opisu reguł heurystycznych przedstawiono w poszczególnych rozdziałach pracy.

Szczegółową lekturę omawianej książki przypuszczalnie będą najbardziej zainteresowani specjaliści w zakresie przetwarzania informacji z przygotowaniem i doświadczeniem informatycz-

nym. Scharakteryzowana książka ilustruje bowiem dość szczegółowo aktualne osiągnięcia sztucznej inteligencji i jej wykorzystanie w tworzeniu nowej generacji systemów informacji, tj. "systemów przetwarzania wiedzy".

Zapoznanie się z omawianymi pracami pozwala również zorientować się na czym polega "inteligencja" systemów informacji faktograficznej i jak przebiegał ich rozwój w okresie ostatnich 20 lat, a także jak ukierunkowuje się ich przyszły rozwój w najbardziej prężnych ośrodkach badawczych.

Elżbieta Artowicz

ROLA INFORMACJI W PROCESIE INNOWACYJNYM

Pod powyższym tytułem w maju 1982 r. odbyło się w Amsterdamie dwudniowe seminarium zorganizowane przez International Council of Scientific Unions - Abstracting Board /ICSU-AB/ z udziałem przedstawicieli 19 krajów z kilku kontynentów. Sprawozdanie z seminarium zostało opublikowane w formie książkowej^{x/} pod redakcją B.T. Sterna, który reprezentuje Dział Badań i Rozwoju Publikacji Elektronicznych wydawnictwa Elsevier Science Publishing Company. Książka otwiera nową serię wydawniczą firmy North-Holland Publishing Company zatytułowaną "Współczesne zagadnienia przekazywania informacji".

Organizatorzy seminarium następująco określili ideę tego spotkania: jak wiadomo między zdolnościami produkcyjnymi a wynalazczością w danym kraju zachodzi ścisła zależność; "siłą napędową" wynalazczości jest natomiast informacja; seminarium ma podjąć próbę określenia jakie typy informacji przyczyniają się

^{x/} INFORMATION and INNOVATION. Proceedings of a Seminar of ICSU-AB on the Role of Information in Innovative Process, Amsterdam, the Netherlands, 24-25 May, 1982. Red. B.T. Stern. Amsterdam: North-Holland Publ.Co. 1982 191 e.

do wynalazków oraz jakie są optymalne formy istnienia i prezentacji tej informacji w społeczeństwie.

Poniżej podano tematy referatów wygłoszonych na seminarium w ramach pięciu sesji /po nazwisku autora podano w nawiasach nazwę jego instytucji macierzystej/.

S e s j a I. Aspekty techniczne i socjologiczne procesu innowacyjnego

1. Innowacja - ewolucja i stan obecny
W. DIJKHUIS /North-Holland Publishing Company, Amsterdam, Holandia/
2. Ekonomiczne i społeczne następstwa informatyzacji
H. KRUPP /Fraunhofer-Institut für Systemtechnik und Innovationsforschung - ISI, Karlsruhe, RFN/

S e s j a II. Potrzeba informacji specjalistycznej w procesie innowacyjnym

3. W jaki sposób dobrze zorganizowana służba informacyjna i dokumentacyjna wspomaga proces innowacyjny w firmie?
S. LJUNGBERG /Aktiebolaget Astra, Södertälje, Szwecja/
4. Potrzeba informacji specjalistycznej w procesie innowacyjnym; badania i zastosowania techniczne
R. VAN HOUTEN /Centre for Scientific and Technical Information, Council for Scientific and Industrial Research, Pretoria, RPA/

S e s j a III. Proces innowacyjny a różne kanały przekazywania informacji

5. Organizacje zawodowe - jedna z dróg przekazywania informacji
D. SCHUMACHER /ONLINE Gesellschaft für Informationsvermittlung GmbH, Heidelberg, RFN/
6. Czasopisma specjalistyczne - "surowiec" dla innowacji
A.K. KENT /Kent-Barlow Information Associates, Londyn, Zjedn. Królestwo/

S e s j a IV. Informacja naukowa i techniczna jako pomoc dla innowacji

7. Informacja naukowa jako pomoc dla innowacji

D.U. WILDE /New England Research Application Center, Uniwersytet Stanu Connecticut, Storrs, Connecticut, St. Zjedn./

8. Informacja dla innowacji; z punktu widzenia Zjedn. Królestwa
M.W. HILL /Biblioteka Brytyjska, Naukowa Biblioteka Bibliologiczna, Londyn, Zjedn. Król./

S e s j a V. Informacja ekonomiczna jako pomoc dla innowacji

9. Informacja ekonomiczna jako pomoc dla innowacji. Uwagi na temat systemów wspomagających podejmowanie decyzji, stosowanych w firmach prywatnych i instytucjach państwowych
J.M. TREILLE /GAPSET, Paryż, Francja/
10. Proces innowacyjny a informacja on-line
P. MARTIN /Predicasts and DATA Data - Star Marketing, Orpington, Kent, Zjedn.Król./

Po każdym referacie następowała dyskusja zorganizowana w ten sposób, że jako "interpelujący" prelegenta występowali uczestnicy seminarium z przygotowanymi wcześniej pytaniami otwierającymi dyskusję. Problemy, których omówienie wymagało więcej czasu przełożono do dyskusji końcowej.

Omawiając referaty i głosy w dyskusji warto odnotować szereg spraw poruszanych na seminarium. Rozpatrując społeczne skutki informatyzacji H. Krupp stwierdza, że ta trzecia rewolucja techniczna spowodowała m.in. istotne zmiany w strukturze zatrudnienia w krajach najbardziej rozwiniętych. Obecnie około 1/3 ogólnej liczby zatrudnionych w 3 klasycznych działach gospodarki /rolnictwo, przemysł, usługi/ pracuje w zakresie przetwarzania informacji. Równocześnie powszechnie wzrosły wymagania odnośnie kwalifikacji pracowników. Informatyzacja jest istotnym elementem obecnych tendencji gospodarczych w kierunku automatyzacji i racjonalizacji. Jednakże wobec braku lub niedostatecznego wzrostu gospodarczego prowadzi to do znaczącego zmniejszenia liczby stanowisk pracy, a więc i liczby zatrudnionych /bezrobocie/. W konkluzji H. Krupp podkreśla palącą potrzebę odpowiedniego, adekwatnego do stopnia informatyzacji gospodarki, rozwoju procesów informacyjnych w pozagospodarczych sferach

rach życia społecznego. W dziedzinach takich jak komunikowanie się, kształcenie czy kultura pozostaje jeszcze bardzo wiele do zrobienia.

Inny pralagent, S. Ljungberg, mówiąc o roli informacji i dokumentacji w procesie innowacyjnym stwierdza, że aby uchronić się przed niepowodzeniem pomysłu innowacyjnego powinien przed wdrażaniem zostać skrupulatnie przeanalizowany z 3 punktów widzenia: rzeczywistych /ewentualnie potencjalnych/ potrzeb rynku, technicznych możliwości realizacji oraz społecznej akceptacji produktu. Przeprowadzenie takiej oceny wymaga oczywiście posłużenia się informacją i dokumentacją i to nie tylko naukową i techniczną, lecz także ekonomiczno-społeczną. Warunkiem wstępnym uzyskania dobrych wyników dzięki wprowadzeniu innowacji jest zatem, by firma przeznaczala odpowiednie środki na działalność informacyjną i dokumentacyjną. W dalszym ciągu referatu autor przedstawia zasady należytej organizacji służby informacyjnej i dokumentacyjnej w przedsiębiorstwie. Tezy referatu ilustrują 3 proste i przejrzyste schematy: 1/ przepływ informacji prowadzącej do myśli innowacyjnej; 2/ model procesu innowacyjnego oraz 3/ niektóre fazy "krystalizowania" /w oryg. "refining"/ informacji - od bazy danych do informacji będącej podstawą decyzji i odpowiadające im kategorie procesów /organizowanie, synteza, ewaluacja, decyzja/.

W referacie R. van Houtena "Potrzeba informacji specjalistycznej w procesie innowacyjnym" znajdujemy ponownie wyprowadzoną i wyeksponowaną tezę, iż powodzenie innowacji zależy w pierwszym rzędzie od tego, czy w firmie istnieje należyte zorganizowane służba informacyjna. Van Houten powołuje się na rozróżnienie poczynione swego czasu przez Departament Handlu Stanów Zjednoczonych między pojęciem wynalazku, tj. powzięciem pewnej idei rozwiązania zagadnienia technicznego, a pojęciem innowacji, tj. zaprojektowaniem i uruchomieniem procesu, dzięki któremu wynalazek zostaje zrealizowany i wdrożony do gospodarki. Referat zawiera dalej m.in. dwa, w odmiennych układach szczegółowe zestawienia rodzajów i form informacji nieodczynnych na poszczególnych etapach procesu innowacyjnego od pomysłu

poprzez sformułowanie problemu, prace badawcze /ocena sytuacji zewnętrznej i wewnętrznej, wybór metod/, praca projektowa, uruchomienie produkcji do marketingu. Van Houten omawia z kolei funkcje i rolę placówek badawczo-rozwojowych w procesach innowacyjnych, a następnie organizację i rodzaje służb informacyjnych w takich placówkach. W dyskusji po referacie wypowiedziano dwa przeciwstawne zdania dotyczące miejsca i prestiżu służb informacyjnych w firmach przemysłowych i innego rodzaju instytucjach. S. Ljungberg powołując się na wyniki badań przeprowadzonych przez FID stwierdził, że im wyższy szczebel organizacyjny, na którym umieszczono dział informacji i dokumentacji, tym więcej i skuteczniej informacja i dokumentacja jest wykorzystywana w działalności danej placówki. Na to van Houten zareplikował, iż jego zdaniem uwarunkowanie jest wręcz przeciwne: im wyższa jakość dostarczanej informacji tym wyżej w hierarchii organizacyjnej danej placówki znajdzie się dział informacji i dokumentacji. Van Houten, mówiąc dalej w swoim referacie o różnorodnych przedsięwzięciach państwowych wspomagających innowacje^{x/}, przedstawia 11-punktową listę ważniejszych form tego rodzaju działań. Jako trzy pozycje są tam wymienione ośrodki informacji sensu stricto, mianowicie ośrodki informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej, służby informacji technicznej i przemysłowej oraz służby analityczne informacji^{xx/}.

Oczywiste jest, że również w wielu innych formach działań podanych w zestawieniu informacja odgrywa zasadniczą rolę. Autor kończąc referat podkreśla znaczenie, jakie dla pobudzenia nowatorstwa może mieć odpowiednia polityka informacyjna państwa. Tytułem przykładu wymienia Francję, gdzie w prowadzonej przez pań-

^{x/} Szczególnie podkreślana jest potrzeba działania państwa w tym zakresie na rzecz małych firm, bowiem, jak ustalono w wyniku badań w Stanach Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii, podstawowe wynalazki, które w konsekwencji przyniosły wprowadzenie ważnych innowacji, były w większości dokonane albo przez prywatnych wynalazców albo w małych firmach.

^{xx/} W oryg. "information analysis/intelligence services"; termin "intelligence" pojawia się na jednym ze schematów Ljungberga jako równoznaczny z pojęciem wiedzy użytecznej /useful knowledge/

stwo polityce informacyjnej położono nacisk na rozwój informacji naukowej i technicznej dla przemysłu.

D. Schumacher mówi w swoim referacie o informacji i o swobodzie wymiany informacji jako o najcenniejszych zdobyczach współczesnych społeczeństw. Natomiast innowacje rozpatruje w kategoriach "siły napędowej" postępu społecznego. Omawia udział i rolę rozmaitych grup zawodowych /naukowcy, inżynierowie i technicy, kadra kierownicza i inne/ w procesach innowacyjnych. Uwydatnia brak na świecie szeroko dostępnej informacji gospodarczej /w oryg. "business information"/, czyli tej właśnie informacji, jakiej najbardziej potrzebuje kadra kierownicza do spraw innowacji i postępu /w oryg. "innovation managers"/. Jego zdaniem do swobodnego przepływu informacji na świecie powinna zostać włączona obok informacji naukowej także "business information" - włączona tzn. tworzona, udostępniana i przeszukiwana.

Mówiąc o procesach przekazywania wiedzy, a konkretnie o czasopiśmie naukowych A.K. Kent twierdzi, iż są one podstawowym źródłem informacji naukowej, na bazie której powstają wszelkie innowacje. Podkreśla przy tym, że jest to źródło pośrednie, bowiem elementem niezbędnym do powstania myśli nowatorskiej, oprócz oczywiście zewnętrznej, obiektywnej potrzeby zmiany czy postępu, będzie dopiero synteza informacji naukowej pochodzącej często z dziedzin niepowiązanych ze sobą. W konkluzji przyrównuje rolę czasopisma naukowego w procesie innowacyjnym do funkcji fundamentu w budowlu.

D.U. Wilde przedstawia metody pracy kierowanego przezeń ośrodka NERAC - New England Research Application Center na Uniwersytecie Stanu Connecticut. /D.U. Wilde jest także wykładowcą przedmiotu "Zarządzanie informacją" /Information Administration/ w tym samym uniwersytecie/. Powołany wspólnie z Państwowym Urzędem Aeronautyki i Astronautyki /NASA/ ośrodek NERAC działa od 18 lat. Ośrodek świadczy płatne usługi informacyjne z zakresu informacji technicznej i ekonomicznej dla klientów wszelkiego rodzaju, jak firmy przemysłowe, uniwersytety, władze stanowe i lokalne, w ramach szerokiego programu NASA przekazywania i zastosowań nowych technologii. NERAC dysponuje 90 bazami danych

z całego świata. Etatowymi pracownikami ośrodka są specjaliści różnych branż technicznych o wysokich kwalifikacjach i mający za sobą etaż w przemyśle. Większość kadry ośrodka ma ponadto przygotowanie specjalne w zakresie zagadnień interdyscyplinarnych; dzięki temu możliwe jest wszechstronne i należyte wykorzystywanie różnorodnych baz danych, jakimi dysponuje ośrodek. W pozyskiwaniu informacji dla klientów, ośrodek wykorzystuje także kontakty osobiste ze specjalistami NASA lub innych federalnych placówek naukowo-badawczych. Autor referatu omawia szczegółowo tok postępowania z klientem poszukującym informacji potrzebnej do rozwiązania określonego zagadnienia. D.U. Wilde wyróżnia następujące fazy procesu innowacyjnego, z którymi wiążą się stosowne metody i strategie wyszukiwania informacji; wstępne postawienie problemu, ocena technologii przydatnych do zastosowania, testowanie prototypu, marketing. W każdej z tych faz problemu /pytania/ są wspólnie z klientem odpowiednio formułowane przez specjalistę z ośrodka, który następnie ustala właściwą strategię wyszukiwania z wykorzystaniem stosownych baz danych. W razie potrzeby nawiązuje się kontakty osobiste klienta ze specjalistami spoza ośrodka. Autor ilustruje konkretnymi przykładami jak praca ośrodka NERAC służy innowacji. Żywa dyskusja po referacie dotyczyła m.in. dróg pozyskiwania klientów /ośrodek ma stałych przedstawicieli-akwizytorów w 14 miastach Stanów Zjednoczonych; nie są to bynajmniej fachowcy informacji/ oraz ekonomicznych zasad funkcjonowania NERAC^x. Następnie dyskutanci przeszli do zagadnienia ogólnego, kto i w jakim stopniu powinien ponosić koszty informacji w skali kraju: państwo, czy odbiorcy i użytkownicy informacji.

Przedstawiciel Biblioteki Brytyjskiej M.W. Hill swój obszerny referat "Informacja dla innowacji" oparł na wynikach wielu badań tematu; bibliografia załączona do referatu liczy 28 pozycji. Przedstawi on szerzej niż inni prelegenci kategorie

x/ Ośrodek NERAC otrzymuje dotację NASA stanowiącą 7% jego budżetu, pozostałe 93% przynoszą wpływy z opłat za usługi; równocześnie NERAC wydatkuje około 15% swojego budżetu na usługi dla NASA.

innowacji i z nieco innego punktu widzenia omawia konsekwencje ekonomiczno-społeczne innowacji. Analizując warunki i okoliczności decydujące o powodzeniu innowacji dowodzi, że najczęściej sprawa sprowadza się do informacji lub jej przepływu. Informację nazywa główną składową innowacji. Omawia rodzaje, źródła i drogi przepływu informacji na poszczególnych etapach procesu innowacyjnego. Za pomocą licznych przykładów ukazuje inspirującą rolę informacji w tym procesie. W referencjach autor ponadto przedstawia swoje poglądy na funkcje dzieła informacji, podkreślając potrzebę adaptowania charakteru dostarczanej informacji stosownie do etapu procesu innowacyjnego^{x/}. Referat kończy krótkim przeglądem źródeł informacji mających główne znaczenie dla innowacji, dostępnych w Zjednoczonym Królestwie.

W ostatnim programowym referacie seminarium P. Martin wyraża przekonanie oraz praktycznie je uzasadnia, że wyszukiwanie on-line jest niezastąpionym instrumentem umożliwiającym dokonanie bardzo szybkiego i efektywnego przeglądu różnorodnych pomysłów /w oryg. "ideas"/. Warunkiem jest by wyszukiwanie on-line przeprowadzał sam potencjalny innowator; w związku z tym warunek drugi, żeby instrukcja jak prowadzić wyszukiwanie komputerowe była bardzo prosta i krótka. Zdaniem Martina jedynie takie bezpośrednie komunikowanie się z bazą danych człowieka poszukującego rozwiązania jakiegoś problemu gwarantuje, iż właściwa informacja we właściwym czasie dotrze do właściwej osoby. Martin porusza jeszcze jeden istotny aspekt: koszt czasu pracy komputera powinien stanowić tylko niewielką część należności płatnej przez klienta, której zasadniczą składową jest iloczyn pewnej ceny jednostkowej przez liczbę pozycji, które poszukujący uznał za przydatne dla siebie i polecił je wydrukować.

Dyskusja końcowa miała bardzo ożywiony przebieg: głos zebrało 20 uczestników seminarium składając łącznie ok. 60 wypowiedzi. Wracano do spraw, jakie wyłoniły się wcześniej w dys-

^{x/}W oryg. "repackaging", czyli "przepakowywanie"; inne osoby zabierające głos na seminarium określają tę funkcję terminem "dopasowywanie" bądź "przykrewanie" /w oryg. "tailoring"/ informacji do potrzeb klienta i fazy innowacji.

kusjach po poszczególnych referatach. Niemało krytycznych uwag padło na temat efektywności systemów i ich dostępności /rozpowszechnienia/. Uważa się, iż koszty systemów są dla użytkowników zbyt wysokie. W związku z wysokimi kosztami przedstawiono różne koncepcje organizacyjne /pomoc państwa, dotacje firm przemysłowych/, dzięki którym na bezie odpowiednio prowadzonej służby informacyjnej będzie możliwe doprowadzenie właściwej informacji we właściwym czasie do każdego potencjalnego autora innowacji. Jeszcze jedna powracająca w dyskusji kwestia to jak i za jaką cenę zapewnić obsługę informacyjną małych przedsiębiorstw pod hasłem "informacja dla innowacji".

Seminarium nie przyniosło żadnych wniosków generalnych, gdyż, jak pisze w posłowie redaktor wydawnictwa, nie jest to możliwe w świecie podlegającym ciągłej ewolucji. Seminarium miało na celu wymianę poglądów i wyłonienie spraw szczególnie ważnych w odniesieniu do informacji mającej służyć innowacji. Ten cel seminarium osiągnęło, a przedstawione i dyskutowane na nim sprawy powinni mieć na uwadze nie tylko zawodowi pracownicy informacji, lecz także kierownictwo firm i przedsiębiorstw oraz planiści na szczeblu władz państwowych.

Wydawnictwo zawiera 2 załączniki: notki biograficzne autorów referatów oraz krótki zarys organizacji ICSU-AB, na który składa się historia, zadania, zasady członkostwa, formy działalności i tematy prowadzonych prac.

Ewa Stolarska

K R O N I K A

MIĘDZYNARODOWY KURS Z ZAKRESU NOWYCH TECHNOLOGII INFORMACYJNYCH WYKORZYSTYWANYCH W PRACACH BIBLIOTECZNYCH Sheffield - Londyn - 3-20 lipca 1983 r.

British Council jest instytucją organizującą w ramach swej działalności kulturalno-naukowej szereg spotkań i kursów dla cudzoziemców, które propagują kulturę i naukę brytyjską oraz służą szkoleniu umiejętności posługiwania się językiem angielskim, poznaniu osiągnięć współczesnej nauki brytyjskiej i przede wszystkim rozwijaniu współpracy naukowej i kulturalnej pomiędzy Wielką Brytanią i innymi krajami. Instytucja ta ma ogromne tradycje, w przyszłym roku obchodzić będzie pięćdziesięciolecie istnienia. Współpraca British Council z różnymi instytucjami naukowymi, uczelniami, bibliotekami i placówkami kulturowymi w Polsce datuje się od 1946 roku.

Wśród wielu kursów specjalistycznych zorganizowanych przez British Council w 1983 roku znalazł się kurs poświęcony wykorzystaniu nowoczesnych technologii komputerowych i telekomunikacyjnych w organizacji i dystrybucji informacji naukowej i technicznej: Course No 361 NEW INFORMATION TECHNOLOGY IN LIBRARIES. Odbył się on w dniach od 3 do 20 lipca 1983 r. w Sheffield /13 dni/ i Londynie /5 dni/. Kierownikami kursu byli prof. W.L. Saunders i prof. M.F. Lynch z Department of Information Studies, University of Sheffield, zajęcia zaś prowadzili pracownicy DIS oraz przedstawiciele bibliotek i ośrodków informacji, których systemy prezentowano w trakcie wizyt i demonstracji.

Kurs, w którym uczestniczyły 24 osoby z 14 krajów, przeznaczony był przede wszystkim dla specjalistów z zakresu automatyzacji bibliotecznych procesów informacyjnych, osób zajmujących się projektowaniem i implementacją serwisów komputerowych w różnego rodzaju bibliotekach. Poza tą kategorią specjalistów w kursie uczestniczyło także kilku wykładowców nauki o informacji naukowej, co umożliwiło ciekawą konfrontację opinii o komputeryzacji bibliotecznych i bibliograficznych serwisów informacyjnych, głoszonych przez praktyków i teoretyków działalności informacyjnej.

Program kursu obejmował serię wykładów teoretycznych, sesji praktycznych oraz wizyt i pokazów poszczególnych systemów bibliotecznych, bibliograficznych i banków danych /systemów faktograficznych/. Organizatorzy przyjęli powszechną w świecie anglosaskim zasadę komponowania treści wykładów nie według teoretycznych przekonań o strukturze dyscypliny lecz według aktualnych wymagań praktyki, traktowanych jako problemy wymagające rozwiązania /tzw. problem oriented/. Zajęcia teoretyczne obejmowały więc trzy podstawowe grupy zagadnień:

1. Techniki komputerowe w bibliotekach: zajęcia obejmujące problemy wdrażania systemów komputerowych wykorzystywanych w zarządzaniu i administracji bibliotek oraz szkoleniu ich pracowników i czytelników, zagadnienia tworzenia scentralizowanych i kooperujących sieci bibliotek, a także psycho-socjologiczne problemy automatyzacji tradycyjnych operacji bibliotecznych.

2. Technologie komputerowe i telekomunikacyjne: wykłady prezentujące różne rodzaje systemów informacyjnych /SOI., tzw. systemy online operujące tekstami sformalizowanymi i naturalnymi, systemy wyszukiwania pełnotekstowego/, oprzyrządowanie komputerowe /hardware/, języki programowania i pakiety programów wykorzystywane w automatyzacji bibliotecznych procesów informacyjnych, stosowane w różnego rodzaju systemach od serwisów wsadowych, dialogowych systemów informacji bibliograficznej po systemy wyszukiwania pełnotekstowego i tzw. expert-systems /software/; ta grupa wykładów obejmowała także prezentację nowoczesnych nośników maszynowych /np. videodyski coraz częściej stosowane w systemach informacji pełnotekstowej i przedstawianej w

postaci nietekstowych form graficznych, czyli wykresów, rysunków, schematów strukturalnych etc./, różnych organizacji sieci telekomunikacyjnych, jak również omówienie podstawowych zagadnień związanych z automatyzacją prac biurowych.

3. Prawne aspekty automatyzacji procesów informacyjnych;
wykłady obejmujące problemy ochrony informacji oraz funkcjonowanie prawa autorskiego i patentowego w warunkach komputeryzacji usług informacyjnych i masowej dystrybucji dokumentów wtórnych /niekontrolowana raprografia/.

Zajęcia teoretyczne uzupełnione były przez liczne sesje praktyczne obejmujące ćwiczenia symulacyjne na mikrokomputerach, wyszukiwanie online w systemie DIALOG i projektowanie danych wejściowych dla systemu teletekstowego PRESTEL. Jest to bardzo popularny ostatnio brytyjski serwis informacji typu viewdata /systemy videotekstowe/, udostępniający dane o zawartości prasy dziennej, cenach, organizowanych przez angielskie biura podróży wycieczkach zagranicznych, etc. Użytkownik kontaktuje się z tym systemem za pomocą publicznej sieci telefonicznej i odpowiednio zmodyfikowanego odbiornika telewizyjnego, na którym wyświetlana jest w całości zawartość wywołanego przez użytkownika banku danych, tzw. frame, np. lista nagłówków artykułów z angielskich dzienników, lub lista oferowanych wycieczek.

Trzecim komponentem programu kursu był pokaz działania kilkunastu systemów informacyjnych oraz wizyty w bibliotekach i centrum informacji bibliograficznej, księgarskiej, wydawniczej i faktograficznej w Sheffield /Sheffield City Polytechnic Library, Sheffield University Library/, Leeds /Leeds University Library, systemy informacyjne w fabryce materiałów poligraficznych Howson Algraphy/, Londynie /British Library Science Reference Division, Datastream International Ltd. - banku informacji ekonomicznej o charakterze komercyjnym/, Boston Spa /British Library Lending Division/, Oxfordzie /Blackwell's Technical Services Ltd. - jednej z największych na świecie central księgarsko-wydawniczych, dysponującej własnymi serwisami informacji o wydawnictwach anglojęzycznych: BOOKLINE - monograficznych i PERLINE - periodycznych/, Hatfield /Hatfield Politechnic, w któ-

rej zlokalizowane jest centrum informacji przemysłowej Hertis/
oraz w Hitchin /INSPEC/.

Wizyty w bibliotekach służyły przede wszystkim prezentowa-
niu konkretnych implementacji technik komputerowych w administra-
cji i zarządzaniu biblioteką, kontroli zbiorów i serwisach infor-
macji katalogowej. Warto zauważyć, że w większości tych instytu-
cji zautomatyzowane systemy wykorzystywane są przede wszystkim
w realizacji tzw. rutynowych działań bibliotecznych, jak np. re-
jestracja wypożyczeń, kontrola obiegu książki i rozwoju księgo-
zbioru i inne. Technologie komputerowe zastępują więc głównie
pracę personelu administracyjnego biblioteki /tzw. personelu po-
mocniczego/, natomiast zadania wymagające specjalistycznego przy-
gotowania zawodowego nadal wykonywane są przez bibliotekarzy.
Zjawisko to nie dewaluuje znaczenia automatyzacji bibliotek,
przeciwnie: w dobitny sposób podkreśla ono konieczność podno-
szenia poziomu kwalifikacji pracowników bibliotek jako jedynej
drogi doskonalenia ich funkcji usługowych. Zakładanie systemów
komputerowych w bibliotekach staje się w Wielkiej Brytanii co-
raz powszechniejsze, jak jednak twierdzą Anglicy, nie spowodowa-
ło ono redukcji personelu bibliotecznego, chociaż zdecydowa-
nie zaważyło na zmianie struktury tego personelu osiągniętej
przez obowiązkowe przekwalifikowanie lub doskonalenie kwalifi-
kacji specjalistycznych.

Ciekawym zjawiskiem automatyzacji bibliotek angielskich
jest stosunkowo opieszale komputeryzacja serwisów informacyj-
nych wyszukiwania rzeczowego. W większości bibliotek akademic-
kich zautomatyzowane /w trybie online/ katalogi umożliwiają wy-
szukiwanie według kryteriów formalnych, w niektórych wyszukiwa-
nie rzeczowe realizowane jest poprzez wprowadzanie słów kluczow-
ych i porównywanie ich z komponentami tytułów, co jednak stano-
wi bardzo prymitywną namiastkę wyszukiwania rzeczowego. Anglosas-
ka literatura naukowa bardzo często korzysta z tytułów metafory-
cznych, które nie mogą reprezentować treści dokumentów, czyli wy-
stępują w roli charakterystyk wyszukiwawczych. Charakterystyczne
jest więc współistnienie w dużych naukowych bibliotekach brytyjs-
kich katalogów online, wykorzystywanych w wyszukiwaniu formalnym

oraz tradycyjnych katalogów kartkowych lub katalogów mikrofilmowych, w których użytkownicy przeprowadzają wyszukiwanie rzeczowe. Obecność katalogów tradycyjnych wydaje się niezbędna także z innego powodu: fizycznie ograniczonej dostępności serwisów online. Nawet największe biblioteki uczelniane dysponują z reguły kilkoma terminalami, a więc jednorazowo ich katalogi online mogą obsługiwać zaledwie kilku czytelników, przy czym często w obsłudze tej musi uczestniczyć pracownik biblioteki. Tradycyjne katalogi kartkowe, a nawet serwisy mikrofilmowe są więc znacznie bardziej dostępne i na ogół nie wymagają pośrednictwa personelu bibliotecznego.

Poza licznymi wizytami, program kursu obejmował także szereg pokazów różnego rodzaju systemów informacyjnych, które wykorzystywane są przez użytkowników brytyjskich. Szczególnie interesujące były prezentacje systemów wyszukiwania pełnotekstowego /LEXIS, NEXIS/, nowego serwisu informacji faktograficznej Chemical Abstract Service /CAS Online/ oraz prezentacja amerykańskiego systemu informacji bibliotecznej Online Computer Library Center /OCLC/.

Badania nad wyszukiwaniem pełnotekstowym prowadzone są właściwie od początku istnienia automatycznych serwisów informacyjnych. Już w latach pięćdziesiątych w Pittsburgu w USA zbudowano pierwszy system, w którym wyszukiwanie rzeczowe prowadzone było na całych tekstach dokumentów: był to system informacji prawniczej operujący krótkimi półstronicowymi tekstami porządkowanymi w logiczne sekwencje /akapity, podakapity/ wyposażone w odpowiednie identyfikatory^{x/}. Organizacja bazy danych w systemach pełnotekstowych opiera się na zasadzie tworzenia list inwersyjnych wszystkich słów kluczowych /w sensie zarówno pojedynczych wyrazów, fraz nominalnych, a niekiedy także fraz werbalnych/, przy których umieszcza się tzw. adres, czyli identyfika-

^{x/} Wspomniany system informacji prawniczej zaprojektowany został przez J.F. Harty'ego i jego zespół z University of Pittsburgh Health Law Center w latach 1955-1968. /Por. G. Bull: Technical Developments in Legal Information Retrieval. The Law Librarian. 11 /2/ August, 1980.

tor dokumentu, w którego tekście słowa te wystąpiły. Wyszukiwanie pełnotekstowe nie jest więc de facto przeszukiwaniem wszystkich tekstów od początku do końca dla każdego zapytania, lecz przeszukiwaniem kartoteki inwersyjnej, która umożliwia lokalizację odpowiednich dokumentów w bazie, a także identyfikację współwystąpień kilku słów kluczowych w jednym tekście na podstawie analizy adresów każdego z nich. Bardziej wyrefinowane systemy pełnotekstowe wyposażone są dodatkowo w listy frekwencyjne umożliwiające wstępne szacowanie wartości dokumentu dla użytkownika bez konieczności sięgnięcia po cały tekst w przypadku, gdy kartoteka inwersyjna rejestruje znaczną liczbę dokumentów, w których występują żądane słowa kluczowe.

Angielski system informacji o źródłach legislacyjnych LEXIS dysponuje bardzo starym, podstawowym oprogramowaniem umożliwiającym wyszukiwanie kontekstowe. Oferuje on dwie formy dostępu do dokumentów: wyszukiwanie pełne i wyszukiwanie według słów kluczowych w kontekście /KWIC/. Zerówno pierwsza jak i drugie forma dostępu zorganizowana jest w oparciu o listy inwersyjne, różnica zaś polega na rodzaju wyświetlanego dokumentu. Użytkownik wprowadza do systemu instrukcję w postaci sekwencji słów kluczowych połączonych odpowiednimi operatorami Boole'a oraz szczegółowymi identyfikatorami sposobu współwystąpienia danych słów w tekście, np. koincydencja bezpośrednia w postaci związku wyrazowego, koincydencja luźna w obrębie akapitu, etc. Na każde tak sformułowane zapytanie system odpowiada wyświetleniem ogólnej liczby dokumentów spełniających zadane warunki. Liczbę tę, jak w każdym systemie online, można natychmiast ograniczyć przez wprowadzenie dodatkowych wymagań. Następnie użytkownik może zażądać wyświetlenia ekstraktów dokumentów z wyeksponowanymi odpowiednimi słowami kluczowymi /KWIC/ lub wyświetlenia całego tekstu /FULL/. Obie metody mogą być stosowane w jednym procesie wyszukiwania, tzn. użytkownik może skorzystać z przeszukiwania KWIC w celu szybszego oszacowania wartości dokumentów oferowanych przez LEXIS, a następnie zażądać wyświetlenia tylko tych tekstów, które na podstawie analizy ekstraktów uznał za relewantne.

System LEXIS umożliwia dostęp do raportów i sprawozdań sądowych, opisów spraw prowadzonych przez sądy brytyjskie oraz do materiałów gromadzonych przez federalne i stanowe biblioteki legislacyjne USA. Jest on więc cenną pomocą dla adwokatów w analizie reakcji wymiaru sprawiedliwości na określone sytuacje, interpretacji określonych przepisów, itp. Prawnicy mogą wyszukiwać w nim zarówno operując odpowiednimi pojęciami prawnymi, jak i za pomocą nazw własnych poszczególnych spraw, sądów i sędziów /np. opinie określonych sędziów w określonych przypadkach/. Dane zawarte w bazie LEXIS są aktualizowane w trybie tygodniowym.

Funkcjonowanie systemu wyszukiwania pełnotekstowego NEXIS jest w zasadzie bardzo podobne do działania opisanego wyżej systemu LEXIS. NEXIS oferuje wszechstronną informację czerpaną z anglojęzycznych czasopism i prasy dziennej, serwisów agencji prasowych oraz aktualnych roczników Britannica's Yearbook i Federal Register - codziennego wydawnictwa rządu Stanów Zjednoczonych informującego o nowych zarządzeniach i decyzjach amerykańskiego gabinetu. Poza pełnymi tekstami interesujących użytkowników artykułów oraz ekstraktami z wyeksponowanymi słowami kluczowymi NEXIS udostępnia także dane bibliograficzne wszystkich dokumentów wprowadzonych do jego bazy, co umożliwia sporządzanie swego rodzaju zestawień tematycznych w trybie online.

CAS Online jest najnowszym serwisem informacji faktograficznej z zakresu chemii zbudowanym w 1980 roku na bazie danych zawartych w kartotekach Chemical Registry System opracowanych przez Chemical Abstracts Service. Oferuje on dane o ponad 5 milionach substancji i związków chemicznych zarejestrowanych przez CAS od 1955 roku. Dane te są aktualizowane co tydzień, zaś tygodniowy przyrost informacji szacuje się na około 7000 rekordów charakteryzujących nowe substancje. Szczególnie wartościową i oryginalną cechą CAS Online jest umożliwienie wyszukiwania informacji o substancjach chemicznych na podstawie zadanych przez użytkownika wzorów strukturalnych, a dokładniej przez wprowadzenie do systemu hipotetycznego wzorca struktury i żądanych wiązań substancji bez specyfikowania jej komponentów lub z zaznaczeniem niektórych składników i ich miejsca w strukturze związku oraz wylistowanie wymaganych własności chemicznych i fizycznych substan-

cji. Pytanie kierowane do systemu brzmi więc "Czy istnieje substancja o zadanej strukturze i własnościach?", a nie tradycyjnie "Co wiesz o substancji X?". Jeżeli poszukiwana substancja nie jest zarejestrowana przez CAS Online, serwis może udostępnić dane o substancjach maksymalnie podobnych do danej, jeśli natomiast substancja taka została odnotowana w kartotekach systemu, udziela on informacji o tym jak się ona nazywa, jaki jest jej wzór sumaryczny i strukturalny, jakie ma własności /jeżeli różnią się od zadanych/, jak ją otrzymać oraz dane o jej opatentowaniu i numery identyfikacyjne dziesięciu najnowszych publikacji poświęconych tej substancji i zarejestrowanych przez Chemical Abstracts. CAS Online jest niewątpliwie jednym z najnowocześniejszych systemów informacji faktograficznej, łączącym cechy systemów wyszukiwania i dedukcyjnych systemów sztucznej inteligencji^{x/}.

Serwisem informacyjnym, który zdobył największe uznanie uczestników kursu British Council nr 351, był amerykański system informacji bibliotecznej Online Computer Library Center, którego centrala zlokalizowana jest w Dublinie w Ohio, natomiast biblioteki brytyjskie korzystają z niej za pośrednictwem uruchomionego w 1981 roku biura OCLC Europe w Birmingham oraz transatlantycznej linii telekomunikacyjnej łączącej angielską sieć telekomunikacyjną /PTT/ z siecią telekomunikacji OCLC. Szczegółowemu omówieniu serwisów OCLC oraz ogólnej działalności tej organizacji jako centrum bibliotecznego poświęcone jest odrębne opracowanie /patrz s. 99 /.

*

Zorganizowany w 1983 roku kurs British Council dla specjalistów z zakresu technologii informacyjnych był imprezą bardzo udaną. Doakonały dobór omawianych tematów znajdujących się obecnie w centrum zainteresowań dyscypliny oraz prezentacja bardzo ciekawych, choć stosunkowo jeszcze mało znanych systemów informacyjnych niewątpliwie zadecydowały o atrakcyjności tego kursu.

^{x/} Konstruktorzy CAS Online wykorzystali doświadczenia jednego z najciekawszych systemów-ekspertów - DENDRAL.

Warto także podkreślić sprawność organizacyjną przedsięwzięcia i doskonale jego przygotowanie. Racjonalny rozkład zajęć, poprzedzenie wszystkich sesji praktycznych i demonstracji wykładami przygotowującymi doń uczestników kursu pozwoliły w maksymalnym stopniu korzystać z prowadzonych ćwiczeń. Serdeczna opieka ze strony profesora Saundersa, profesora Lyncha i pozostałych wykładowców z DIS uczyniła z tego bardzo intensywnego szkolenia /zajęcia od 9.15 do 18.00 lub 21.30 - średnio po 5 - 8 godzin dziennie z przerwami/ prawdziwie wartościowe spotkanie specjalistów reprezentujących tę samą dziedzinę i kilkanaście różnych krajów o różnych tradycjach i opiniach o informacji naukowej.

Barbara Sosińska

SYSTEM INFORMACJI CHEMICZNEJ - STAN AKTUALNY I PERSPEKTYWY
ROZWOJU W WARUNKACH REFORMY GOSPODARCZEJ
I KRAJOWA KONFERENCJA
Jaszowiec, 23 - 25 listopada 1983 r.

W dniach 23 - 25 listopada 1983 r. odbyła się w Jaszowcu k. Ustronia I Krajowe Konferencja na temat "System Informacji Chemicznej - stan i perspektywy rozwoju w warunkach reformy gospodarczej". Organizatorami konferencji byli: Ministerstwo Przemysłu Chemicznego i Lekkiego, Rada Systemu Informacji Chemicznej oraz Instytut Ekonomiki Przemysłu Chemicznego i Lekkiego, pełniący funkcję koordynatora Systemu.

Celem Konferencji było podsumowanie i ocena dotychczasowych wyników prac nad Systemem Informacji Chemicznej /SICh/, ustalenie sposobów efektywnego wykorzystania posiadanej informacji i sprawnego dostarczania jej użytkownikom, a także ukierunkowanie dalszego rozwoju Systemu, z uwzględnieniem mechanizmów reformy gospodarczej.

Uczestniczyli w niej przedstawiciele ośrodków informacji instytutów przemysłu chemicznego i lekkiego, ceramicznego, ośrodków badawczo-rozwojowych oraz biur projektowych przemysłu chemicznego, zaproszeni przedstawiciele Ministerstwa Przemysłu Chemicznego i Lekkiego, Ośrodka Informacji Naukowej PAN, Instytutu Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej, Centrum Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej, ośrodków resortowych, a także członkowie Rady SICh - w ogólnej liczbie 100 osób. Uczestnicy Konferencji otrzymali wcześniej powielone teksty zgłoszonych referatów i komunikatów, a w czasie trwania obrad diazokopie zmikrofiszowanego Projektu Wstępnego Systemu Informacji Chemicznej.

Oficjalnego otwarcia konferencji dokonał mgr M. Surdyk, zastępca dyrektora ds. systemów informacyjnych Instytutu Ekonomiki Przemysłu Chemicznego i Lekkiego, a następnie prof. A. Bylicki, przewodniczący Rady SICh omówił działalność i okoliczności, w jakich powołano międzyresortowy Zespół Koordynacyjny ds. Informacji Chemicznej przy Komitecie Nauk Chemicznych PAN, który odegrał doniołą rolę w procesie formowania się pierwszych służb obsługi informacyjnej oraz w pracach organizacyjno-przygotowawczych do budowy Systemu. Następnie zreferował prace utworzonej w 1981 r. Rady SICh przy ministrze Przemysłu Chemicznego i Lekkiego, której podstawowym zadaniem jest opracowywanie opinii, wniosków i ekspertyz w zagadnieniach naukowych, technicznych i organizacyjnych, mających istotne znaczenie dla prawidłowego funkcjonowania SICh.

W czasie trwania konferencji przedstawiono 8 referatów i 8 komunikatów.

Referat programowy "System Informacji Chemicznej - stan aktualny i perspektywy rozwoju w warunkach reformy gospodarczej" wygłosił mgr M. Surdyk. Przedstawiając przebieg prac, które doprowadziły do podjęcia działań nad budową SICh podkreślił szczególne znaczenie podpisanego w 1974 r. porozumienia ministrów Przemysłu Chemicznego i Lekkiego oraz Nauki Szkolnictwa Wyższego i Techniki oraz Sekretarza Naukowego PAN w sprawie wspólnej eksploatacji maszynowych nośników informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej w dziedzinie nauk chemicznych i przemysłu che-

micznego. Porozumienie to uznać można za akt integracyjny pierwszego zintegrowanego systemu informacji w zakresie chemii i przemysłu chemicznego oraz za kamień węgielny podłożony pod budowę pierwszego dziedzinowo-gałęziowego systemu w ramach programu SINTO, który w tym okresie znajdował się w stadium wstępnych sformułowań i propozycji.

Wprowadzanie kolejnych baz maszynowych do wspólnej eksploatacji, jak również potrzeba coraz większego angażowania środków materialnych, spowodowały konieczność przystąpienia do prac organizacyjno-projektowych nad Systemem. Za sprawą Zespołu Koordynacyjnego w 1976 r. podjęto wstępne prace projektowe. W 1977 r. powstały "Założenia techniczno-ekonomiczne" Systemu, a w 1980 r. "Projekt wstępny". Obydwa dokumenty projektowe powstały w ścisłej współpracy z instytutami branżowymi oraz z Ośrodkiem Informacji Naukowej PAN, Oddział w Poznaniu, Politechniką Warszawską oraz Centrum Projektowania i Zastosowań Informatyki.

Omawiając perspektywy rozwoju Systemu mgr M. Surdyk stwierdził, iż pomimo niezbyt sprzyjających aktualnie warunków społeczno-finansowych dla przedsięwzięć inwestycyjnych w kraju, a do takich należy przecież realizacja Systemu, na przyszłość SICH i jego rozwój należy patrzeć optymistycznie. Podstawę do optymizmu determinują w chwili obecnej dwa fakty: pierwszy, to coraz większa troska z jaką władze odnoszą się do zagadnień informacji naukowo-technicznej i jego rozwoju. Troska ta wyraża się konkretnymi działaniami, z których za najważniejsze uznać należy propozycję utworzenia tzw. Centralnego Funduszu Rozwoju INT; drugi - to dobre podstawy organizacyjno-prawne. System SICH znalazł się wśród pięciu proponowanych na najbliższe lata systemów d-g, których realizację uznano za nieodzowną; wyróżnienie to gwarantuje udział w wymienionym Funduszu. Następne fakty to porozumienie trzech resortów /MPChI, MNSzWiT, PAN/ o wspólnej budowie i eksploatacji Systemu, decyzja ministra Przemysłu Chemicznego i Lekkiego o powołaniu Rady SICH oraz Plan Koordynacyjny budowy Systemu zawarty w ustanowionym problemie resortowym pt. "System Informacji Chemicznej".

Na zakończenie swego wystąpienia referent podkreślił, że nie tylko dokumenty normatywne decydują o powodzeniu przedsię-

wzięcia. Zdecydują takie czynniki jak sprawna organizacja na wszystkich poziomach, bazy źródłowe i informacyjna oraz system komunikacji użytkowników z bazami.

Mgr K. Wielguszevska w referacie "Problemy finansowania ośrodków INTE szczeble ponadzakładowego" poruszyła fakt zaostrezenia problemu finansowania działalności informacyjnej w ogóle oraz ośrodków informacji funkcjonujących w ramach przedsiębiorstw wraz z wdrażaniem reformy gospodarczej i pojawiania się imperatywu rentowności przedsiębiorstw. Wyraziła pogląd, że rozwój działalności informacyjnej w ramach SICCh oraz utrzymanie sieci ośrodków informacji nie są możliwe bez ich finansowania przez resort; finansowanie byłoby zerzesa narzędzia sterowania prawidłowego funkcjonowania Systemu i sieci ośrodków.

W kolejnym referacie "Metody i formy obsługi informacyjnej" mgr E. Knypl i mgr D. Pośpiech omówili podział, rodzaje metod i form działalności informacyjnej, podkreślając fakt niedocenicania wagi ich różnorodności, nieszykorzystywania należycie środków nowoczesnych, baz danych w celu lepszego zaspokajania potrzeb użytkowników, a utrzymywanie form nieefektywnych.

Mgr E. Rużan i mgr inż. G. Bogden przedstawili referat "Maszynowe bazy informacyjne w SICCh". Aktualnie w Systemie ekspozetowane są bazy maszynowe zarówno prenumerowane z zagranicznych ośrodków /CAS, VINITI-EK-Chimija, PASCAL, DERMENT oraz umożliwiony jest dostęp do baz danych Lockheed - DIALOG w serwisie BRIOLIS/, jak też bazy tworzone we współpracy z krajami członkowskimi RWPG w ramach systemu INFORCHIM /SD/SPRESI, TEI, TEI-FAKT/ oraz bazy/własne tworzone w kraju dla potrzeb SICCh /WYJAZDY, SYNABA-CH, PATCHEM, BANK DANYCH KOROZYJNYCH WŁ. MATER. KONSTRUKCYJNYCH, BANK DANYCH FIZYKOCHEMICZNYCH/. Zapewniają one informacje typu bibliograficznego o światowej literaturze chemicznej, informację faktograficzną oraz informacje specjalne typu ewidencyjnego.

Następne dwa wystąpienia poświęcone były zagadnieniom dokumentów źródłowych w obsłudze systemowej.

Referat mgr E. Domańskiego i mgr K. Sialeckiej dotyczył problemów związanych z gromadzeniem i udostępnianiem dokumentów prymarnych. Powstałe w ostatnich latach sytuacje zmusiła do kry-

tycznego spojrzenia na politykę gromadzenia zbiorów z kk. Nie zawsze bowiem specjalizacja zbiorów dostosowana była do potrzeb użytkowników macierzystej instytucji, często też instytucje mieszczące się w niedalekiej odległości od siebie lub nawet w jednym gmachu kupowały te same wydawnictwa. Konieczne jest więc podjęcie kroków w kierunku ograniczenia wieloegzemplarowości w zakupie na rzecz nowych tytułów, a także przekazywanie ich tym ośrodkom i bibliotekom, które wyposażone są w aparaturę reprograficzną i zapewnią dostęp do posiadanych źródeł szerokiemu kręgowi odbiorców.

Jednym ze sposobów przezwyciężenia wymienionych trudności jest zastosowanie w działalności informacyjnej miniaturyzacji dokumentów. Problemowi temu poświęcony był referat dr Cz. Burdzińskiego i mgr M. Obiałej "Dokumenty źródłowe w obsłudze systemowej - mikroformy". Poważne zalety użytkowe i ekonomiczne mikroform /m.in. zmniejszenie powierzchni na magazynowanie źródeł, duża trwałość, proste i stosunkowo tanie metody ich reprodukcji/ spowodowały zastosowanie ich w SICH. Umożliwiają one tworzenie centralnego zbioru dokumentów i wykorzystanie go wyłącznie dla celów reprografii. Bankiem źródeł na mikrofilmach w SICH jest Centralna Baza Mikrofilmowa zlokalizowana w Ośrodku Dokumentów Wtórnych. W zbiorze mikrofilmowym aktualnie znajduje się ok. 65 tys. woluminów wydawnictw ciągłych o tematyce chemicznej za lata 1974-1983, w tym wiele niedostępnych w kraju w innej postaci, a pozyskanych poprzez zagraniczną wymianę mikrofilmową. Realizację obsługi źródłowej na bazie zbiorów mikrofilmowych prowadzi OIN PAN Oddział w Poznaniu udostępniając użytkownikom SICH kserokopie lub diazokopie zamówionych materiałów źródłowych.

W referacie dr W. Trzebnego i mgr H. Ganińskiej "Analiza i ocena branżowych wydawnictw informacyjnych przemysłu chemicznego" przedstawiono akty prawne stanowiące podstawę powołania większości tych wydawnictw oraz scharakteryzowano 17 serii wydawniczych Bieżącej Informacji Chemicznej i 9 biuletynów informacyjnych. Autorzy analizy postulowali przeprowadzenie badań nad stopniem przydatności omawianych wydawnictw w przemyśle chemicznym w celu udoskonalenia tego rodzaju informacji dokumentacyjnej.

"Technika komputerowa w SICH" była tematem wystąpienia mgr J. Paśnika. Referent szczególną uwagę zwrócił na konieczność stworzenia modelu pojęciowego systemu wyszukiwania informacji i podjął próbę naszkicowania takiego modelu oraz w sposób syntetyczny przedstawił realizację komputerowego przetwarzania poszczególnych podsystemów Systemu Informacji Chemicznej.

Wśród powielonych materiałów były też referaty mgr Z. Gryzieckiego "Realizacja RSI SINTO do 1990 r." i dr J. Małkowskiego "Rola informacji naukowo-technicznej w stymulowaniu postępu technicznego w warunkach reformy gospodarczej", których autorzy z przyczyn obiektywnych nie mogli przybyć na konferencję.

Przedstawione były również komunikaty, z którymi wystąpili: prof. Z. Hippe mówiąc o współczesnych tendencjach rozwojowych w zakresie informacji chemicznej wyższego rzędu, mgr D. Pośpiech o niektórych aspektach obsługi użytkownika przez automatyczne systemy wyszukiwania informacji, dr St. Bulik o konieczności zorganizowania bazy informacji faktograficznej w przemyśle włókien chemicznych, mgr J. Paśnik o szybkim wyszukiwaniu sekwencyjnym, mgr M. Bańkowski i mgr J. Obukowicz o bezpośrednim dostępie do bazy danych z monitora w PATCHEM, mgr E. Knypl o modyfikacji wykonywania zestawienia tematycznego w oparciu o indeksy do Chemical Abstracts, dr Berndt o banku własności fizykochemicznych mediów technologicznych oraz własności korozyjnych materiałów konstrukcyjnych i mgr R. Dolewska o współpracy z systemem TITUS.

W dyskusji podkreślano konieczność informowania na bieżąco ośrodków uczestniczących w Systemie o dostępie do baz maszynowych i dokumentów źródłowych. Uznano za niezbędne okresowe opracowanie informatora o bezach już eksploatowanych i będących w fazie przygotowania. Wysunięto propozycję utworzenia w Centralnej Bibliotece Chemicznej punktu udostępniania materiałów źródłowych w formie oryginałów lub kserokopii i zapewnienia zakupu wszystkich dotychczas dostępnych w kraju źródeł. Zdaniem uczestników konferencji niezbędne jest sporządzanie bieżących list aktualnie posiadanych źródeł przez ośrodki SICH, ze wskazaniem miejsca ich gromadzenia. Postulowano zwiększenie liczby

tytułów wydawnictw gromadzonych na mikrofilmach; widząc w tej formie udostępnienia rozwiązanie aktualne i przyszłościowe. Wiele głosów w dyskusji dotyczyło konieczności zabezpieczenia parku maszynowego dla informacji, szczególnie w aparaturę reprograficzną i czytniki, a także podjęcia intensywnych starań dotyczących wznowienia zakupu i przetwarzania taśm C₆₀S. Uzgodniono, że wykonywane przez ośrodki prace usługowe powinny być udostępniane zgodnie z obowiązującymi zasadami, natomiast prace nad budową samego Systemu /w tym zakup baz maszynowych/ powinny być finansowane centralnie. Za celowe uznano ujednoczenie formy opracowania wydawniczego poszczególnych edycji Bieżącej Informacji Chemicznej i biuletynów informacyjnych przy jednoczesnym zachowaniu ich indywidualnego charakteru i zapewnieniu aktualności i właściwej jakości. Zgłoszono wniosek o wprowadzenie do obowiązujących i projektowanych przepisów prawnych obok pojęcia dokumentalista także pojęcia "pracownik informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej" oraz podkreślono konieczność zorganizowania systemu szkolenia pracowników ośrodków SICh w zakresie maszynowej obsługi baz danych i opracowania profili tematycznych.

Konferencja poprzedzona została wystawą dokumentującą dorobek w zakresie budowy i eksploatacji SICh, zorganizowaną w gmachu Ministerstwa Przemysłu Chemicznego i Lekkiego w Warszawie, w dniach 7-15 listopada 1983 r.

Na podstawie materiałów przedstawionych na wystawie oraz w referatach i komunikatach, ogłoszonych w czasie obrad, uczestnicy konferencji mieli możliwość wszechstronnego poznania Systemu Informacji Chemicznej. Podkreślono interesujący przebieg konferencji, która stworzyła możliwość szerokiej i swobodnej, a przede wszystkim bardzo pożytecznej wymiany poglądów i wzajemnego uzyskania wielu informacji o informacji. Postulowano zorganizowanie II Konferencji SICh w 1985 r., w obradach której uczestniczyliby również odbiorcy /użytkownicy/ Systemu Informacji Chemicznej.

Czesław Burdziński
Małgorzata Obiała

S P I S T R E Ś C I

1. A. Moczulska, A. Sitarska: Specjalistyczne biblioteki centralne nauk społecznych w Polsce. Narodziny i wybrane problemy badawcze	3
2. A. Downar-Zapolska, A. Jazdon: Badanie potrzeb informacyjnych pracowników naukowych Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu	25
3. J. Sadowski: Przedmiot i temat w teorii i praktyce katalogu przedmiotowego	53
4. R. Mliczewska: Dokumentowanie zbiorów ikonograficznych w zakresie nauk technicznych w Polsce. Wyniki badań ankietowych	69
M a t e r i a ł y i p r z y c z y n k i	
1. B. Sosińska: Międzynarodowe Centrum Koordynacyjne Sieci Systemów Informacji Bibliotecznej - nowa funkcja OCLC.....	99
2. E. Artowicz: Perspektywy działania sieci biblioteczno-informacyjnych	115
R e c e n z j e i o m ó w i e n i a	
1. Kształcenie studentów jako użytkowników informacji naukowej - W. Pindłowa	129
2. Relacje syntagmatyczne w językach informacyjno-wyszukiwawczych systemów dokumentacyjnych - E. Chmielewska-Gorczyca	144
3. Współczesne metody automatycznego przetwarzania tekstów języka naturalnego - C. Głowacka	152
4. Zastosowanie sztucznej inteligencji w systemach przetwarzania wiedzy - E. Artowicz	158
5. Rola informacji w procesie innowacyjnym - E. Stolarska .	164
	189

K r o n i k a

1. Międzynarodowy kurs z zakresu nowych technologii informacyjnych wykorzystywanych w pracach bibliotecznych. Sheffield-Londyn, 3-20 VII 1983 r. - B. Sosińska 174
2. System Informacji Chemicznej - stan i perspektywy rozwoju w warunkach reformy gospodarczej. I Krajowa Konferencja. Jaszowiec, 23-25 XI 1983 r. - Cz. Burdziński, M. Obiała.. 182

C O N T E N T S

1. A. Moczulska, A. Sitarska: Social Sciences Central Libraries in Poland. Origins and Selected Problems for Research 3
2. A. Downar-Zapolska, A. Jazdon: Study of Information Needs of Research Workers at the A. Mickiewicz University in Poznań 25
3. J. Sadowska: Subject and Subject Heading in the Theory and Practice of a Subject Catalogue 53
4. R. Mliczewska: Systematization of Iconographic Files in the Field of Technical Sciences. Results of the Survey ... 69

M a t e r i a l s a n d C o n t r i b u t i o n s

1. B. Sosińska: International Coordinating Centre of Library Systems Networks - the New Function of the OCLC 99
2. E. Artowicz: Perspectives of the Functioning of Library and Information Networks 115

R e v i e w s a n d S u r v e y s

1. Training Students as Users of Scientific Information - - W. Pindlowa 129
2. Syntagmatic Relationships in Information Retrieval Languages of Documentation Systems - E. Chmielewska-Gorczyca .. 144
3. The Modern Methods of Automated Processing of the Natural Language Texts - E. Głowacka 152

4. Application of the Artificial Intelligence in Knowledge-Based Systems - E. Artowicz	158
5. The Role of Information in the Innovation Process. - - E. Stolarska	164
Chronicl e	174

С О Д Е Р Ж А Н И Е

1. А. Мочульская, А. Ситарска: Центральные библиотеки по общественным наукам. Нарождение и избранные проблемы	3
2. А. Довнар-Запольска, А. Яздон: Исследование информационных потребностей научных работников Университета им. А. Мицкевича в Познани	25
3. Я. Садовска: Предмет и предметная рубрика в теории и практике предметного каталога	53
5. Р. Мличевска : Документальная обработка иконографических массивов в области технических наук в Польше. Результаты анкетных исследований	69

М а т е р и а л ы и п р и м е ч а н и я

1. Б. Сосиньска: Международный центр по координации сетей систем библиотечной информации - новая функция OSLC	99
2. Э. Артович: Перспективы деятельности библиотечно-информационных сетей	115

Р е ц е н з и и и о б з о р ы

1. Обучение студентов, как потребителей информации - В. Пиндлѐва	129
2. Синтагматические отношения в информационно-поисковых языках документальных систем - Э. Хмелевска-Горчипа	144

3. Современные методы автоматической обработки текстов естественного языка - Ц. Гловацка	152
4. Применение искусственного интеллекта в информационно- логических системах - Э. Артович	158
5. Роль информации в процессе введения инноваций - Э. Сто- лярска	164
Х р о н и к а	174

SPRZEDAŻ NUMERÓW BIEŻĄCYCH I ARCHIWALNYCH

wydawnictw Ośrodka Informacji Naukowej PAN prowadzi
Ośrodek Rozpowszechniania Wydawnictw Naukowych PAN
w Warszawie oraz jego ekspozytury.

Księgarnia ORWN PAN:

ORPAN Pałac Kultury i Nauki 00-901 Warszawa

Ekspozytury ORPAN:

ul. Mielżyńskiego 27/29	61-725 Poznań
ul. Sławkowska 17	31-016 Kraków
pl. Wolności 7, I p.	50-071 Wrocław
ul. Bankowa 14, paw. D, I p.	40-007 Katowice

Płatność gotówką, przelewem lub za zaliczeniem pocztowym